

T.C
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE
KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK SÜRECİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

OKAN TANER

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR. NASİR NİRAY

HAZİRAN/2004
MUĞLA

**T.C
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE
KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK SÜRECİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

OKAN TANER

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR. NASİR NİRAY

HAZİRAN/2004

MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME
VE
YOKSULLUK SÜRECİ**

**Hazırlayan
OKAN TANER**

Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tezin Danışmanı : Doç.Dr. Nasır NİRAY

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

Enstitü Müdürü :

**Haziran/2004
MUĞLA**

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yaralandığım eserlerin “Kaynakça”da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yapılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla sunarım.

14.06.2004

Okan TANER

YÜKSEK ÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: TANER

Kayıt No:

Adı: Okan

TEZİN ADI:

Türkçe: Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci

Y.Dil: The Period of Globalization and Poverty in the World and Turkey

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite: : Muğla Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlanan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı Adı : NİRAY Nasır

Ünvanı : Doç.Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI)

1. Küreselleşme
2. Dünyada Küreselleşmeye Yaklaşımlar
3. Küreselleşmenin Getirdikleri
4. Yoksulluk
5. Yoksulluğun Tarihçesi
6. Yoksulluğa Yaklaşımlar
7. Dünyada Yoksulluk
8. Küreselleşme Yoksulluk İlişkisi
9. Türkiye

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELELER

1. Küreselleşme
2. Az Gelişmişlik,
3. Yoksulluk
4. Kapitalizm
5. Liberalizm
6. Çok Uluslu Şirket
7. Türkiye’de Yoksulluk

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELELER

1. Globalization
2. Underdeveloped
3. Poverty
4. Capitalism

5. Liberalism

6. Multinational Corporation

7. Poverty at Turkey

1. Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum ( )

2. Dipnot gösterilmek kaydıyla bir bölümün fotokopisi alınabilir ( )

3. Kaynak gösterilmek kaydıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir (X)

Yazarın İmzası

Tarih: 14.06.2004

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .../.../... tarih ve ... Sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisan Öğrencisi Okan TANER 'in "Dünyada ve Türkiye'de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci" adlı tezini incelemiş ve aday .... tarihinde saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin.....olduğuna .....ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Nasır NİRAY

Üye

Üye

Üye

Üye

ÖZET

İçinde yaşadığımız dünya düzeninde küreselleşme ve yoksulluk önemini giderek arttıran kavramlar haline gelmiştir. Uzun bir tarihi sürece sahip olan küreselleşme, son iki on yılda hızlanarak, bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelerle birlikte, dünyada politik, kültürel, sosyal, ekonomik vb. alanlarda çok ciddi anlamda değişikliklere neden olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardaki şaşırtıcı ve köklü değişimler; iki kutuplu dünyayı tek kutuplu yeni bir düzene geçirmiştir. Bu yeni dünya düzeninde ekonomik yapıdaki köklü değişim; ekonomik işlemlerin ve birimlerin hareketliliğinin artması, devlet anlayışında meydana gelen değişimler, ülkelerarası siyasal, ekonomik, mali, sosyal ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması ve dışa açık piyasa ekonomilerinin benimsenmesi gibi sonuçları ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ülkelerin ekonomilerini ve siyasi yapılarını yeni oluşan dünya düzenine, yani küreselleşmeye uyarlamaları zorunlu hale gelmiştir.

Dünyadaki bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişim ve değişim süreci ve yine bilginin mevcut kaynaklarla taşınma işlemi, buna bağlı olarak sermayenin mevcut kaynaklarla yetinmeyip sermayesini arttırmak istemesindeki çaba mevcut küreselleşmenin ekonomik alt yapısını oluşturmaktadır. Bu gelişmeler toplumsal yapıları ve ülkeleri ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda etkilemekte, toplumsal refahın artırılması için yeni fırsatlar sunmakta ancak bu durum tehlikeli sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu tehlikelerin en başında ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliğinin artması, kalkınma yarışında dünya ekonomik düzenine entegre olamama ve buna bağlı olarak da uluslararası alanda belirlenmiş olan kurallar bütününe uyamama ya da geç entegre olma gibi sonuçlar gelmektedir. Bu noktada yapılması gereken, küreselleşmenin sebep ve sonuçlarının iyi değerlendirilmesi ve yoksullukla mücadele içinde olan ülkelere iyi yorumlanması ayrıca bunların neticesinde oluşturulacak yapısal düzenlemelerin toplumsal politika ve siyasaları iyileştirmesi ve oluşturmasıdır.

ABSTRACT

The world order in which we live globalization and poverty became more important concept. Globalization that has a long historical process, in last two decades, got speed up and with development of knowledge and communication Technologies this speed up resulted in serious changes in the political, cultural, social, economical etc. Domains in the world. Especially surprizing and radical transformations in '90's; shifted two polar world to brand new one polar world order. In this new world order radical changing of economical structure resulted in: increasing of economical processing and units activity, changes in the state's understanding, density of international political, economical, financial, social and cultural affairs and adapting to extraverted marketing. In conclusion, countries had to adapt their economical and political structure to the new world order, named as globalization.

Economical substructure of present globalizm originated from; rapid development and transformation process in science and technology in the world and processing of transferring the knowledge to present sources, and as a result of this, effort to increase capital. This development influenced social structre and countries in the economical, social and political domains and produce new opportality for increasing the social welfare but this position brings risky outcomes. The major risky outcomes are increse in the international revenue dispersion inequality for development competition not to be entegrated to world's economical order, and in conclusion not to adapt the rules that determined internationally or delay of entegration in this point the reason and the outcomes of globalization must be evaluated and must be well interpreted by the countries that are struggling with poverty. In the light of this knowledge formed structural arrangement can improve social politics and diplomacy.

GİRİŞ

Dünya üzerinde son 20 yıldır bir kavram dolaşmaktadır. Adına “küreselleşme” dediğimiz bu kavram; birtakım simgelerin oluşturduğu yeni bir dönemi meydana getirdi. Bu dönemde akıllara durgunluk veren teknolojik gelişmeler, benzeri daha önce yaşanmamış ekonomik olanaklar, şaşırtıcı siyasal reformlar ve kültürel alanda yeniden doğuş yaşandı.

Dünya yeni bir oluşumu yaşarken beraberinde de bu oluşumun getirdiği olumlu ve olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır. Bazıları ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda oluşan değerler çerçevesinde oluşan birikimlerin sınırların dışına taşarak, dünya geneline dağılmasını olumlu karşılarlarken bazıları ise bu süreci ulusların birikimlerinin aşındırılması ve özellikle ekonomik olarak yoksulluğun dönüşümü olarak kabul etmektedir. Çünkü bu hızlı hareket, dünyanın nüfus yoğun bölgelerinde ve bu hıza ayak uyduramayan farklı ülke ve bölgelerde dengesizliğe sebep olmuş dönüşüm yönünü olumsuzya çevirmiştir. Bu nedenle değişim ve gelişimi içerdiğine inanılan küreselleşmeye bu sürecin sonuçlarından olan yoksulluk açısından yaklaşıldığı bu çalışmada amaç; insanların en büyük sıkıntılarında olan yoksulluğa küreselleşmenin yapmış olduğu etkileri ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, küreselleşmenin eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği ve gelişmiş olan ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki düzeyi açıklamaktır. Küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkiye nasıl bir işlevsellik kazandırılabilceği ve bunu yaparken de literatür taraması ve tablolardan yararlanarak istatistiki yorumlamalar yapılması çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; küreselleşmeye kavramsal bakış açısıyla yaklaşılabilecek ve bu kavramsallığın tarihsel sürekliliği tüm boyutları ile ele alınacaktır. Küreselleşme çeşitleri olarak da kabul edebileceğimiz yaklaşımlarla bu konu üzerinde çalışanların fikirleri verilerek, küreselleşmeye karşı geliştirilen farklı yaklaşımlar çerçevesinde anlatılacaktır. Küreselleşmenin bu anlatılanlar ve açıklananlar ışığında getirmiş olduğu fırsat ve sorunların neler olabileceği de ele alınan bir başka konu olacaktır.

İkinci bölümde ise; yoksulluğa ilişkin bakış açıları birbirinden farklılıkları ile ele alındıktan sonra, tarihsel süreçten geçerek günümüze kadar yoksulluğun nasıl bir

yol izlediği anlatılacaktır. Dünyada bugün için yoksulluğun ulaşmış olduğu boyutlar tablolar ve yorumlamalarla açıklanmaya çalışılacaktır. Bu noktada birbirinden farklı yaklaşımlar ele alınacak ve içinde bulunulan toplumsal yapı ile ilişkilendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise; birinci ve ikinci bölümlerle ilişkili olarak yaşanılan dünyada küreselleşmenin yoksullukla ilişkisi genel bir değerlendirilmeyle ele alınacak dördüncü ve son bölümde de Türkiye’de küreselleşme-yoksulluk ilişkisi değerlendirilerek ölkemizdeki yansımaları ve çözüm önerilerinin de yer aldığı değerlendirme ve sonuç kısımları da çalışmanın sonunda yer alacaktır.

I. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME KAVRAMI
VE
YAKLAŞIMLAR

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İçinde bulunduğumuz şu dönemde dünya çapında değişim rüzgarları esmektedir. Bu değişim rüzgarlarından en önemlisi ve en çok tartışılanı globalizasyon diğer bir adıyla küreselleşmedir. Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların ortadan kalkmaya yüz tuttuğu, politik zıtlıkların ve ayrışmaların ortadan kalktığı hemen hemen her alanda liberal eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında elektronik bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların belirlediği yeni bir ekonomik saha ortaya çıkarmıştır. Bu yeni ekonomik alanın sonuçları ise küresel dünyada kültürel, sosyolojik ve ekonomik alanda yaygın bir şekilde yaşanmaktadır.

Bu baş döndürücü gelişme ve değişimler özellikle son on beş-yirmi yılda telekomünikasyon ve ulaşımında gelişimine paralel olarak yeni arayışlar ve yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel, ekolojik ve teknolojik gelişmeler ve değişimler toplumların alışkanlıkları, yaşayış tarzları, ihtiyaç ve gereksinimleri üzerinde önemli değişimler yaratmıştır. Küreselleşme kavramını da ekonomik ve sosyal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edecek olursak bu değişim ve gelişim süreçleri içerisindeki yeri daha fazla belirgin hale gelecektir.

Küreselleşme kavramının dünya konjonktüründe olan yansımaları ve etkilerini incelemeyen önce kavrama ilişkin tanımlamaları vermemiz gerekmektedir.

Küreselleşme “modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ve Doğu Blok’unun yıkılmasından sonra, tek kutuplu bir dünyada zahir eden kültürel sistemine, dünyanın somut bir biçimde tek bir bütün

olarak yapılaşması sürecine verilen addır”¹. Buna göre bu yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen değişimler bize küresel bir çağa girdiğimiz düşüncesinin doğmasına sebep olmaktadır. Bir başka tanıma göre ise; “ülkelerin, hükümler haklarına saygı göstererek, bölgesel veya küresel olarak yakın ekonomik ve siyasi işbirliği kurmaları ve birbirini tamamladıkları ortak bir pazara kavuşmalarıdır”², yani toplumların ve bireylerin yaşam dünyalarını yeniden anlamlandırma süreci içinde ekonomik bir yapılanma olarak da adlandırılabilir.

En genel anlamı ile küreselleşme; “ülkeler arasındaki ekonomik, politik sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması”³ anlamına geldiği ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi küreselleşme ekonomi kavramıyla birlikte kültürel, sosyal ve politik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel değerlerin ve bu değerler etrafında oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına, dünya geneline yayılmasını küreselleşmenin genel bir tanımı olarak sunulması, dünya milletleri içerisinde farklı sosyo-ekonomik kültür ve inançlarla yakın ilişkiye girilmesi ve bu ilişkiler ağının yaygınlaşması ve artması dünya milletlerini birbirine yaklaştırmıştır.

Chomsky ise küreselleşme kavramına ilişkin olarak yerel denetime geçişle gelen değişime dikkat çekmiştir. Ona göre; “küreselleşme, devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğiyle yapılan atıfların, salt uluslararası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir”⁴. Bu da beraberinde dünya milletleri içerisinde yerel güç alanlarının etkisini daraltmakta ve ulusal güç aktörlerinin dünya ekonomisine verdikleri yön oranında etki alanlarının daralmasına sebep olmaktadır.

¹ Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s.590

² Erkal, Mustafa, **Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.122

³ DPT, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, DPT:2375 ÖİK:440 Ocak, Ankara,1995, s.1.

⁴ Fox, Jeremy, **Chomsky ve Küreselleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 22

Yalçıntan'a göre küreselleşmenin arkasındaki esas güç, elektronik alandaki ve buna bağlı olarak da iletişim alanındaki büyük teknolojik sıçramadır. Karşı konulmaz biçimde bütün insanları, hem tek tek hem de ulusal, dinsel yada kültürel gruplar olarak etkilemekte olan bu büyük 'iletişim gücü', Sovyetlerin dağılmasından sonra, tek merkezli hale gelince iyice güdümleyici olmuştur⁵. İletişim alanında bilgi akışının tek merkezli olarak kontrolü küresel anlamda kararların tek elden yönetimini mümkün kılmıştır.

1.2. TARİHSEL SÜREÇTE KÜRESELLEŞME

Küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda spesifik bir zaman belirlenmesi oldukça güçtür. Bu süreçte bazı düşünürler küreselleşmenin insanlık tarihi kadar eski olduğunu savunurken, bazı düşünürler ise başlangıç tarihi olarak insanoğlunun sivilleşme çabalarına gönderme yapmaktadırlar. Bazı düşünürler ise küreselleşmenin modern çağın bir ürünü olarak kabul edilmesi gerektiğini diğer bazıları ise 1800'lü yıllara işaret etmektedirler.

Basit manasıyla, yani sermayenin etki alanının artması anlamında, küreselleşme Endüstri Devrimi'nin başından itibaren varolan bir olgudur. Örneğin 18. yüzyılda Adam Smith "ekonomide bir işbölümünün olduğunu ve ticaretin sınırlar ötesinde işlemesi gerektiğini"⁶ savunmuştur. Daha çok "merkantilist sistemi" yayılım ateşine tutma amacına yönelik olmasına karşın A. Smith'in argümanı, David Hume'un daha önce ulaştığı olduğu analitik olgunluk düzeyine ulaşamamıştır.

D.Hume, 1760'larda fiyatların genel düzeyini para miktarına bağlayan bir teori ortaya koyarak merkantilizme saldırmıştır. Para arzı ne kadar çok olursa fiyatların düzeyinin de o kadar yüksek olacağını ileri sürmüştü, bu durumda ihracat mallarının yabancı piyasalardaki rekabet gücünün düşmesine ve iç piyasalarda ithal mallarının rekabet gücünün düşmesine ve iç piyasalarda ithal mallarının rekabet gücünün artmasına neden olacaktı. Hume, ticari sınırlamaların ulusal çıkara zarar vereceğini vurgulamak suretiyle tezini sağlamlaştırmıştı. Doğrudan müdahalelere başvuran bir ülke, işbölümü ve uluslararası uzmanlaşmadan elde edeceği kazançlardan feragat etmiş ve kendini cezalandırmış olurdu. Gerçekte Smith'in

⁵ Yalçıntan, Murat, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.511

⁶ Aktan, Coşkun Can, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T-Yayınları, İzmir, 1999, s.24

kişisel görüşü, hükümetin koymuş olduğu sınırlamaların tabii işbölümünü yani görünmez elin işleyişini ve gelişmeyi kaçınılmaz olarak engellediği şeklinde özetlenebilir⁷.

Adam Smith, işbölümünün gelişmesinin temelinde insanlar arasında gerçekten “değiş-tokuş” un yattığını belirtmiştir. İnsanların kendine özgü yeteneklerine sınır konmadığında birçok avantaj yaratan işbölümünün gelişmesi nihai olarak ülke ekonomilerinin de gelişmesini sağlayacaktır. Yani bireyden başlayan bu süreç tüm toplumu kapsar hale gelecektir. Kapitalizmin gelişimi de artan bu işbölümüne bağlıdır⁸.

Bireylerin farklı işler yaptığını ve bu farklılığın toplumun genel olan ihtiyaçların tedarik edilmesinde önemli bir yerinin olduğunu belirten Max Weber’de bildiğimiz manada toplumsal yapıları ortaya koyan ve açıklayan en temel özellik ilkelden moderne bütün toplumların belirli bir işbölümü üzerinde yükseldiği iddiasını savunmuştur.

Adam Smith’e göre kapitalizmin gelişmesinin temelinde artan işbölümü yatar. Özellikle işbölümünün iki farklı aşamada gerçekleşmesi kapitalizme dinamizm kazandırır. Bu işbölümünün iki biçimini şöyle açıklayabiliriz;

* ilk biçiminde üretim sürecine entegre olan bir parçanın kendi başına ayrı bir iş ayrı bir üretim haline gelmesi şeklinde gerçekleşir,

* ikinci biçimde bir ürünün başlı başına bir iş biçimi olması şeklinde gerçekleşir.

Buna göre her iki işbölümünün gelişmesi sonuçta emeğin yaratıcı etkinliğini, verimliliğini arttırır. Ama işbölümünün sıralanan bu yararlı sonuçlarına ulaşmak için, insanın doğasına özgü olan değiş-tokuş yeteneğinin açığa çıktığı piyasa mekanizmasının önündeki engellerin kaldırılması gerekir⁹.

Engellerin kaldırılması ve serbest ekonomik ilişkilerin ele alındığı bu çalışma sisteminde Kapitalizm kavramına yer vermemiz gerekmektedir.

⁷ J. Barber, William, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s. 63-64

⁸ Smith, Adam, **Ulusların Zenginliği**, (çev.A. Yunus ve M. Bakırcı), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.19

⁹ Ercan, Fuat, **Toplumlar ve Ekonomiler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s.61

1.2.1. KÜRESELLEŞME-KAPİTALİZM İLİŞKİSİ

Kapitalizm (Anamalcılık), anamala dayanan ve kâr amacı güden üretim düzenidir¹⁰. Bir başka tanıma göre ise, üreticilerin dolaysız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kâr amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi sistemidir.

Kapitalizmi tanımlayan özellikler büyük ölçüde hala Karl Marx ve Max Weber'in öncü niteliğindeki yazılarından çıkarılmaktadır. Marx, kapitalizmin üretim ilişkilerini onun en asli özelliği sayıyor ve Adam Smith'i izleyerek metaların içsel yararını pazardaki mübadele değerlerinden ayırıyordu. Sermaye, metaları (hammadde, makineler, emek) satın alarak ve onları ilk başta satın aldığı şeylerin toplamından daha yüksek bir mübadele değerlerine sahip, yeni bir meta oluşturacak şekilde birleştirerek yaratılır. Weber ise kapitalizmin tanımlayıcı özelliği olarak pazardaki değişimi görüyordu. Buna göre, Modern Batı'da, kapitalizmin tipik tanımı, akılsallığı (rasyonaliteyi) hesaplama, ertelenmiş doyum aracılığıyla servet biriktirme ve iktisadi ilişkiler ile toplumsal ilişkilerin ayrılmasıydı. Kapitalizm için zorunlu görülen diğer kurumlarda özel mülkiyet, formel bakımdan özgür olmak, hammaddeler için pazar ağı, emek ürünü ve kapsamlı bir para sistemi şeklinde sıralanabilir¹¹. Burada küreselleşmenin temelleri açısından kapitalizmin uluslararası bir ekonomik ağın önemi ve özgürlüğe yapmış olduğu gönderme önem teşkil eder.

1.2.2. 18. YY'DAKİ GELİŞMELER

Kapitalizmin küreselleşmenin oluşumunun temelleri olarak kabulünden hareketle ortaçağ toplumunun nasıl bir değişmeye, nasıl bir gelişmeye uğradığını ve yeniçağ toplumuna nasıl dönüştüğünü açıklayabilmemiz için ortaçağ düzenini ve onu oluşturan iç ve dış dinamikler küreselleşmenin arkeolojisi açısından gereklidir.

Ortaçağda üretim, (kasabalardaki kendi üretim araçları ile kendi dükkanlarında çalışan zanaatçıların yaptıkları ve o tarihlerde egemen üretim biçimlerini etkileyebilecek çapta olmayan üretim ile köy ile kasaba ve kasabalar arası küçük çapta alışveriş dışında) feodal beylerin malikanelerinde yapılmaktaydı. Malikaneler hemen hemen kendine yeterli ekonomik birimlerdi. Üretimin

¹⁰ Haçerlioğlu, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s.15

¹¹ Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.382-383

arttırılmayışı, bir yandan zamanla besleyemediği dolayısıyla düzeni yıkıcı öğeler durumuna gelen bir “tarımsal kökenli proletarya” oluşturmuş; öte yandan ekonomik durumlarında yüzyıllarca önemli hiçbir gelişme olmayan serflerde düzene karşı bir düşmanlığın oluşmasına neden olmuştur. Bu ikisinin birleşmesi, feodal düzeni kökünden sarsacak bir tehlike olarak görülmüştür¹².

Feodal toplumun egemen zümresinin iki kanadından birini oluşturan ileriye gören din adamları, bu tehlikeyi de görmüş olmalıdırlar. Çünkü Haçlı Seferleri’ni örgütleyerek, eşitsizlikçi feodal ve durağan düzenin yaratıp tehlikeli olabilecek kadar arttığını tarımsal kökenli proletaryayı bir safra gibi dışarıya atmanın yolunu bulmuşlardır. Bu da Haçlı Seferleri’nin dinsel örtüsü altında bu ekonomik ve toplumsal amacın sırttığını görmekte gecikmeyeceklerdir. Haçlı Seferleri, uzun dönemde kilisenin saygınlığını sarsacak, feodal toplumun egemen sınıflarının egemenliklerine son verecek olan tohumları da atmıştır; feodal düzenin kabuğunu kırarak olan olayların, üretim teknolojisinde yeni gelişmelerin de başlatıcısı olmuştur¹³. Karayollarını pek güvenli görmeyen Avrupa, sonraki Haçlı Seferleri’nin çoğunu İtalya’dan deniz yolu ile göndermiştir. Haçlı Seferleri aslında bir yağma seferi olup tarihteki diğer seferler gibi yerini zamanla ticarete bırakarak, ülkeler arası ve deniz aşırı ticareti başlatmış oldu. Bu seferlerin başlattığı ticaret ile topraktan elde edilen servet yanında ticaretten elde edilen servet, aristokratların yanı sıra ticaret ile zengin olmuş tacirler yaratmıştır. Giderek imalat, yeni sanayi yoluyla yapılan zenginleşen sanayiciler belirlemiştir¹⁴.

Değişen ilişki sistemleri, mülkiyet alışkanlıkları ve teknolojinin yavaş yavaş tarımsal alanda yeni yapılanmalar ortaya çıkarması önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle tarımsal alandaki bu yenilikler ve gelişmeler “artı ürün” kavramını ortaya çıkarmış, ve bu artı ürünün sağlamış olduğu yeni birikim ticaretin gelişmesine ve buna bağlı olarak büyük ticaret kentlerinin doğmasına sebep olmuştur. Diyebiliriz ki feodal sistemin yapısının bozulmasını sağlayan da oluşmaya başlayan bu yeni ticaret sermayesidir.

¹² Şenel, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s.276

¹³ Şenel, Alaeddin,, a.g.e., s.276-277

¹⁴ Şenel, Alaeddin,, a.g.e., s.279

Toplumsal artının kaynağı olarak tarım ve cüretkar işçiye duyulan ihtiyaç, kısa sürede özgür insanın tarlalarda çalışmasına neden olan savaşların başlamasının temel nedeni olacaktır. İşbölümü ile birlikte gelişen araçlar, aynı zamanda savaş araçlarının ve savaşabilme yada daha doğru bir deyimle saldırıya olanak veriyordu¹⁵. Ateşli silahlar savaş teknolojisi Avrupa ülkelerinin deniz egemenliklerini, uluslararası ticareti tekellerine almalarına ve giderek sömürgeciliğe yardımcı olacaktır¹⁶. Bu ilişkiler ağında ve bunu hazırlayan gelişmelerin bugünkü manada küreselleşme olgusunun ve algısının ana çizgileri olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.3. 19. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER

Endüstri Devrimi'nin öncesinde ve ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve merkantilistlerin çalışmalarıyla uygulama alanı bulan bu süreç piyasa mekanizmasının yapısı ve ağır sosyal şartların çözülememesiyle birlikte özellikle 19. yüzyılda alternatif arayışların ve fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu fikirlerden en önemlisi bunalımlı 1920'lerden çıkış ancak şüpheyle bakılan serbest politikalara cevap arayan yeni liberal söylem olan "Keynesizm" dir. Bu yeni liberal söyleme geçmeden önce liberalizm kavramını anlatmamız yerinde olacaktır. Çünkü Kapitalizm gibi Liberalizm kavramı da bugünkü manada küreselleşmenin temelinde rol oynayan önemli yaklaşımlardan biridir.

1.2.4. KÜRESELLEŞME-LİBERALİZM İLİŞKİSİ

Rönesans ve Reforma dayanmakla birlikte daha çok 18. yüzyılda temellerini sağlamlaştıran liberalizm modern dünyanın temel politik ideolojilerinden biridir.

Buna göre; "bireye, bireyin hak ve özgürlüklerine ve kamu yararına genelin çıkarına sonuçlanacağı için, bireysel faaliyetlerde özgürlüğe imtiyaz tanıyan iktisadi öğretisi olarak liberalizm, aynı zamanda devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı, bireysel haklarla teşebbüs özgürlüğüne yönelik muhtemel müdahalesini ortadan kaldırmayı öngören siyasi bir öğretilerdir¹⁷

Bir başka açıklamaya göre ise, gerek ekonomi felsefesinde gerekse siyaset felsefesinde devlet, toplum ve birey arasındaki tüm ilişkilerde bireyin hak ve

¹⁵ Ercan, Fuat, Toplumlar ve..., a.g.e., s.104

¹⁶ Şenel, Alaeddin, Siyasal Düşünceler ..., a.g.e., s.282

¹⁷ Cevizci, Ahmet, Felsefe..., a.g.e., s.599

özgürlüklerini öne çıkaran; her bireyin vicdan, inanç ve düşünce özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunan ekonomik ve siyasal bir öğreti. Bu bağlamda devletin ekonomiye müdahalesinin en alt düzeye çekilmesi gerektiğini savlayan, daha ideal olanın ise devletin bireyler, sınıflar ve uluslar arasındaki ekonomik ilişkilere hiçbir şekilde karışmaması olduğunu öne süren ve somut anlatımını “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Laissez faire, laissez passer) sözünde bulan öğreti iktisadi liberalizm diye adlandırılırken, devlet yetkesinin her anlamda ve her alanda kısıtlanması, bu yetkeyi elinde tutanların toplumun yapı taşları bireylerin yaşamlarını nasıl yönlendireceklerine herhangi bir gerekçe öne sürerek hiçbir şekilde karışmaması gerektiğini savunan, devletin toplumsal ve kültürel yaşamın düzenlenmesinde hiçbir belirleyici rol üstlenmemesi gerektiğinin altını çizen ve somut anlatımını “En iyi hükümet en az hükümet edendir” sözünde bulan öğretiye ise siyasal liberalizm denmektedir¹⁸. Görüldüğü gibi liberalizm, toplumsal bir dönüşümün bir sonucu olarak önce ekonomik alanın farklılaşmasına ve bunun siyasal alana yansımalarıyla sosyal yapının da yapısal bir değişim geçirmesini sağladığını söyleyebiliriz.

Liberalizm kavramı, toplum içinde bireyi üstün tutan ve akılla donanmış özgür bireyin üzerinde başka bir iradeyi tanımayan yaklaşımı temsil eder. Bu yaklaşım, bireyin özgürlüğünün güvencesi olarak mülkiyeti tanıır¹⁹. Mülkiyeti tanıyan liberalizmin küreselleşme sürecine bu yönüyle yaptığı önemli katkılar söz konusudur. Bu katkıların anlatılması konumuzun temellendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Buna göre liberalizmde;

* Birey kavramı, kökeni modern dünyada aradığımız liberalizmin temel taşlarından biridir. Marksist terminoloji nasıl ki ilk olarak emek, sınıf v.b. kavramları hatırlatıyor ise ve kendini bu kavramlar üzerine inşa ediyorsa, liberalizm de bireyi böylesi bir düşünce sistemine dahil eder. Bireyciliğin diğer yönü ise, toplumun önüne geçen ve toplamıyla toplumu oluşturan ontolojik varlık yanısıdır²⁰. Birey toplumsal ilişkilerin temelinde yer alarak ekonomi alanında pazarda yer alan ve özgür iradesi ile sözleşmeye giren özel mülkiyet sahibi olan ve mülkiyete emek vermek suretiyle

¹⁸ Ulaş, Erk Sarp, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.890

¹⁹ İnsel, Ahmet, **Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türkiye’de Toplumsal Tahayyül**, Birikim Dergisi Sayı:1, İstanbul, 1989, s.42

²⁰ İnsel, Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.61

mülkiyet özgürlüğü kazanandır. Gerçek olan birey ve bireyler arasındaki ilişkilerdir. Liberalizm, bireyi esas almakla birlikte birey dışı varlıkları reddetmez. Birey, aile, üye olunan topluluk, mensup olunan millet v.b.'lerinin bir parçasıdır, onlardan etkilenir ve onları etkiler. Ama kıymeti bu bütünler içinde yer almasından değil, insan olmasından kaynaklanmaktadır²¹. Küreselleşmenin de belki de merkezinde yer alan insanın bu şekilde ön plana çıkarılmasının liberalizm tarafından yapıldığını görmekteyiz. Özgür birey ve bu bireyin küresel dünyada etkileşimde bulunduğu alan.

* Devlet liberaller için her zaman bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve devletin her türlü insan eylemini bulmakta zorluk çekmeyeceği bir nedenle kısıtlayabilme potansiyeline sahip olduğu düşünülmüştür. Bireyin varlık nedeni devlet olmadığından bireyin hürriyetini elinden alacak kurum yine devlet olmamalıdır²². Liberal düşünce daha ziyade birey-toplum ilişkisi üzerinde odaklanır. Devlet ekonominin gidişatını belirleyemez, bireylere ödev veremez. Bu açıdan liberalizm devleti belirli sorumluluklar etrafında bir alana hapseder²³. Burada görüldüğü üzere liberalizm, küreselleşme sürecinde devletle olan ilişkilerin sınırlandırılması gerekliliği üzerinde hassasiyetle durmuştur.

* Liberal fikrin en önemli ortak konularından biriside serbest pazar ilkesidir. Malın değerinin pazardaki karşılığı, ücret düzeyleri, kar anlayışı ancak pazarın kendi işleyişinin bir ürünüdür. Müdahale, planlama, ortak menfaat gibi fikirler pazarın doğasını bozar.

Piyasa ekonomisi, kendiliğinden düzenin en tipik örneğidir. Piyasa ekonomisi, bireysel özgürlüğün mantıklı bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Çünkü liberalizmde özgürlüğün bir boyutu da insanların birbirleriyle serbestçe mübadele etmeleri anlamında iktisadi özgürlüktür. Girişim ve sözleşme hakkı özgürlüğü ile mülkiyet hakkı özgürlüğün içeriğini oluşturmaktadır. Bu özgürlüklerin ise ancak piyasa ekonomisinde işleyebileceği varsayılır²⁴. İçinde bulunduğumuz süreçte de küreselleşmenin en önemli paydasının liberalizmin bu görüşüyle taban tabana aynı olduğunu söyleyebiliriz.

²¹ Yayla, Atilla, **Liberalizm Nedir?**, Diyalog Dergisi Sayı:1, Ankara, 1996, s.52

²² Parla, Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.57

²³ Yayla, Atilla, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.174

²⁴ Erdoğan, Mustafa, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s.25

* Bir diğ er unsur ise özgürlüktür. Özgürlük yukarıdaki ilkelerin yaşamsal alana aktarılmasının en önemli sebebidir. Özgür olunmadan piyasada sözleşme yapılamaz, özgür olunmadan bireyin potansiyel aklı aktüel bir kullanıma dönüşmez, özgür olunmadan iyi düşünce üretilemez. İyi düşünce rekabet sonrası elde edinilen düşüncedir. Dolayısıyla özgürlük iyiden önce gelir. Bu açıdan liberalizm düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü örgütlenme özgürlüğünü, serbest ticaret özgürlüğünü savunur²⁵.

Bu özellikleri ile Avrupa'nın devletçi geleneklerinin yapılaşması ve daha sonra özellikle İngiltere kökenli liberal söylemin gelişmesi ve genişlemesi ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel model dünya çapında yaygınlaşmaya başlamış ve küreselleşme alanını büyütüp yaygınlaştırmaya başlamıştır.

Keynesyen ekonomik anlayış, talep yanlı politikaları ile satın alma gücü yaratılmasına dayanıyordu. Bu tip ekonomik politikaların sonucu olarak "fordist" üretim organizasyonları doğmuştur.

Fordist yapılanmalar geniş ölçekli üretim birimlerinde yine çok sayıda işgörenin istihdam edilmesinden oluşmaktaydı. Standartlaşmış ve küçük parçalara ayrılmış işlerde çalışanlar yine standart ve eskiye oranla daha yüksek ücretler alıyordu. Bu yapı aynı zamanda Keynesyen ekonomik politikaların hedefleriyle örtüşmekteydi²⁶. Keynes'e göre "laissez faire" fırtınasız bir deniz gibiydi. Koşulların elverişli olmasında dikkate değer ölçüde üretim performansı ortaya koyma kabiliyetine sahip olmakla birlikte yapısı gereği istikrarsızlığa meyilliydi. Keynes'in çözümlenmeleri, Batılı ülkelerin çoğunda iktisadi düşünce ve siyasetin önemli bir parçası haline almıştır. Keynesyen yaklaşımın Batılı ülkeler tarafından benimsenmesi bu ülkelerin ekonomilerinin II. Dünya Savaşı'ndan beri ortaya koymuş oldukları istikrarlılığın yüksek ölçüde olmasını sağlayan önemli faktörlerden biri oldu²⁷.

²⁵ Yayla, Atilla, Liberal Bakış..., a.g.e., s.147-148

²⁶ Murray, Robin, **Fordizm ve Post-Fordizm-Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s.48

²⁷ J. Barber, William, İktisadi Düşünce..., a.g.e., s.350-351

Tablo 1: Fordist ve Post-Fordist Endüstri İlişkileri ve Refah Modelleri

Değişkenler	Fordizm	Post-Fordizm
<u>Ekonomi Politik</u>		
<i>Birikim Rejimi</i>	Ulusal imalat	Küresel hizmetler
<i>Üretim</i>	Esnek olmayan, Kitle, Standartlaşmış	Yalın, Esnek
<i>Teknolojiler</i>	Elektrik ürünleri	Mikro elektronik
<i>Piyasa</i>	Kitle	Farklılaşmış
<i>Ürünler</i>	İşlenmiş mamuller	Enformasyon, Göstergeler
<i>Rekabet</i>	Piyasa	Kalite
<i>Ekonomi Yönetimi</i>	Talep yönlü makro	Arz yönlü mikro
<i>Hükümet</i>	Merkez-Sol	Sağ-Merkez
<u>Endüstri İlişkileri</u>		
<i>Yönetim</i>	Bürokratik Çoğulcu	Tekilci
<i>Denetim</i>	Hiyararşik, Taylorist	Katılımcı, Demokraik
<i>Ücret</i>	Toplu pazarlık	Bireysel tespit
<i>Temsil</i>	Sendika, Çatışmacı	Bireysel, Uzlaşmacı
<i>İstihdam</i>	Güvenceli, Tamgün, Düzenlenmiş	Güvencesiz, Kısmi süreli
<u>Refah</u>		
<i>İşsizlik Sigortası</i>	Fakirlik seviyesinin üstünde, Geniş Kapsam	Fakirlik seviyesinde, Dar Kapsam
<i>Sosyal Dağıtım</i>	Yeniden dağıtımçı	Üretime tabi
<i>Sosyal Sorumluluk</i>	Kollektif	Bireysel
<i>Toplumsal Yapı</i>	Çekirdek aile	Atomize
<i>Sosyal Sunum</i>	Devlet	Karma, Özel sektör
<i>Refah Hizmetleri</i>	Kurumsal, Evrensel	Esnek

Kaynak: Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.80

1.2.5. SAVAŞ SONRASI DÖNEM

20. yüzyılın başlarında meydana gelen İkinci Dünya Savaşından sonra dünya pek çok yönüyle değişmiştir. Alışılmış dengelerin hemen hemen tümü çökmüş ve dünyada yeni bir oluşum başlamıştır. Çöken ve değişen dengelerin başında eski ekonomik güçler ve buna bağlı olan siyasi otoriteler gelmiştir. İmparatorluk ve krallıklar ile bunların güç kaynağı olan ve çeşitli kıtalara yayılan sömürgeleri, tek tek bağımsızlık olarak dağılmıştır. Ekonomik ve siyasi dengeler değişirken buna paralel

olarak sosyal ve kültürel değer ve dengeler de yok olmuş, ortaya çıkan boşlukları yeni dengeler doldurmuştur²⁸.

I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı yılları arasında duraklama devresine giren küreselleşme süreci II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte kapitalist ekonominin yeniden canlanmasıyla küreselleşme yeniden ilerleme yönünden bir ivme kazanmıştır.

Tablo 2: Büyük Güçlerin 1950'deki Toplam GSMH'ları ve Kişi Başına GSMH'ları (1964 Doları olarak)

	<u>TOPLAM GSMH</u>	<u>KİŞİ BAŞINA GSMH</u>
ABD	381 Milyar	2.536
SSCB	126 Milyar	699
İngiltere	71 Milyar	1.393 (1951)
Fransa	50 Milyar	1.172
Batı Almanya	48 Milyar	1.001
Japonya	32 Milyar	382
İtalya	29 Milyar	626 (1951)

Kaynak: Hacısalıhoğlu, İ. Yaşar, Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.23

Uluslararası kapitalist hiyerarşide ABD kesin ve tartışmasız hegemonya kurmuş durumdaydı. ABD'nin büyük güç ve etkinlik kazanarak piramidin tepesine oturması, birçok bakımdan önemli sonuçlar doğuracak nitelikteydi. Birleşik Devletler' in üstünlüğü hem savaş koşullarında üretimini sürekli arttırmış olmasından (bu büyük ölçüde yeni teknolojilerin üretim sürecine sokulmasıyla sağlanmıştı) hem de sermayesinin büyüklüğünden ileri geliyordu²⁹.

²⁸ Akgönenç, Oya, **Milli Kültürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Konya, 1998, s.121

²⁹ Başkaya, Fikret, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.100

Burada üzerinde durulması gereken bir diğ er nokta ise 1929 Ekonomik Buhranının sebeplerinin ve küreselleş me sürecine olan etkilerinin ortaya konmasıdır.

Birinci sebep; Amerika'daki şirketlerin mali güçleriydi. 1870li yıllarda Amerika'da irili ufaklı pek çok şirket varken I. Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar karşısında küçük şirketler birleşmek zorunda kalmış ve savaş sonrasında tekeller oluşturmuşlardır. Öyle ki 1929 yılına gelindiğinde Amerikan ekonomisinin %50'si üzerinde söz sahibi olan holding sayısı 200 kadardı. Bu da tek bir holdingin bile iflasının ekonomiyi sarsmaya yeteceğini gösteriyordu. Bu da beraberinde bugünkü büyük şirketlerin ekonomik güç olma yolunda temellerinin zorunlu da olsa bunalım zamanında yattığını göstermektedir.

İkinci sebep ise; Amerika'nın dünya üzerindeki net kreditor olması. Bunun yanında I. Dünya Savaşı sonrası Almanya ve İngiltere'den istediği tazminatların altın olarak ödenmesini talep ediyordu. Ancak dünyadaki altın stoğu yetersizdi ve varolan stoğu da zaten Amerika kontrol ediyordu. Bu sebeple de bahsedilen tazminatların ve kredilerin mal ve hizmet olarak ödenmesi denendi ancak bu da Amerika'nın kendi mal ve hizmet sektörünü vurdu. Son ç are olarak gümrük duvarları koyma yoluna gidildi ancak bu da yalnızca dış ticareti küçülttü. Sonuçta Amerika hesapsızca vermiş olduğu kredileri geri alamadı.

Son olarak ise; New York Borsası 1928 yılının başından 29 yılı Ekim ayının başına kadar olan süreçte gittikçe yükseliyor ve yüksek fiyat/kazanç oranı getiriyordu. Ancak 3 Ekim 1929 tarihine gelindiğinde, yukarıda sayılan sebepler doğrultusunda borsanın ilerlemesi durmuş hatta bir kaç büyük holdingin hisse senetleri düşmüştü. Bu düşüş 21 Ekim günü yabancı yatırımcıların kağıtlarını ellerinden çıkarmalarıyla hızlandı ve "Kara Perşembe" olarak anılan 24 Ekim 1923 Perşembe günü borsa dibe vurdu. 1929 yılının fiyatlarıyla 4.2 milyar dolar yok oldu. 29 Ekim 1929 gününün fiyatlarına bakıldığında bir yıl öncesinin karının bile sıfırlandığı görülür. 21-29 Ekim 1929 tarihleri arasındaki fark Dow Jones sanayi ortalamasının 328'den 230'a düştüğünü gösterir. Bu süreçte 4.000 kadar banka batmış, binlerce insanın mal varlığı yok olmuştur. Bu insanlar açlığa sürüklendi ve sebze ve meyve yetiştirip satarak yaşamaya çalıştılar. Piyasadaki para bir anda yok olduğu için insanlar ihtiyaçlarını karşılamada takas yoluna giderek bir nevi değ iş-

tokuş ekonomisine geri döndüler. İnsanlar maddi varlıklarıyla beraber sosyal konumlarını ve ruh sağlıklarını da kaybettiler. Bunalımın etkileri II. Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık 10 yıllık bir periyotda devam etti³⁰. Bu periyodun ise savaş sonrası dönemde hızlandığını ve 1929 Ekonomik Bunalımı'nın küreselleşme ve özellikle mali piyasalar üzerindeki etkisini göz ardı edemeyiz.

II. Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisinde yarattığı etkiler şüphesiz birincisinden çok daha derindir. Avrupa üretim kapasitesini büyük ölçüde kaybetmiş ve borçlu olarak savaştan çıkarken ABD'ye de kendisini bağımlı duruma sokmuştur. Dünya ekonomisini yeniden canlandırmak ve iktisadi entegrasyon dünya açısından yeniden sağlamak istenmiştir. Bu dönemde WTO, OECD, GATT, ASEAN, AB, CEE gibi baş harflerle gösterilen uluslararası örgüt ve birleşmeler günümüzün günlük kelimeleri arasına girmiştir³¹.

Amerikan ekonomisinin bu üstünlüğü bazı düzenleme ve kurumlar oluşturularak da pekiştirildi. Bunlardan birincisi, Bretton-Woods para antlaşmasıdır. 1944'te yapılan bu anlaşmayla ABD, kendi çıkarlarına hizmet edecek ve diğer ülkeleri güdüm altına almasını kolaylaştıracak bir para sistemini öteki ülkelere kabul ettirdi. 1947'de yapılan Havana Konferansı ile de yeni bir ticaret sistemini öteki ülkelere empoze ediyordu³².

Böylelikle ABD, sermaye birikimini sağlamlaştırmış aynı zamanda bu sermayesini uluslararasılaştırarak küreselleşmenin gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Yine 1945'ten 1980'lere kadar geçen süreçte AB'nin temellerinin atılması, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun oluşturulması ve bununla birlikte Japonya'nın teknolojik alandaki ilerlemeleri yine bu sürecin oluşumunun yapı taşları arasındadır.

Sovyetler Birliği'nde Marksizm'in yüzyılın başında hayata geçirmeye başladığı yeni sistem 70 yıllık sürecin sonunda insan tabiatına olan aykırılığının da etkisiyle yerini yeni sistem arayışlarına bırakmıştır. Bu sürecin sonunda gelinen nokta kritik bir süreçti. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında, dünya tarihinde bir

³⁰ www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?aid=168

³¹ Mortan, Kenan, **Dünya Ekonomisi**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s.7

³² Başkaya, Fikret, *Az gelişmişliğin...*, a.g.e., s.100-101

devir kapanıp yeni bir devir açılmıştır. Sovyetler Birliği çökmüş ve bu ülkenin zenginliğinin büyük bölümü Batılı girişimcilerin eline geçmiştir.

Bunların yanı sıra beklenmedik bir anda Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan iki Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa'daki Sovyet baskısı altındaki ülkelerin birer birer ekonomik hürriyetlerine kavuşması dünya ekonomisini etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Sovyet şemsiyesi altındaki ekonomik topluluk dağılmış her biri kendi başının çaresine bakmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ilk aşamada önemli bir pazarın açılmasına sebep olmakla beraber batıdan doğuya yeni kaynak transferini gerektirmiştir. Gerek Doğu Almanya'nın gerekse yeniden hürriyetlerine kavuşan ülkelerin ihtiyacı olan yatırım fonları şu veya bu şekilde Batı kaynaklarından akmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ekonomideki fiziksel ve parasal dengeleri alt üst ederek Batı dünyasının bu ekonomik yardımları koordine etmesi için Dünya Bankası benzeri bir banka kurmuşlardır. Bu bankanın adı da Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development) dır³³. Tek başına ekonomik bir güç olan Sovyetlerin çökmesi ile birlikte diyebiliriz ki dünya finans sistemi küresel birleşmeye ulaşma yolunda çabalarını arttırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte ticareti kısıtlayıcı her türlü mekanizmanın kaldırılmasına mecbur edilirken, dünyada global anlamda ilk küreselleşme girişimlerinin finansal alanda atıldığını görmekteyiz. Eski dünya ekonomisi ulus-devlet politikaları ile yönetilirken yeni dünya ekonomisi küresel bir işbirliği ilkesini kendisine yol seçmiş ve ulus-devlet anlayışını da zayıflatmıştır. Artık ulus-devletler hareket noktası olarak küresel harekete uyabilmek için liberal politikaları benimseyip bu yeni sisteme kendilerini uyumlaştırmaya başlamışlardır. Ulusal ekonomilerin bu yönleriyle birbirlerine benzemeleri politik, siyasal ve sosyal yönden de aynılaşmaya başlamalarını sağlamıştır.

Ancak 1970'lerin başından itibaren bu yapı işlerliğini yitirmeye başlamıştır. İç pazarların doyması ve tüketicilerin seri üretim ürünleri yerine kendi kişisel ihtiyaçlarına cevap veren esnek tarzdaki ürünleri tercih etmesi, hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi Keynesyen modelin sorgulanması sonucunu doğurdu. Keynesyen politikalar artık güvenini yitirmişti, çünkü teorinin en önemli tezlerinden

³³ Sadıklar, Cafer Tayyar, **2000'li Yıllar Dünya ve Türkiye**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.48

yüksek enflasyonun beraberinde istihdam hacmini genişleteceği öngörüsü başarısız olmuştur. İstihdam korunması için getirilen sosyal önlemler artık üretim yapabilmek için önemli bir külfetti, ayrıca sosyal dengeyi sağlamak için kamu harcamalarının boyutları oldukça büyümüştü ve bu durum devletin müdahalesini etkisizleştiriyordu. Böyle bir ortamda üretim sürecinde, çıkış noktasını yüksek teknolojiler oluşturmuştur³⁴.

Bunlarla birlikte, rekabet devleti zihniyetinin öne çıkması aslında fordist üretim sisteminden, post-fordizme doğru olan dönüşümün bir yansımasıdır. Post-fordizm, kapitalizmin gerek nitelik gerekse de nicelik olarak yeni bir döneme girdiği anlamına gelmektedir. Fordist dönemde Keynesyen ekonomik çerçeve içinde makro ekonomik politikalar tam istihdamı sağlamak amacına dönükken, mikro ekonomik politikalar enflasyonla mücadeleyi hedeflemişti. Arz yanlı iktisat bu anlayışı değiştirmiştir. Makro ekonomik politikalar enflasyonu denetim altına almaya çalışırken, mikro politikalar iktisadi büyümeyi ve istihdamı sağladığına inanılan piyasaları serbestleştirme hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır³⁵. Diyebiliriz ki fordist anlayışın yerine kurulmaya başlayan post-fordist kavram, bunların uygulanması ve teknolojik gelişmeler 1970'li yıllarla birlikte küreselleşmeye hız kazandırmıştır.

Kısaca özetleyecek olursak I. Dünya Savaşı'na kadar gelişme eğilimi gösteren küreselleşme kavramı II. Dünya Savaşı döneminde zayıflamış ve savaş sonrası dönemde tekrar yükseliş trendine girmiştir. 1980'lerde hızlanmış ve günümüze kadar devam etmiştir. Özellikle son 20 yılda bilgisayar ve elektronik bilgi akımı gibi netler bilimsel alanda bir devrim yaratmış, bu gelişmelerde beraberinde insanları küresel anlamda birbirine yaklaştırmıştır.

Çağcıl dünyada toplumların geçirmiş oldukları süreçleri şekillendirecek olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkacaktır.

³⁴ Bozkurt, Veysel, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.50-51

³⁵ Bozkurt, Veysel, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.82

Tablo 3: Çağcıl Dünyadaki Toplular

<i>TÜR</i>	<i>VAROLUŞ SÜRESİ</i>	<i>ÖZELLİKLER</i>
<i>Birinci Dünya Topluları</i>	On sekizinci yüzyıldan günümüze	-Sanayi üretimi ve genellikle serbest girişime dayanırlar. İnsanların çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşar; pek azı kırsal alanda tarımla uğraşır. -Geleneksel devletlerden daha az olsa da önemli sınıfsal eşitsizlikler. -Batı, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da içlerinde olmak üzere ayrı politik topluluklar ya da ulus devletler.
<i>İkinci Dünya Topluları</i>	Yirminci yüzyılın (1917 Rusya Devrimi'nin ardından) başından günümüze	-Sanayiye dayanırlar, ancak ekonomik sistem merkezi planlamayla yönetilir. -Nüfusun küçük bir bölümü tarımda çalışır, çoğunluk kent ya da kasabalarda yaşar. -Önemli sınıf eşitsizlikleri bulunur. -Ayrı politik topluluklar ya da ulus devletler 1989'a kadar, SSCB ile Doğu Avrupa'dan oluşmaktaydı, ancak toplumsal ve politik değişimler bu ülkeleri Birinci dünya ülkelerine dönüşecek biçimde serbest girişime dayalı ekonomik sistemlere dönüştürmeye başlamıştır.
<i>Üçüncü Dünya Topluları</i>	Onsekizinci yüzyıldan (çoğunlukla sömürgeleştirilmiş bölgelerde) günümüze	-Nüfus çoğunluğu, geleneksel üretim yöntemlerinin kullanıldığı tarımda istihdam edilir. Tarımsal ürünlerin bir bölümü dünya pazarlarında satılmaktadır. Kimilerinde serbest girişim sistemi, diğerlerinde merkezi planlama bulunur. Çini Hindistan, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri de içinde olmak üzere, ayrı politik topluluklar ya da ulus devlet
<i>Yeni Sanayileşen Ülkeler</i>	1970'lerden günümüze	Şimdi artık sanayi üretimi ve genel olarak serbest rekabete dayanan Eski Üçüncü Dünya topluları. Nüfus çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşar; pek azı tarımda istihdam edilir. Birinci Dünya ülkelerine kıyasla daha göze çarpan, önemli sınıf eşitsizlikleri. Kişi başına gelir Birinci Dünya Ülkelerindeki düzeyden oldukça düşüktür. Hong-Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Brezilya ve Meksika'yı içerir.

Kaynak: Giddens, Anthony, Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s.66

1.3. KÜRESELLEŞME TÜRLERİ

Küreselleşmeyi sadece ekonomi ve finans düzeni gibi sistemlerle açıklamaya çalışmak kavrama ilişkin eksik bilgi vermemize sebep olur. Bütünsellik içinde ele almamız gerekirse bunu ekonomik, siyasal, teknolojik, çevre gibi kavramlarla sosyo-ekonomik olarak açıklamamız gerekmektedir.

1.3.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde ayrılmaktadır³⁶.

Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmakta ve daha önceki yılların bir devamı yada daha önceki yıllara dönüş niteliği taşımamaktadır. Ticaretin çoğu bölgesel boyutta gerçekleşmekteyken, finans piyasalarında tam anlamıyla küresel ekonomi varlığını sürdürmekteydi³⁷.

Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyonu üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin oluşmasına ortam sağlamıştır³⁸. Bu süreçte yeni oluşmaya başlayan uluslararası işbölümü çerçevesinde Çok Uluslu Şirketlerin doğması, sürecin gelişimini ve küresel alana yayılmasını sağlamıştır.

³⁶ Aktan, Can Coşkun, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.2

³⁷ Giddens, Anthony, **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.42

³⁸ Aktan, Can Coşkun, **Yoksullukla...**, a.g.e., s.2

1.3.2. SİYASAL KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşır. Farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir³⁹.

Toplumların sahip olduğu bugünkü toplumsal yapıların temel siyasi örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, genel olarak kolektif bir kimlik duygusuna sahip, topluma yönelik, aynı fayda ve endişelerle birbirlerine bağlanmış insanlardan meydana gelen uluslararası siyasi bir oluşum olarak tanımlanabilir⁴⁰. Küreselleşmede, daha sonrada değineceğimiz gibi, ulus-devlet otoritesini kaybetmiş ve yetkisini ulus üstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır.

1.3.3. SOSYO KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların farklılaştığını görmekteyiz.

Tüketim alışkanlıkları, giyim, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine benzemeye başlamıştır. Küresel kültürün etkisi ile yerel kültürler kendisini bu küresel kültürün (Internet, televizyon, sinema v.b.) etki alanına kendisini teslim etmiştir.

Sosyo-kültürel küreselleşme, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, AIDS ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir⁴¹. Örneğin yüzyıllardır sürmekte olan aile değerleriyle ilgili tartışmalar küreselleştirici etkilerden çok uzak şeyler olarak görülebilir. Oysa değildir. Geleneksel aile tipleri dünyanın pek çok bölgesinde ve özellikle kadınların daha fazla eşitlik talep etmesiyle köklü bir dönüşüm geçiriyor ya da zorlanıyor. Tarihsel metinlerden bildiğimiz kadarıyla, daha

³⁹ Erbay, Yusuf, **Kavram Olarak Küreselleşme**, Milli Kültürler ve Küreselleşme, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.148

⁴⁰ İçduygu, Ahmet, **Çok Kültürlülük**, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin, Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:33 Mart-Nisan, Ankara, 1995, s.118

⁴¹ Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla..., a.g.e., s.3

önce kadınların erkeklerle eşit olmaya yaklaştığı tek bir toplum bile görülmemiştir. Bu, günlük yaşamda hakikaten küresel çaplı bir devrimdir⁴².

1.3.4. TEKNOLOJİK KÜRESELLEŞME

1980’li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte bu etki günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlık kazanan enformasyon teknolojileri, uluslar arasındaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadırlar⁴³.

Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde devletin geleneksel yapısı sınırlarına kadar değişmiştir. Bu yeni anlayışın oluşmasında teknolojinin yeri tartışılmaz derecede önemlidir⁴⁴. Bu da teknolojik küreselleşmenin beraberinde siyasal ve soyso-kültürel küreselleşmeye olan katkılarını getirir.

1.3.5. ÇEVRESEL KÜRESELLEŞME

Ortaya çıkış nedenleri ve biçimleri farklı olsa da, hem sanayileşmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarının olduğu bilinen bir gerçekliktir. Çevre sorunlarının giderek sınırötesi nitelik kazanması, dünya milletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmekte ve hiçbir devlet diğer devletlerin sınırları içindeki çevre sorunlarına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım kendi yaşam temellerini kısa yada uzun vadede tehlikeye sokması anlamına gelecektir.

Çevre sorunlarının nedenlerinin karmaşıklığı ve sınır tanımama özelliği, küresel çevre politikasının aktörleri olan ulusal devletler, uluslararası örgütler ve ulus-üstü örgütlerin yoğun bir biçimde işbirliğini gerektirmektedir. “Küresel

⁴² Giddens, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2000, s.24

⁴³ Bozkurt, Küreselleşmenin..., a.g.e., s.26-27

⁴⁴ İnce Murat, **Elektronik Devlet**, DPT, Ankara, 2001, s.34

düşünmek, yerel davranmak” anlayışı ile gerçekleştirilecek işbölümüne, ulusal ve uluslararası çevre politikaları arasında bütünlük sağlanmasına gereksinim vardır⁴⁵.

Çevre koruması ve bunlara yönelik olarak uluslararası alanda yapılan dünya zirvesi niteliğindeki toplantılarda alınan kararların gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde tavsiye niteliğini taşıy nitelikte olmaması gerekmektedir. Çevre bizim ortak geleceğimiz ise bu geleceğin kuralları, yaptırımları ve kontrolleri de ortak esaslara bağlı olmalıdır.

1.4. KÜRESELLEŞME KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

Günümüz dünyasını en iyi şekilde anlattığına inanılan küreselleşme kavramına ilişkin olarak farklı algılamalar ve anlamalar yatmaktadır. Kavrama ilişkin olarak çok geniş bir literatürün oluştuğunu söylememiz mümkündür. Ancak sosyal bilimlerin çoğu alanında görüldüğü üzere kavrama ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları ele alacak olursak kavrama yandaş olanlar, olmayanlar ve dönüşümcüler şeklinde birbirinden farklı üç görüş ortaya çıkacaktır.

1.4.1. KÜRESELLEŞME TARAFTARLARI

Küreselleşme taraftarları radikaller olarak da anılmaktadırlar. Bunlara göre endüstri toplumlarının bir ürünü olan ulus devlet küreselleşme sürecine ilişkin olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa politikanın yerini almaktadır, çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir.

Bu anlamda, dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur⁴⁶. Bir diğer ifadeyle anlatacak olursak piyasalar devlet mekanizmalarından ve işleyişlerinden daha

⁴⁵ Kaplan, Ayşegül, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.189

⁴⁶ Giddens, Anhony, **Küreselleşmenin İklimleri**, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi Sayı:12, İstanbul, 1999, s. 56

güçlüdür. Küreselleşme taraftarları da geleneksel ulus devletlerden dünya toplumu anlayışına doğru bir yönelim göstermektedirler.

Küreselleşme taraftarlarının bir başka değerlendirmesine göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlü bir hale gelmişlerdir. Devletlerin otorite alanlarının gerilemesi diğer kurumlar ile birlikte yerel ve bölgesel otoritelerin artması ve yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Onlara göre dünya toplumu anlayışı geleneksel devlet anlayışının yerini almakta, ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Küreselleşme taraftarlarının diğer bir savı ise giderek artan bir küresel bir ekonominin mevcudiyetinin arttığı şeklindedir⁴⁷.

Yeni liberalist görüşle de örtüştürebileceğimiz bu anlayış sosyal devlet anlayışını benimsememektedir. Sosyal devlet, gerçekleştirdiği varsayılan yararların tersine bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumumuzun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. Klasik sosyal demokrasinin aksine yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlere doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında kendilerinin daha yerel birliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan bir felsefi yaklaşım izlemektedirler⁴⁸. Daha öncede belirttiğimiz gibi birçok yeni liberal için küreselleşme olgusu kavrama ilişkin ilk haberci niteliğindedir.

1.4.2. KÜRESELLEŞME KARŞITLARI

Bu görüşe göre küreselleşmenin tamamen bir mit ya da çoğunluklu uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısı eski tip sosyal demokrasiyi kazanma arzusundaki kişilere şaşırtıcı denecek ölçüde cazip gelmektedir. Yine bu kişilere göre küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır⁴⁹.

Bunlar küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Küreselleşmenin geçmişe (19.yüzyıla) bakarak o dönemde de derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19.yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia ediyorlar. Bunlar, küreselleşmenin bir süreç olduğunu kabul

⁴⁷ Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin..., a.g.e., s.19

⁴⁸ Giddens, Anthony, Üçüncü.... a.g.e., s.24-25

⁴⁹ Giddens, Anthony, a.g.e., s.40

etmeyip herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlıyorlar⁵⁰.

Küreselleşme karşıtı düşüncelerin başını çeken tartışmalardan en önemlisinin yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerinde gittikçe zenginleştiği tezidir. Bu konu son on yılın 'Ekonomik Büyüme' araştırmalarının en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Bir çok ampirik çalışmanın gösterdiği de küreselleşme karşıtlarını haklı çıkarır niteliktedir. Sonuç olarak bu yakınsama sadece zengin ülkeler arasında vardır ve zengin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yakınsadıkları kabul edilir. Bölgeler itibarı ya da günümüzdeki dünyada daha gerçekçi olan bir yaklaşımla bloklar arasındaki duruma göz atıldığında, örneğin Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yakınsama olduğu hatta bu yakınsamanın genel olarak OECD ülkeleri için bile söylenebileceği iddia edilirken Afrika'nın kesinlikle iraksama trendinde olduğu, yani yoksul Afrika'nın daha da fakirleştiği gözlemlenmektedir. Latin Amerika için net bir şey söylenemezken Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin durumunun tam ortada olduğu anlaşılmaktadır. Asya kıtasının bu yakınsama kulübünde gibi gözükmesinin en önemli nedenlerinden birisi Asya'da bulunan yeni sanayileşmiş ülkelerin varlığıdır⁵¹. Ancak küreselleşme kavramının sonuçlarından çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur ki ekonomik açıdan zengin zenginlik kaynaklarını arttırmakta, fakir ülkeler ise kaynaklarını kaybetmekte ve zengin ülkelere kaptırmaktadırlar.

Küreselleşme kavramının ortaya çıkarmış olduğu yeni sosyo-ekonomik yapı, ülkeler arasında ilişkilerin üst seviyeye çıktığı, bununla birlikte yeni uluslararası güçler ve siyasalar üretmektedir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler de gün be gün değişimi hızlandırmaktadır. Burada karşı çıkılanın iletişim ve teknolojik gelişime paralel ortaya çıkan yenilikler değildir. Esas karşı çıkışların temelinde, ortaya çıkan yeni uluslararası güçlerin zorla kabul ettirmeye çalıştığı ekonomik politikalar yatmaktadır. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin, soğuk savaş sonrası kapitalist dünyanın kazandığı ideolojik savaşı ekonomik alanda da gerçekleştirmek ve bu

⁵⁰ Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin..., a.g.e., s.21

⁵¹ Özdemir, Mehmet, **Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri**, KÖKSAV, Ankara, 1992, s.242

üstünlüğü tüm dünyaya hakim kılmak için uluslararası sermaye tarafından başlatılan bir süreç olduğunu söylemektedirler.

Genel olarak dünyada gözlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden ise küreselleşme; para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçlardır⁵².

Teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar arasındaki mal, para, sermaye ticaretinin hızlanmasını sağlamakta böylelikle ticaret ucuzlamaktadır. Taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, yatırım hamlelerinin, üretimin ve kalkınma çabalarının çeşitli aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak mal hareketlerinin hızlanmasını sağlayan küreselleşmenin uluslararası ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yatırımları ve kalkınma hamlelerini arttırması ve bunlara bir ivme kazandırması beklenemez.

Kapitalizm çağında, beş yüz yıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin artışını sağlayan ve sürükleyen en önemli faktör “Kâr Güdüsü” dür. Bu güdü ile hareket eden şirketler teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Şirketlerin ticaret ve yatırımı azami serbesti içinde yapabilmesi için, ülkeler arasında sermaye ve mal hareketlerinin önündeki eskiden kalma tüm engellerin (kalkınmacı ve sosyal politikaların, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin) ortadan kalkması gerekmektedir⁵³.

Bunun içindir ki küresel ekonomik düzen içerisinde gerek gelişmelerini tamamlamış olan ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin dolaşımına izin veren politikaları, ülkelerin ve ekonomik sistemlerin kabul etmesi ve

⁵² Hisarcıkhoğlu, Rıfat, **Küreselleşme ve Türkiye**, İktisat Dergisi Sayı:416, İFMC Yayınları, İstanbul, 2001, s.59

⁵³ Somel, Cem, **Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:5 Sayı:18, Ankara, 2002, s.143.

bunun önündeki engellemeleri ortadan kaldıracak olan prensipleri de benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu tip politikaların hayata geçirilmesi piyasaların liberalleşmesini ve uluslararası ekonomik yapı içerisinde çok uluslu şirketlerin etkinlik kazanması ile küreselleşme sürecinin daha da genişleyerek etkinlik alanının artmasına sebep olacaktır.

Piyasalar ve üretim gerçekten küreselleşince, uluslararası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşir. Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslararası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Böylece uluslararası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşür. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayrımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümranlık alanlarında dahi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır⁵⁴.

1.4.3. DÖNÜŞÜMCÜLER

Giddens'in da dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi salt küresel ekonomi değil, daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirirler. Onlara göre küreselleşme, “modern toplumları ve toplum düzenini yeniden biçimlendiren hızlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici güçtür⁵⁵.”

Dönümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul ettiği halde, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, hem aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedir. Evrenselci Aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi olarak değerlendirilen küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıyor⁵⁶. Dönümcüler, küreselleşme konusunda kuşkuçulardan daha ziyade, radikallere yani küreselleşme taraftarlarına yakın durmaktadırlar.

⁵⁴ Hirst P- Thompson G, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s.35-36

⁵⁵ Fox, Jeremy, Chomsky ve....., a.g.e., s.31

⁵⁶ Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin....., a.g.e., s.23

Tablo 4: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması

	HİPER KÜRESELÇİLER	KUŞKUCULAR	DÖNÜŞÜMCÜLER
<u>Yeni Olan Ne?</u>	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo. Yönetişim	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağlılık
<u>Hakim Özellikler</u>	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1980'lerde olduğundan daha az karşılıklı bağlı	Yoğun ve derin küreselleşme
<u>Ulusal Hükümetlerin Gücü</u>	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediyor Yeniden yapılıyor
<u>Küreselleşmenin İtici Gücü</u>	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
<u>Tabakalaşma Kalıpları</u>	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
<u>Hakim Motif</u>	Mc Donald's Madonna, v.b.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
<u>Küreselleşmenin Kavramlaştırılması</u>	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgelleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
<u>Tarihsel Yörünge</u>	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık:Küresel bütünleşme ve parçalanma
<u>Özet</u>	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor

Kaynak: Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.24

1.5. KÜRESELLEŞMENİN GETİRDİĞİ YENİLİK ve FIRSATLAR

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı belki de kayıtlara insanlık tarihinin en kayda değer dönemi olarak işlenecektir. Bilimsel alanda öngörülmesi bile mümkün olmayan buluş ve yeniliklerin hemen hemen hepsi bu yüzyılın belirttiğimiz diliminde gerçekleşmiştir.

Küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu fırsatlar ve yenilikler oldukça fazladır. Teknoloji transferinden, verimliliğin artmasına ve dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesine ve hatta ülkelerin birbirlerini daha yakından tanınmasıyla dünya barışına katkıda bulunmaya kadar çok geniş bir yelpazeye uzanmaktadır⁵⁷.

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en önemli etki, şüphesiz sermaye hareketlerine getirdiği müthiş akışkanlıktır. Küreselleşme sayesinde dünya finans piyasaları birbirine tarihte ilk kez entegre olmuştur. Burada finans piyasalarının günlük hacminin 1,5 trilyon dolardan fazla olduğunun hatırlatılması faydalıdır. Sermayenin bu inanılmaz hızla el değiştirmesi sonucu reel ekonominin payı da giderek azalmaktadır. Bununla birlikte küresel ekonominin en karakteristik özelliği uluslararası şirketlere dayanmasıdır. 1970’li yıllarda çok uluslu şirketlerin sayısı birkaç yüzü geçmezken bugün sayıları 40.000’i aşmaktadır. Ayrıca dünyadaki belli başlı 200 şirketin global cirosu, bütün dünyadaki ekonomik faaliyetlerin 1/4’ünden fazladır. Bu duruma bir başka çarpıcı örnek ise “General Motors”un cirosu Danimarka’nın GSMH’den, Toyota’nın ki de Norveç’in GSMH’den fazla olmasıdır⁵⁸.

Uluslararası şirketler küreselleşmenin en önemli ekonomik etkilerinin belirleyicisi olarak görülmektedir. Uluslararası şirketler küreselleşmenin getirdiği mal ve hizmet üretiminin artmasının en önemli aracı haline gelmiştir⁵⁹. Küreselleşmenin bu ilişkiler ağı ile birlikte getirmiş olduğu rekabet, hem bu ülkelerin ekonomilerinin hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yapısal bir değişime zorlamıştır.

⁵⁷ Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele....., a.g.m., s.4

⁵⁸ Rambert, Ignocia, **Globaliter Rejimler-Başka Türlü Totaliterizm**, İTÜ Vakfı Dergisi, Sayı:29 İstanbul, 1999, s.25-27

⁵⁹ İyibozkurt, Erol, **Küreselleşme ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s.37

Ülkelerin küresel ticarete kapılarını açmaları ve bu ticarete katılmaları ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerde nitelikli iş gücünün istihdamını arttırmaktadır. Buna karşılık inşaat ve ulaşım gibi ihracat ve ithalata yönelik olmayan sektörlerde niteliksiz iş gücü için istihdam olanakları doğmaktadır. Diğer yandan, ticaretin genişlemesi göç baskısını da azaltmaktadır. Pek çok gelişmekte olan ülkede yabancı uzmanlık ve yönetim teknikleri üretimde etkinliğin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin sosyal alanda getirmiş olduğu yenilik ve etkileri ekonomik etki ve yeniliklerden ayırmamız çok kolay değildir.

Siyasal fikirler, akımlar ve kültürler ulusal sınırları zorlamakta ve küresel bir kimlik kazanmaktadır. Daha önceleri ulusal hükümetlerin sorumluluğundaki görevler şimdi bunların kapasitelerini aşar duruma gelmiştir. Ülkelerin güvenlik, refah, çevre sorunları, uyuşturucu trafiği, terörizm salgın hastalıklar insan hakları gibi konular artık uluslararası politikalarından bağımsız düşünülmemektedir. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler yoğunlaştıkça yerel problemler uluslararası hale gelmiş ve bunların çözümü de uluslararası işbirliğini gerektirmiştir. Artık “küresel düşün, yerel ölçekte uygula” felsefesi siyasal kararlarda etkili olmaya başlamıştır. Bu durum yasama, yaptırım gücüne sahip ulus-üstü örgütlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır⁶⁰.

20. yüzyılda, önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak derecede hızlanmış olup geleneksel kültürel formlar sosyal ve teknolojik değişmelere cevap verecek şekilde yeniden formüle edilmektedir. Özellikle elektronik kitle iletişim araçlarının çok büyük katkıda bulunduğu küreselleşme eğilimi, yaşlı ve eski etkileşim ve karışım sürecini daha hızlı ve daha doğrudan bir hale getirmiştir. Antropologlara göre de, kültür akışının artması ve kültürün küreselleşme eğilimi dünyayı küresel kültür akışlarının yerel kültürlerle uyduğu ve yeniden üretildiği melezleşmeye götürmektedir. Söz konusu oluşumda, yerel kültürler dünya haritasından silinmekte, küresel ile yerelin bileşimi olarak yeniden oluşmaktadır⁶¹.

⁶⁰ Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele....., a.g.m., s.6-7

⁶¹ Uluç, Güliz, **Küresel-Yerel Kültürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kültürler**, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:27, Ankara, 2002, s.92

İletişim teknolojisindeki devasa gelişmeler üretimin sadece daha uzaktan ve daha süratli olarak yönetimini ve denetimini kolaylaştırmakla kalmayıp; sipariş alıp vermeyi de oldukça kolaylaştırmıştır. Ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ise hem taşıma, hem de ulaşım maliyetlerini aşırı ölçüde düşürmüştür⁶².

Yirminci yüzyılın son çeyreği dahil olmak kaydıyla, dünyadaki geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin, sermaye, finans ve mal hizmetlerinin sınır tanımaz şekilde önemli değişim ve gelişimlere yol açtığı bu sürecin devam edeceğini söylemek yanlış olmayacak bir tabirdir.

1.6. KÜRESELLEŞMENİN GETİRDİĞİ TEHLİKE VE SORUNLAR

Küreselleşme olgusu, ekonomik rasyonalite ve teknolojik gelişmeyle yakından ilgili olmasına rağmen küreselleşme mecburiyeti yada bu olguya uyumsama çabaları onun yaratmış olduğu sorun ve tehlikeleri ortadan kaldırmamaktadır.

Küreselleşme gelir dağılımı bozukluğuna paralel olarak sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte işsizlik oranları artmıştır. Özellikle küresel rekabete vurgu yapan hükümetler, işgücü üzerindeki sosyal amaçlı koruma mekanizmalarını kaldırma eğilimindedirler. Özellikle Avrupa ülkelerinde bu yapı daha etkin bir şekilde görülmektedir. Avrupalı işçilerin durgunluk dönemindeki işsizlikten korunmak için çaba sarf etmeleri sonucu, işçi çıkarmak uzun ve zor bir süreç haline geldi. İşten çıkarmanın yüksek maliyetini az sayıda firma karşılayabilir oldu. Avrupa ekonomisinde kimsenin yeni işçi almayı ve işçilerini işten çıkarmayı göze alamadığı bir döngü oluştu. Bu yeni koşullar altında Avrupalı firmalar genişlemek için işe almanın ve işten çıkarmanın maliyetinin o kadar yüksek olmadığı yerlere taşındılar⁶³.

Küreselleşmenin tanımı gereği mobilitesi yüksek olduğu sermayenin hareketliliğini daha da arttırmasına rağmen, mobilitesi düşük olan emek faktörünü aynı ölçüde rahatlatamamakta ve üzerindeki korumanın kalkmasıyla emek ve sermayenin birbirine olan yabancılaşmasını arttırmaktadır.

⁶² Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele....., a.g.m., s.7-8

⁶³ Thurow, C. Lester , **Kapitalizmin Geleceği**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.107

Küresel ekonomi, uluslararası sermayenin, sanayileşmiş ülkelerin ve özellikle küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği adaletsiz bir yapılanma içerisindedir. Ticaretin ve yatırımların büyük çoğunluğu sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Küresel şirketler dünya ihracatının üçte birine hakim durumdadırlar. Dünyanın en büyük 100 ekonomisi içerisinde 51 tanesini şirketler oluşturmaktadır. Finansal hareketlilik içinde özel kesimin payı uzun zamandır kamu payının üzerindedir⁶⁴.

Küreselleşme, ulusal politikaların etkinliğini azaltmakta ve ülkelerin radikal kararlar almalarını güçleştirmektedirler. Ulus-devlet, artık ne ekonomik politikaların yönlendiricisi ne de tek başına ulusal güvenliğin sağlayıcısıdır. Dünyanın dört bir yanında ulus-devlet içinde etnik milliyetçiliğe ya da dini temele dayalı özerk bölgeler ortaya çıkmıştır. Rusya'da Çeçenistan, Kanada'da Quebec, Yugoslavya'da Kosova, İspanya'da Katalonya örnek gösterilebilir⁶⁵.

Bununla birlikte , sınırsal hükümler devletler ile küresel bütünleyici/mahalli, parçalayıcı süreçler arasındaki karmaşık gerilimler somut durumlarda birleşerek hükümetlerin kendi vatandaşlarının iyiliğine çalışma kapasitelerini kısıtlıyorlar, ve hatta bu bazen birleşmiş bir devletin muhafazası uğruna bazı toplumlarda halk desteğini zayıflatmak pahasına oluyor. Sınırsal birimlerinin siyasi meşrutiyeti kabul edilmeksizin devlet merkezli bir dünya düzeni sistemi sürekli sorgulanmakta olup çeşitli aşırı milliyetçi hareketleri devleti parçalamaya yönelik kendi kaderini belirleme biçimleri yönünde kışkırtmakta ve hemen hemen her yerde hükümlere ve politikacılara olan itimadı ve saygıyı zayıflatmaktadır⁶⁶. Görüldüğü üzere, küreselleşme sürecinin paradoksal bir biçimde doğurduğu parçalanma ve ufalanmaların ürünü olan bu girişimlerin yani etkinliğin yeniden bir yapılanma içine girdiğini söyleyebiliriz.

Bir başka görüşe göre ise; küreselleşme ideolojisi, ulus-devletlerin artık bittiğini/bitmek üzere olduğunu/bitmesi gerektiğini ileri sürerken, devleti halkın sırtında bir yük, artık işlevi kalmamış bir örgüt olarak sunar ki, bu durumda devlet, sanki toplumdaki sömürü ilişkilerinden bağımsız bir varlıkmiş gibi gösterilir. Ne var

⁶⁴ Selamoğlu, Ahmet, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.39

⁶⁵ Aktan, Can Coşkun, **Yoksullukla Mücadele.....**, a.g.m., s.8

⁶⁶ Falk, Richard, **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.69

ki aslında burada gerçekleştirilmek istenen temel amaç, bütünüyle devleti değil, fakat sosyal/hukuk/refah devletini bertaraf etmektir. İşte burada bir kez daha ortaya çıkar ki “devlet küçülsün”, “satalım da satalım, mutlaka özelleştirelim” türünden ifadelerin temelinde böylesi bir sosyal/hukuk/refah devletini ortadan kaldırma çabaları yatar, yoksa, bütün olarak devletin ortadan kaldırılması değil⁶⁷.

Özellikle iletişimin arttığı bu çağda ekonomik açıdan daha güçlü olan, iletişim ulaşım kaynaklarının daha çoğuna hakim olan devletlerin kültürleri hiçbir gayret sarf etmeden dominant yani daha baskın duruma geçebiliyor. Kültürler isteyerek veya istemeyerek bu üstün konuma geçmiş olan kültürlerin etkisi ve baskısı altında kalmaya başlıyorlar. En tehlikeli aşama da işte bu nokta da başlamaktadır. Çünkü beğenilen iyi ve güzel şeylerin yanı sıra pek çok istenmeyen ve toplumların bünyesi ve geleneği ile bağdaşmayan adet ve davranışlarda iyilerle birlikte transfer edilmektedir⁶⁸. Bu yönüyle teknoloji ve ulaşım bir yönden küresel bütünleşmeyi desteklerken, diğer yönden kültürlerin parçalanma ve bölünmelerine neden olabilmektedir.

Bununla birlikte, sosyolojik açıdan küreselleşme ferdin ortadan kalktığı bir aşırı ferdiyetçiliği öngörmektedir. Sosyal güvenlik anlayışının ekonomi bakımından yük olarak görülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının etkinliklerinin azaltılması, ferdin dayanışma içinde bulunduğu aile, köy, grup gibi kurumların parçalanması ahlaki referansların geçersiz hale gelmesiyle fert ne yükselmesi ve olumlu şeylere ulaşmasında ne de belirsizliklerin gerçekleşmesi halinde hiç kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hale gelmektedir. Bu ortam içinde sosyalleşme ve kişilik oluşumu gibi süreçler eski mahiyetlerini kaybetmektedir. Modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik, yüz yüze olmayan ilişkiler gibi özellikleriyle mekan ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır⁶⁹. Böylelikle küreselleşme bireysellik ve sosyal normlara uymama veya bağlı olmama ile toplumsal kurumlara olan inanç ve bağlılığı azaltmaktadır. Bugün bu kurumlar içinde en bariz şekilde yıpranan kurum aile kurumudur.

⁶⁷ Radikal Gazetesi , 30 Kasım 2003

⁶⁸ Akgönenç, Oya, **Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu**, Milli Kültürler ve Küreselleşme, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.124-125

⁶⁹ Koçdemir, Kadir, **Küreselleşme ve Türk Kültürü**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999, s.9

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı önemli tehditlerden birisi de nitelik ve niceliksel olarak çevre sorunlarını arttırmasıdır. Dünyada bir taraftan rekabetin her geçen gün inanılmaz bir şekilde kızışması diğer taraftan da dünya nüfusunun hızla artması ile beraber küresel boyuttaki çevre sorunları giderek artmaktadır.

Küreselleşmenin çevreyle ilişkili olarak ortaya çıkardığı üç farklı tehlike söz konusudur. Bunlar;

- * Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar
- * Fakirliğin çevreye verdiği zarar
- * Kitle imha silahlarının hızla artması

Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, genel olarak üretim ve tüketim faaliyetlerinin ortaya çıkardığı negatif dışsallıklardan kaynaklanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan endüstriyel ürünler ve bunun hızla diğer ülkelere yayılması, ekolojik dengeyi bozmaktadır. Fakirlik ise, insanların çevreye olan bağımlılığını arttırmakta ve zorunlu olarak insanları aşırı ölçüde doğal kaynak kullanımına yöneltmektedir. Kitle imha silahlarının (kimyasal, biyolojik ve nükleer) dünyada hızla yayılması bütün insanlık için potansiyel tehdit oluşturmaktadır⁷⁰.

İdeolojik yaklaşımlarla tanımlama merakından kaynaklanan “küreselleşmenin yanında” yada “küreselleşmenin karşısında” şeklinde beliren eğilimlerden kaçınmak gerekmektedir. Belli yönleriyle küreselleşme içinde yaşadığımız kaçınılmaz bir süreç olarak algılanabilir veya devam ede gelen uluslararası sömürü düzeninin yeni bir yüzü olarak tanımlanabilir. Her iki algılayış için de yeteri kanıtımız vardır. Ama gerçek bu iki ucun arasında bir yerde ve dünyanın yaşadığı gelişmeler, bu tip kavram tartışmalarına pek aldırnamamaktadır.

---

⁷⁰ Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele....., a.g.m., s.12-13-14

II. BÖLÜM

YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

2.1. KAVRAMSAL OLARAK YOKSULLUK

Tarihsel süreçten günümüze kadar toplumların en önemli sorunları arasında yer alan yoksulluk kavramına ilişkin üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Bunun içindir ki yoksulluk kavramının tanımlamasını yaparken birkaç görüşün verilmesi gerekmektedir.

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Başka dillerde bu durumu ifade etmek için kullanılan kelimelerde de (ör. İspanyolca *pobreza*, Arapça *fakr*) yoksulluk ile yaşam için gerekli olan şeylerden mahrum olma bağlantısı bulunmaktadır. Bu mahrumiyet yaşam için yada yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerle ilgili olmalıdır¹.

Bir başka yaklaşıma göre ise, Genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım aynı zamanda yaşam standardının nasıl ölçüleceği, asgari yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları yoksulluk kavramına verilen farklı anlamlarda aranmıştır².

Bu görüşlerin dışında bir sınıflandırma yaparsak ağırlıklı olarak karşımıza şu şekilde bir tanımlama grubu çıkar:

- * Bürokratik Görüş
- * Moralist Görüş
- * Akademik Görüş
- * Yetkinsizlik Teorisi

¹ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, **Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.1-2

² Dağdemir, Özcan, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.2

Bu sınıflandırmayla beraber yoksulluğun bu görüşler çerçevesinde açıklanmasına geçmemiz gerekmektedir.

2.1.1. BÜROKRATİK GÖRÜŞ

Yoksulluk tanım ve ölçümünde en başta üzerinde durulması gereken nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı sorusuyla ilgilidir. Yoksulluk araştırmalarının yakın bir geçmişe kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasının bir yansıması olarak ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir³.

Bu görüş doğrultusunda yapılan yoksulluk tanımlarının temelinde “gelir” vardır. Gelir, yoksulluğun belirleyici ölçütü olarak ele alınarak, yoksulluk sınırında kimlerin yer alıp almadığı belirtilmeye çalışılmaktadır. Burada düşük gelir en genel belirleyici olup orta ve yüksek gelire sahip nüfus gruplarıyla tezat teşkil eder⁴.

Yoksulluk tanım ve ölçümünde hakim yaklaşım, kökenleri 19.yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı, mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre yoksulluk genellikle “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu” olarak veya çok benzer biçimlerde “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” ve “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır⁵.

Bir başka ifadeyle mutlak olarak tanımlanmış yoksulluk, bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder⁶. Görüldüğü üzere bu tanımlarda ihtiyaç, gelir, tüketim kavramlarının önem kazandığını görmekteyiz. Ancak bu kavramların toplumdan topluma farklılık göstermesi ve yoruma açık olması problemler doğurabilir.

Daha kolay nicelleştirilebildikleri için en yaygın kullanılan yoksulluk kıstasları parasal gelir ve tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamalarına ilişkin

³ Şenses, Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.62

⁴ Friedmann, John, **Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl.4 Sayı:7, Ankara, 2001, s.139

⁵ Şenses, Fikret, **Küreselleşmenin Öteki...**, a.g.e., s.62-63

⁶ Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.825

hesaplamalar, genellikle yeterli miktarda temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti veya bir asgari kalori normunun gerektirdiği tüketim harcamaları esasına göre yapılmaktadır. Buna göre yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyet gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul sayılmaktadırlar. Çeşitli değer hükümleri için içine karışsa da, bu yaklaşımda yoksulluk çizgisi, kişilerin kendi değerlendirmeleri sonucu değil, uzmanların üzerinde anlaştıkları ihtiyaçlar esasına göre saptanmış mal ve hizmetlerin satın alınabilmesi için gerekli en az maliyeti yansıttığı için nesnel yoksulluk çizgisi olarak adlandırılmaktadır⁷. Bu da ülkeler arası karşılaştırma yapmada oldukça uygun bir yöntemdir.

Bir ülkedeki yoksulluk çizgisinin belirleyicilerinden birisi de, o ülkenin yoksulluk sınırına karşılık gelen günlük kalori ihtiyacı miktarı veya bunun parasal karşılığıdır. Kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 cal., gelişmekte olan ülkelerde 2480 cal., gelişmemiş ülkelerde ise 2070 cal.'dır. bu kalori miktarları bir kişinin bir gün içinde yapacağı asgari üretim (bedenin yeniden üretimini) için gereken, asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasıdır. Bir başka deyişle, kişinin bedeni yeniden üretmek için, yapacağı işte ona gereken asgari enerji toplamıdır. Dolayısıyla, yoksulluk sınırı toplumun kalori cinsinden en düşük ortalama üretim düzeyini gösterir. Yoksulluk sınırı kalori olarak ne kadar düşükse, toplumun o kadar yoksul olduğunu gösterir. Çünkü yoksulluk sınırı bireylerin yaptıkları iş (ürettikleri şeyin doğası) ile doğrudan ilişkilidir⁸.

Yoksulluk çizgisinin yukarıda açıklandığı şekliyle kalori ihtiyacı üzerinden hesaplanması birçok gücünü de beraberinde getirmiştir. Bireyin kalori ihtiyacı yaşına, cinsiyetine ve yaptığı işe göre farklılık gösterir. Bu nedenle minimum kalori ihtiyacını belirlemek özünde belirsizlik taşıyabilir.

Ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı

⁷ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.63

⁸ Dansuk, Ercan, **Türkiye'de Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT, Ankara, 1997, s.6

belirlenmeye çalışılır. Bu sınır temel tüketim gereksinmelerini karşılayacağı varsayılan mal demetinin maliyetine denk gelen bir yoksulluk düzeyini tespit eder. Başka bir ifadeyle, seçilen tanıma bağlı olarak, yoksulluk sınırı daha alt düzeyde yaşam sürdürmenin mümkün olmadığı bir asgari tüketim seviyesi belirler. Elde edilen bu yoksulluk sınırı ile hesaplanan gerçek hane halkı ya da fert geliri karşılaştırılmaktadır. Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan kişi veya hane halkı yoksul ve aşırı yoksul olarak sınıflandırılmaktadır⁹.

Mutlak yoksullukta ise, iyi beslenme, giyim, konut, ulaştırma ve haberleşmeye ödenmesi gereken para miktarı dikkate alınmaktadır. Gıda bütçesi hazırlanırken genel tüketim kalıpları dikkate alınmakta, bireyin değişen fiziksel faaliyetleri ise dikkate alınmamaktadır. Mutlak yoksullukta, asgari düzeyde temel gereksinimlere yapılması gereken harcama yoksulluk sınırı olarak alınmakta, bu gereksinimler gıda, giyim, kira, yakıt ve hane halkı gereçleri olarak sıralanmaktadır¹⁰.

Gelir ve tüketim harcamalarının bir yoksulluk göstergesi olarak kullanılmasına karşı yöneltilen temel kavramsal itiraz bunların yoksulluk düzeyiyle ilgili olarak belirli bir noktada yoksulluğun sadece belirtilerini gösterip nedenleri açısından geriye dönük, yoksulluktan çıkış için de ileriye dönük değerlendirmeler yapmamıza olanak vermemesiyle diğer bir deyişle, yeterli bir refah göstergesi olmamasıyla ilgilidir. Oysa özellikle az gelişmiş ülkelerde, ekonomilerin kurumsal yapısında demografik ve yapısal özelliklerinde hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu hızlı gelişmelere karşın ölçümlerin genellikle bir zaman diliminde yapıyor olması yoksulluk konusundaki dinamizmin gözden kaçmasına neden olmaktadır¹¹.

Yoksulluk konusunda yapılan araştırmalarda verilerin kalitesi konusunda gerek o ülkede gerekse o ülkeye gelen bilgi akışında bazı aksamalar söz konusu olabilir. Bazı ülkelerde yoksulluk konusunda başat etken olan hane halkına ilişkin sağlıklı bilgiler alınırken bazılarında ise bu bilgi akışı sağlanamamaktadır.

⁹ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: Terminoloji..., a.g.m., s.5

¹⁰ Erdoğan, Güzin, **Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.4

¹¹ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.70-71

Görelî yoksulluk kavramı ise, insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Görelî yoksulluk kavramına göre, yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi yada hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur. Bu nedenle görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Başka bir ifadeyle, görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder¹².

Sosyologların, (özellikle ileri sanayi ülkelerindeki yoksulluğu incelerken) benimsedikleri görelî tanımlar ise, bireyin yada grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları (başka bir deyişle onların görelî hayat standartlarını) gösterir. Görelî yoksulluk, maddi kaynaklar düzeyindeki farklılıklarla -yani maddi kaynakların toplumun dağılımındaki eşitsizliklerle- ilgili bir sorun olduğuna göre, görelî yoksulluk ölçütlerinin potansiyel olarak en az mutlak yoksulluk ölçütleri kadar nesnel olduğunu söyleyebiliriz¹³.

Görüldüğü gibi bu tip bir yaklaşım mutlak yoksulluk yaklaşımına bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebinin ise yoksulluğun mutlaklığını reddedip yerine görelilik yaklaşımını getirmiş olmasıdır.

Görelî yoksulluk, ekonomi içinde gelir eşitsizliğinin politik ilgisine dikkat çeker ve mutlak yoksulluk durumunda olduğu gibi doğrudan müdahaleden ziyade, gelirin yeniden paylaşımına yönelik politikaları önerir¹⁴. Görelî yoksulluk, daha yaygın olarak “maddi kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması” olarak tanımlanmaktadır¹⁵. Görelî yoksullukta görüldüğü gibi her zaman bir yoksul olan bir kesim mutlaka olacaktır. Çünkü onlara göre yoksulluk

¹² Dumanlı, Recep, **Yoksulluk Kavramı Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri**, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı.6, Ankara, 1995, 213

¹³ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, a.g.e., s.825

¹⁴ Friedmann, John, *Yoksulluğu Yeniden...*, a.g.m., s.139

¹⁵ Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki...*, a.g.e., s.91

“eşitsizlikten” oluşmaktadır. Yoksul olan zümrenin belirlenmesi için karşılaştırma yapılması gerekmektedir.

Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk yaklaşımının en önemli ortak noktasının “gelir seviyesi” kavramını kullanmaları olduğunu söyleyebiliriz. Gelir seviyesi, birçok ekonomik ve sosyal göstergenin parasal toplamıdır. Bu anlamda gelir seviyesi göstergelerin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, yoksulluğu gelir seviyesi ile açıklamak, sadece göstergelerin göstergelerini açıklamaktadır. Yapılacak ilk iş, gelir seviyesini oluşturan etmenlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu çaba ile yoksulluk sınırı kabul edilen gelir seviyesi altında yaşayanların kimler olduğunun tespitini getirecektir¹⁶.

Öznel yoksulluk yaklaşımlarında ise, yoksulluk düzeyinin ölçülmesi, deneklerin kendi değerlendirmelerine göre, geçinebilmeleri için gerekli gördükleri gelir düzeyi esasına göre belirlenen bir “öznel” yoksulluk çizgisine dayanmaktadır. Yoksulluk düzeyine ilişkin en iyi kararın o toplumda yaşayanların kendi değerlendirmeleri doğrultusunda verileceği varsayımına dayanarak belirlenen ve kavramsal düzeyde mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarının bir bileşimini yansıtan “öznel” yoksulluk çizgisi de diğer yoksulluk çizgileri gibi, yoksullarla yoksul olmayanları birbirinden ayırmayı amaçladığından, bu durumda kendini yoksul hissetmeyenlerin yoksulluk çizisinin üstünde, hissedenlerin ise altında olması beklenmektedir¹⁷.

Bürokratik görüş içindeki “düşük gelirli nüfus”, “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” yaklaşımlarında kullanılan ölçütlerin doğruluğu, yoksul olduğu kabul edilen veya yoksul olmadığı söylenenlerin birbirinden ayrılması ve yoksulluk sınırının belirlenmesinde temel politik fikirdir¹⁸.

Bu eylemleri hayatiyet kazanmasından sonra yapılması gereken önemli eylemselliğin yoksulların sosyo-ekonomik yapılarının düzeltilmesi ve gelir eşitsizliğinin yoksuldan yana düzeltilmesidir.

¹⁶ Dansuk, Ercan, Türkiye’de Yoksulluğun..., a.g.e., s.5

¹⁷ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.93-94

¹⁸ Friedmann, John, Yoksulluğu Yeniden..., a.g.m., s.138

2.1.2. MORALİST GÖRÜŞ

Bu yaklaşımın en önemli temeli yoksulluğun sorumluluğunu yoksullara mal etmesidir. Bunlar içinde kullanılan bazı yoksulluk yaklaşımları kutsal yoksulluk, yoksun yoksulluk, mahrum yoksulluk çalışan yoksulluk, yoksulluğu hak eden yoksulluk gönüllü yoksulluk, tehlikeli sınıflar ve popüler sınıflardır. Bu terimler dini veya politik bir anlam çerçevesinde yoksulluğa moral bir yargı yüklemektedir¹⁹.

Yoksunluk terimi, esnek bir şekilde bir şeye sahip olma durumu (daha önceden ona sahip olmuş olsun yada olmasın) için kullanılmaktadır. Ancak bu tanımda söz konusu kişinin o şeye sahip olmayı makul bir şekilde bekleyebilmesi de içerilidir. Kişinin tam olarak nelerden yoksun olduğu duruma göre değişir, fakat üzerinde en çok durulan şeyler yiyecek, konut, eğitim ve duyuşsal ilgi gibi insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır. Mutlak yoksunluk, yaşamı sürdürmenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçların (yiyecek, giyecek, barınma...) kaybedilmesini yada olmamasını anlatırken, görelî yoksunluk insanların başkalarıyla karşılaştırıldığı zaman yoksun oldukları şeyleri anlatmaktadır²⁰.

İlk yoksul teorileri, belki de bu konudaki teorilerin en basitlerindedir. Bu teoriler yoksulluğun, yoksulların kendisinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Yoksulluk çekenler, kendi yaşamlarını sürdürebilmek için ya aciz olduklarından yada istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktadır. Bu görüşte bireyin içinde bulunduğu ne toplum ne de sosyal gruplar önemlidir. Toplum, yoksulların gereksinimini karşılamakla yükümlü değildir. Bu teorilerin daha çok 19. yüzyılda moda olduğunu söyleyebiliriz²¹.

Popüler sınıflar, bazı sol siyasetçiler tarafından tercih edilen bir ifade olmuştur. Bu kavram, halk kitleleri kavramını kullanan ikinci Enternasyonal tarafından politik söylemde güncelleştirilmiştir. Popüler sınıf ile halk kitleleri kavramları, çağdaş sosyal bilimlerin al ve eski kuşak Marxistlerin “Lümpen Proletarya” dedikleri anlamları içerir. Popüler sınıfların çoğu, bürokratik kategorinin düşük gelirlileri içerisinde yer alır.

¹⁹ Friedmann, John, Yoksulluğu Yeniden..., a.g.m., s.139

²⁰ Marshall, Gordon, Sosyoloji Söz..., a.g.e., s.828

²¹ Haralambos, M-Holborn, M, **Yoksulluk Kuramları**, Felsefe Logos Dergisi, Yıl.4 Sayı.14, Bulut Yayınevi, İstanbul, 2001, s.85

2.1.3. AKADEMİK GÖRÜŞ

Bu görüş içinde yer alan yapısal yoksulluk, dışlanma, marjinalleştirme ve istismar gibi kavramlar ve bunlarla bağdaştırılmış teoriler, yoksulların kendilerini aşan güçlerin kurbanları olduğunu iddia etmektedirler. Bu kavramların her biri de farklı çözüm yolları öngörmektedir²².

Yapısal yoksulluk, kapitalist gelişmenin özünde eşitsiz olduğu noktasından hareketle işgücü piyasalarında kitlesel işsizlik yaratılması veya az miktarda toprağa sahip köylüklerin topraklarından koparılması gibi sosyo-ekonomik süreçleri ön plana çıkarmaktadır²³. Geniş anlamda, doğası gereği eşitsiz olan kapitalist sistemin yaygın hoşnutsuzluğun temel sorumlusu olduğu iddia edilmektedir. Yapısal koşulların daha da dar çerçevede çözüme kavuşturulması için ileri sürülen öneriler arasında; istihdam alanı yaratmak, işsiz durumu ile ilgili olarak programları yeniden düzenlemek ve topraksızlık sorununun çözmek üzere tarımsal alanlarda toprak reformlarını gerçekleştirmek vardır²⁴.

Görelî yoksulluk tanımı ile alakalı bir kavram olan sosyal dışlama (social exclusion) kişilerin kendi aileleri ve içinde yaşadıkları toplumla sosyal bağlarının zayıflaması veya ortadan kalkması olarak tanımlanabilir. Kavram iktisadi ve sosyal boyutları birlikte kapsar. Sosyal açıdan dışlanmış olan kişi ve hane halkı kendi geçimini sağlamaya yetecek bir gelir elde etme olanağından yoksun kalır, üretim ve çalışma piyasalarına katılımında sorunlarla karşılaşır ve varlığını idame ettirebilmek için gerekli olan varlık ve kaynaklara erişemez. Kişiler, kamusal mal ve hizmetlerden, aile desteğinden ve hatta kendi yaşamını etkileyen kararlar üzerinde söz sahibi olmaktan bile dışlanabilirler. Sosyal dışlama, bazen bazı temel insan hak ve hürriyetleri ile vatandaşlık haklarından dışlanma şeklinde de gerçekleşebilir. Bazı durumlarda kişiler yaşamlarını sürdürebilmeleri için belirli kişilerin, kurumların ve toplulukların desteğine bağımlı bir hale gelebilirler. Bu bağımlılık, evlilik, çocuklara ad koyma, gibi kişilerin günlük hayatı ile ilgili kişisel konularda alınan kararlara destek sağlayan kişi ve kurumların müdahale edebilmesine olanak sağlayabilir.

²² Friedmann, John, Yoksulluğu Yeniden..., a.g.m., s.140-141

²³ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.90

²⁴ Friedmann, John, Yoksulluğu Yeniden..., a.g.m., s.141

Yoksullar, fiili yaşamda, sosyal dışlama ve bağımlılık nedeniyle sosyal meseleler konusunda alınan kararlarda diğer kişilerle eşit hak ve yetkiye sahip olamazlar²⁵.

Daha çok kıta Avrupa'sında (özellikle Fransa) önem kazanan bir yaklaşımdır. Biraz sonra anlatacağımız marjinalleşme kavramı ise daha çok Marxist emek değer teorisinin bir uzantısı olarak yoksulluk yazınında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dışlanma terimi 1980'li yıllarda Avrupa'daki toplumsal politikalarla ilgili tartışmalarda yoksullukla birlikte daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Ne var ki yoksulluk kavramı en az yoksulluk kadar tartışmalı bir içeriğe sahip olduğu ve (örneğin) işsizlik, düşük gelir, kötü konutlar, kötü sağlık ya da toplumsal tecritle bağlantılı aynı toplumsal problemler kümesini anlatmak üzere kullanılmasına yaygın biçimde rastlandığı için terminolojideki bu değişikliğin ne kazandırdığını çıplak bir şekilde söyleyemeyiz²⁶.

İzolasyonun artması da yoksulluğa katkıda bulunur. Büyük iktisadi krizler, savaşlar ve doğal afetler sonrasında geçimlerini idame ettirecek düzeyin ötesinde gelir ve olanağa sahip olmayan kişiler sosyal faaliyetlerden uzaklaşırlar. Bu durum neticesinde kişilerin bilgi ve destek kaynakları azalır ve izole olmuş kişiler daha zayıf, daha dar görüşlü ve daha fazla korunmasız bir hale gelir. Fiziki ve ruhsal açıdan ailesinden ve toplumdan izole olan gruplar olağandışı koşullarda en zayıf durumda olan gruplardır. Siyasi yaşama katılımın zayıf olması, ayrımcılık ve sosyal dışlama izolasyonu ve yoksullaşmayı artırır²⁷.

Marjinalleşme, gelişmekte olan bazı ülkeler hızlı ekonomik gelişme sağlarken, başarı ödülleri bu toplumların üyeleri arasında giderek daha eşitsiz biçimde paylaştırıldığı fark edilmesiyle birlikte, 1960'larda sosyolojik araştırmanın başlıca ilgi alanlarından birisi haline gelmiş ve bu süreçte özellikle bağımlılık kuramına, Marxizme ve dünya sistemleri kuramına ilgi duyanların en çok üzerinde durduğu bir araştırma kaynağını oluşturmuştur²⁸. Görüldüğü üzere marjinalleşme olgusunun kapitalist düzenden ayrılamayacağı ve sadece belirli toplumlarla sınırlı tutulamayacağını görmemiz mümkündür.

²⁵ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: Terminoloji..., a.g.m., s.11-12

²⁶ Marshall, Gordon, Sosyoloji Söz..., a.g.e., s.150

²⁷ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: Terminoloji..., a.g.m., s.12

²⁸ Marshall, Gordon, Sosyoloji Söz..., a.g.e., s.473

Marjinalleştirme (Marginalization) Marxist literatürün bir kavramı olup, emek değer teorisinin kavramları içerisinde düşünülmüştür. İşçilerin artı emeğinin (üretim için işçilerin ihtiyaçlarının üzerinde çalışmalarından elde edilen emek gücü) sömüren bir sınıf olduğu sürece ahlaken kabul edilemez düzeydeki yoksulluk geçerli olacaktır. İşçi sınıfı örgütlü eylemleriyle, ancak, sömürü düzenini değiştirebilir ve sömürülenlerin yaşam koşullarını düzeltebilirler²⁹.

2.1.4. YETKİNSİZLİK TEORİSİ

Yoksul insanların çabalarıyla örgütlenme ve politik mücadeleye dahil olmak üzere, gıda, güvenlik ve barınmak gibi ihtiyaç duyulan temel gereksinmelerini ifade etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Çözümler ortak örgütlenme çabası içerisinde aranmasına rağmen, buna bağlı olarak yoksul olmak yetkinsizliğin bir biçimi olarak tarif edilmektedir. Yetkinsizliğin üç boyutu vardır, bunlar; sosyal, politik ve psikolojik boyutlardır.

Sosyal boyut; göreceli olarak yoksul insanların geçimlerini sağlamak üzere üretim için gerekli kaynaklara ulaşmadaki yetersizliği, politik boyut; yoksul insanların politik alanda yeterli bir şekilde temsil edilememelerini, psikolojik boyut ise, yoksul insanların değersizlik düşüncesini içselleştirerek otoriteye pasif bir şekilde boyun eğmeleri durumunu ifade etmektedir³⁰.

2.2. TARİHSEL SÜREÇTE YOKSULLUK

Yoksulluk, dünyanın yeni bir olgusu değildir. Tarihte her çağın kendine özgü yoksulluk biçimleri olmuştur ve bunlara özgün tutumlar göstermiştir. Ama genel kural olarak yoksul olarak tanımlanan kişiler hiçbir zaman toplumun kalan bölümünden ayrılmamıştır.

16. yüzyıldan sonra ağırlık kazanmış olan yoksulluk çalışmalarının başta John Locke tarafından 17. yüzyılda, mülkiyet hakları çerçevesinde başlattığı tartışma, liberalizmin siyasi bir kuram olarak gelişmesinde önemli bir yer tutar. Liberal siyasal görüş içindeki gerilimler bu dönemde en iyi yoksulluk kavramını yansıtır. Liberal kuramcılar, bir yandan özel mülkiyeti savunurlarken, diğer yandan da (muhafazakar kuramcılar aksine) bunun yoksullara yardımı dışlamaması

²⁹ Friedmann, John, Yoksulluğu Yeniden..., a.g.m., s.141

³⁰ Friedmann, John, a.g.m., s.141

gerektiğini ve kişisel refah yanında sosyal refahın önemini vurguladılar. Geleneksel liberaller, Doğa Yasaları'na dayalı ve yoksulları asla dışlamayan bir mülkiyet hakları yaklaşımını benimsedi. Adam Smith'in "dünya ve onun olgunlaşmış bütünlüğü bütün nesillere aittir" sözleri bu açıdan anlamlıdır. Liberallerin yoksulluk sorununa eğildikleri ve geçimlik yaşam hakkının sosyal düzenin güvenliği açısından gerekli olduğu ve bunun toplumun, yoksulların refahını sağlayacak bir artık yaratmasıyla sağlanabileceği yaklaşımı içinde oldukları söylenebilir. Kapitalist gelişme süreci, kısa sürede, bu beklentilerinin fazlaca iyimser olduğunu gösterir. Örneğin 18. yüzyıl ortalarında Büyük Britanya zenginleşirken durumları kötüleşen ve sayıları giderek artan bir yoksulluk kitlesi oluşur. Önemli düşünür ve kuramcıların, yoksulluk ve bölüşüm sorunlarına karşı yakın ilgisinin sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda giderek arttığı gözlenmektedir³¹. Bu dönemde Avrupa'nın batısı ticari sermaye birikimiyle zenginleşirken, dünyanın diğer bölgeleri yoksullaşmaya ve zenginliklerini Batı Avrupa lehine kaybetmeye başladılar. Buna da Ernest Mandel kısaca "eşit olmayan değerlerin eşit olmayan değişimi" adını vermiştir³².

Geleneksel liberalizm yaklaşımı içinde A. Smith'in Wealth of Nations (Milletlerin Zenginliği) kitabı çığır açıcı özellikler taşır. Smith, ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirir. Bunu ekonomik sistemin önemli bir aksamı ve kusuru olarak görür ve bir ekonomik sistemin başarısının değerlendirilmesinde en yoksul yurttaşların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel kıstas olarak önerir. Burke, Bentham ve Malthus gibi muhafazakar düşünürler bu yaklaşımı reddederler³³.

Malthus, yoksulların yardım istemeye hiçbir "doğal hak"larının olmadığı görüşünü öne sürmüştür. "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam, ana-babasından haklı olarak kabul edeceği bir geçim olanağı sağlamıyorsa ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta gerçekte onun bulunduğu yerde işi yoktur. Doğanın o görkemli şöleninde ona yer yoktur. Doğa ona defolmasını söyler ve sofradaki bazı

³¹ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.32-33

³² Başkaya, Fikret, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.68

³³ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.33

konukların acıma duygularını uyandırmayacak olursa, kendi buyruğunu derhal yerine getirir. Ama eğer bu konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarsa, ortaya derhal başka yabancılar çıkacak ve aynı iyiliği onlarda isteyeceklerdir. Tüm konukların bolca yiyip içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıda insanı besleyemeyeceğini bildiği için, sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı verdiği o kesin buyruğa karşı gelmekle, sofradaki konuklar, yaptıkları hatayı çok geç anlarlar”. Malthus, “kişiyi bağımlı yapan yoksulluk utanç verici olarak kabul edilmelidir” diyor ve bunun mümkün olduğu kadar kabul edilemez hale getirilmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu fikirler sonunda, eli iş tutan herkes için dışarıdan yardım almayı yasaklayarak düşkünleri işlevlerinden yardım etmek zorunda bırakan ve böylece dokumacıları, küçük zanaatçı ve mevsimlik tarım işçilerini zorla fabrikalara doluşturan 1834 tarihli yeni yoksullar Yasası’nda yer alır. Sanayileşmiş İngiltere’nin “İşevi Sistemi” Malthusçu nüfus teorilerinin ilk meyvelerinden biri olur³⁴.

Karl Marx, 1884 yılında Malthusçu nüfus teorisi ile İngiliz Yoksullar Yasası’nın getirilerini eleştirmiştir. Çünkü yoksulluk, Malthus teorisi uyarınca doğanın ölümsüz yasası olarak görülmüştür.

Marx’ın eleştirisinin odak noktası yoksulların artmasının sistemin yarattığı bir sonuç olarak görülmemesi üzerinde yoğunlaşır. Oysa Marx’a göre yoksulluk, sistem içinde gelişen bir olgudur. Marx sistem içi yoksulluk konusunda en önemli kuramsal bakışlardan birini geliştirmeyi başarmıştır. Genel anlatısının çerçevesi sınıfsaldır ve yoksulluk sömürü ile açıklanır. Sistem kendisinin yenden üretebilmek için düşük ücretlerle çalışacak belli bir işçi sınıfına ihtiyaç duyar. Bu sistemin dışında kalanlar için Marx’ın kullandığı terim üretim gücü olmayan, bu nedenle pek de sempati duyulmayıp dikkate alınmayan dolayısıyla marjinal olarak değerlendirilen lümpen proletaryadır³⁵.

Proleter yoksulluk üzerine çalışma yapmış olan Marx’ın sistem içi yoksulluk konusunda çığır açmayı başardığını ve önemli bir kuramsal başarı kazandığı görülmektedir.

³⁴ Meek, Ronald L, **Karl Marx, F. Angels, Malthus ve Nüfus Sorunu**, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s.15-16

³⁵ Işık Oğuz-Pınarcıoğlu, Melih M, **Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.68

Aynı yüzyılda, yoksulluk konusunda bakış açısı ortaya koyan bir başka düşünür ise Herbert Spencer'dır. Yoksulları şiddetle eleştirmiştir ve yoksulluk içinde yaşayan “zavallı birey”e ilgi gösterenlerin görüşünü kabul etmemektedir. Spencer’a göre sefil yaşam” sürenlerin eylemlerini engellemek için onlara yardım etmek doğal değildir. Belirli bireylerin yoksul olmasının açıklanmasında anahtar, onların ahlaki karakterinin nedenlerinin incelenmesinde bulunabilir. Spencer, devletin bireylerin yaşamına mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir. Eğer yoksul yasası yada refah sistemi yoksullara tamamen minimum miktardan biraz fazla verirse,, tembellek ve moral düşkünlüğü tam nüfuza yayılabilir. Bireyler kendi yaşamlarını sürdürmek için çalışmayı benimsemek yerine kendilerine sunulan kolay yaşamı benimsemeyi daha çekici bulabilirler. Burada sonuç olarak toplum zararlı çıkabilir ve ekonomisi başarılı olamaz. Ona göre, eğer toplumun gelişmesi ve daha başarılı olması isteniyorsa güçlü olan ve çok çalışanların gücünün karşılığı olan ödüle sahip olabilmesine izin verilmelidir. Yoksulluk olmadan çalışmak için ödül ortadan kalkacağından, yoksulluk toplum için bir gereksinmedir³⁶.

Tüm bu yaklaşımlar, yoksulluğun “ne olduğu” ve yoksulun, “toplumda şu an ve sonrası için ne anlam ifade ettiği” sorularına cevap vermektedir. Bu cevapların arkasından yoksulluk çalışmaları ve araştırmaları eklenmiştir.

İngiltere’de ilk kez 1886 yılında Charles Booth tarafından yoksulluk ile ilgili anketler başlatılmış ve 1902 yılında araştırmacı Rowntree tarafından sonuçlar yayınlanmıştır. Booth, çalışan kesimin yaşam koşullarını ve yoksulluk boyutunu araştırma çalışmalarını başlatan İngiliz armatördür. Çalışmayı ilk kez kendi çalışanlarına uygulamıştır. Çalışma üç önemli aşamadan geçirilmiştir:

- i) çalışanların konut, iş ve kazanç durumları hakkında bilgiler elde edilmiş,
- ii) çalışanların aileleri ile görüşme yapılmış,
- iii) yoksul aileler birinci dereceden ve ikinci dereceden yoksullar olarak iki sınıfa ayrılmıştır³⁷.

Birinci dereceden yoksullar, yaşamlarını devam ettirebilmek için minimum temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak sınıflanırken,

³⁶ Haralambos, M-Holborn, M, Yoksulluk Kuramları..., a.g.m., s.85-86

³⁷ Erdoğan, Güzin, Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk..., a.g.m., s.4

ikinci dereceden yoksullar, temel gereksinimleri yanında yararlı yada yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları olarak ayırt edilmişlerdir. Minimum gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınarak, bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir³⁸.

Pozitivist yoksulluk araştırmalarının atası sayılan Rowntree'nin 19. yüzyıl sonu İngiltere'si üzerinde çalışmaları ilginç bulgular sunmaktadır. Rowntree'nin çalışması öncelikle yetersiz gelirin nedenlerine odaklanır. Bu çalışmada, yoksul olarak seçilen grubun dörtte üçünün yetersiz ücret ve ağır aile yükleri yüzünden yoksulluk çektiği belirtilmektedir. Geri kalanların çok büyük bir bölümü hastalık, ölüm, kısa ve düzensiz iş veya geçici işsizlik gibi nedenlerle yoksulluk çeken kesimleridir.

Rowntree'nin 1950'de İngiltere'de aynı yerde yaptığı bir başka alan çalışması yoksulluğun değişen yapısının ilk işaretlerini vermektedir. Gerçekten de II. Dünya Savaşı'nın hemen arkasından başlayan refah devleti uygulamaları bu portreyi değişecektir. Yeni alan çalışmasının sonuçları, artık sistem içinde çalışanların çok büyük bir grubu yükselen reel ücretler ve hızla artan istihdam sayesinde yoksulluktan kurtulmaya başlarken, yoksul grupların grupların çok büyük bir parçasının yaşlılar – çoğunluğunu çocuklarını ve kocasını savaşta kaybeden kadınlar- oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda yıllarda refah devleti ülkelerinde yapılan çalışmalar sistem dışında kalanların yoksulluğuna yönelecektir: mesela 1960'larda kalkınma ekonomisinin mimarlarından Gunnar Myrdal'ın Amerika üzerine çalışmalarındaki esas vurgu sistemden ihraç edilenlerin ciddi yoksulluk içinde bulunması ve toplum içerisinde bir ayrımın oluşmasıdır. Bu ayrım Amerikan toplumunda mekansal, ekonomik ve sosyal olarak izlenebilir hale gelmeye bařlamıřtır³⁹.

Gelişmiş ülkeler ağırlıklı bir yörüngede gelişen yoksulluk konusuna ilgi, II. Dünya Savaşını izleyen dönemde, hızlanan bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle, büyük ölçüde (daha sonra da değineceğimiz gibi) az gelişmiş ülkelere kaymış ve giderek azgelişmişlik olgusuyla özdeşleşmiştir.

³⁸ Erdoğan, Güzin, a.g.m., s.4

³⁹ Işık Oğuz-Pınarcıoğlu, Melih M, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli..., a.g.e., s.68-69

II. Dünya Savaşı sonrasında yoksulluk kavramına yeni bazı çalışmalarla literatürünün gelişmesi sağlanmıştır. Bu kavramlardan en önemlilerinden birisi de Oscar Lewis tarafından dile getirilen “yoksulluk alt kültürü” yaklaşımıdır.

Lewis, yoksulluk kültürünü, sınıfsal tabakaların ve üst düzeyde bireyselliğin olduğu toplumda yoksulların düşük konumlarına tepki olarak görür. Ona göre yoksulluk kültürünün, eski sömürge toplumlarda ya da üçüncü dünya ülkelerindeki kapitalizmin erken dönemindeki yoksulların konumlarıyla en iyi şekilde tanımlayıp açıklanabileceğini iddia eder. Yoksulluk kültürünün, gelişmiş kapitalist ve sosyalist toplumlarda ya olmadığını yada oldukça zayıf geliştiğini öne sürerken diğer bir grup yoksulluğun gelişmiş sanayi toplumlarındaki yoksullara da uygulanabileceğini iddia ederler⁴⁰.

1970'lere gelindiğinde, sistem içi yoksullara bakış açısıyla sistem dışındakilere kol kanat germek yaklaşımının yanında gelişmiş ülkelerde sınıfsal olgusu belirlemeye başlamıştır. Sistem içi ve sistem dışı yaklaşımı ikililiğinin ortaya çıkması 1970'lerden itibaren girilen krizle olmuştur. Krizle birlikte, yoksullara kol kanat gerebilecek refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü, post endüstriyalizmin ortaya çıkışı ve sonucunda uzun dönem işsizliğin doğuşu sınıfsal bir kitlenin ortaya çıkmasının temel nedenidir. Gelişmiş ülkelerde ağırlığı giderek azalan imalat sanayinin yerini doldurmaya çalışan hizmet sektöründeki iç imkanlarının niteliği de sınıfsal oluşumunda etkili olmuştur. Hayli yetenek gerektiren işgücü piyasasında yukarı yönelişler olurken, asgari eğitim ve yetenek gerektiren işgücü piyasalarında çalışanlar için hemen sürekliliğe dönüşebilecek bir işsizlik riski olmuştur. Ayrıca gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık deneyiminde ortaya çıkan yeni yoksullar sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlanmayla karşılaşmamakta, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır. İşte dışlanan bu kesimler artık sınıf bile olamayan sınıfsalını, yani yeni yoksulları oluşturmaktadır⁴¹. Burada karşımıza çıkan en önemli yenilik, artık yoksulluğun sistem problemi değil de daha çok insani bir sorun olduğu yönünde çıkarılabilecek yaklaşımdır. 1970'li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerin problemi olmaya başlayan ve

⁴⁰ Haralambos, M-Holborn, M, Yoksulluk Kuramları..., a.g.m., s.88-89

⁴¹ Işık Oğuz-Pınarcıoğlu, Melih M, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli..., a.g.e., s.70

artık uluslararasılaşmaya başlayan yoksulluk bu yıllarla birlikte uluslararası en büyük kurumlardan olan Dünya Bankası'nın çalışmalarında önemli bir yer alır. 1970'li yılların başlarında Dünya Bankası, o zamana kadar uygulanan ve hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulamadığı gerekçesiyle yoksulluk konusunun gelişme gündeminin başına geçmesinde ve daha önce de değinildiği gibi, “Temel İhtiyaçlar ve Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım” stratejilerinin oluşmasında ve ağırlık kazanmasında önemli bir rol oynadı⁴².

Yoksulluk konusunun 1970'li yıllarda ön plana çıkarılmasında önemli bir rol üstlenen Dünya Bankası 1980'li yıllarda yoksulluk konusunu büyük ölçüde göz ardı etmiş ve kendi güdümünde AGÜ'lerde uygulanan politikaların yoksulluk üzerindeki etkisine yine kendi deyimiyle “pek fazla ilgi göstermemiş” ve artan yoksulluğa duyarlılık konusunda geri kalmıştır. Türkiye gibi birkaç ülkede 1970'lerin sonunda, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere diğerlerinde ise 1980 yılında dış borç krizi patlak vermiş bu da beraberinde dış yardımların azaltıldığı bir ortamda, ülkelerin karşı karşıya kaldığı büyük dış ödemeler sorunu ve dış kaynak ihtiyacı, Bretton Woods kuruluşlarına istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla AGÜ'lere (yoksulluk yerine) neo-liberal politikalara yönelmelerini dikte ettirmek için önemli bir fırsat vermiştir. Dünya Bankası güdümünde uygulanan yapısal uyum politikalarının temel unsurlarından birisinin ithalat liberasyonu olması ve bunun dış borç kriziyle karşılaşmış yeni sanayileşmiş ülkelere de GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde benimsetilmiş olması AGÜ'lerin temel ekonomi politikalarının, Bretton Woods kuruluşları aracılığıyla gelişmiş ülke çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesinden ve bu yolla ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleştirilmesidir⁴³.

2.3. DÜNYADA YOKSULLUĞUN ULAŞMIŞ OLDUĞU BOYUTLAR

Bugün yoksulluk ve onu ortadan kaldırmak değilse bile, azaltmak gerektiği konusunda bir söylem oldukça modadır. Bu, artık yoksulluğu ortadan kaldırmanın bilimsel ve teknolojik araçlarına sahip olmamıza karşın, yoksulluğu yaratan

⁴² Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.39

⁴³ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.49-50-51

ekonomik ve toplumsal mekanizmaları bilmemize rağmen içinde yaşadığımız yüzyılda yoksulluğun ulaşmış olduğu boyutlar oldukça farklılaşmıştır.

Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus ‐yoksul‐ olarak adlandırılmaktadır.

Dünyada yoksulluğun boyutlarını görebilmek için özellikle gelişmiş ülkeler, farklı gelişmişlik düzeyindeki az gelişmiş ülkeler ve geçiş ekonomileri olarak adlandırılan eski sosyalist ülkeler arasında gerçekleştirilen yoksulluk araştırmalarını bilmemiz gerekmektedir. Çünkü bu araştırma çabaları dünyada yoksulluğun ulaşmış olduğu boyutları ortaya koyar. Bu yoksulluk araştırmaları da, Mutlak Yoksulluk, İnsani Gelişme Endeksi, Gelir ve Gelir Dağılımı, Demografik Unsurlar, Nüfus Artışı ve Göç, Kırsallık ve Kentsellik Düzeyleri açısından olmak üzere birbirinden farklılaşmış bir çok araştırmayı içerir.

2.3.1. MUTLAK YOKSULLUK AÇISINDAN

Mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli kalori miktarını ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmemesine dayalı olarak tanımlanmaktadır. Gelirleri ve tüketimleri bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz olanlar mutlak yoksulluk kapsamına girmektedir⁴⁴.

Dünya Bankası'nın 1990 yılı dünya kalkınma raporu ile yoksulluk kavramı uluslararası platformlarda tartışılmaya başlandı. Dünya Bankası'nın hesabına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal besini almaya yeterli olmayan insanlar bankaca mutlak yoksul olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğun evrenselliğine ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde (1) ABD doları kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaipler için bu

⁴⁴ IV.Aile Şurası, **2000'li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk Araştırmaları**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2004, s.3

sınır (2) Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de bulunduğu grup için (4), gelişmiş sanayi ülkeleri için (14.4) dolar belirlenmiştir. Bazı varsayımlarda Dünya Bankası 1994 yılı için Türkiye'de bu rakamı 1.2 dolar, bazı araştırmacılar ise 1.7 dolar olarak belirlemiştir⁴⁵. Dünya Bankasının 2000/2001 raporunda ise aşağıdaki gibi bir tablo karşımıza çıkar.

Tablo 5: Bazı Dünya Ülkeleri Arasında Uluslararası Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Nüfus Yüzdeleri ve Yoksulluk Açığı

Ülke Adı	Araştırma Yılı	Günde 1 Doların Altında Gelire Sahip Nüfus %	Yoksulluk Açığı (Günde 1 Dolar Esas Alındığında)	Günde 2 Doların Altında Gelire Sahip Nüfus %	Yoksulluk Açığı (Günde 2 Dolar Esas Alındığında)
Arnavutluk Cezayir Angola Arjantin Ermenistan	1995	<2	<0.5	15.1	3.6
Bangladeş	1996	29.1	5.9	77.8	31.8
B.Rusya	1998	<2	<0.5	<2	0.1
Brezilya	1997	5.1	1.3	17.4	6.3
Endonezya	1999	15.2	2.5	66.1	22.6
Şili	1994	4.2	0.7	20.3	5.9
Çin	1998	18.5	4.2	53.7	21.0
Ürdün	1997	<2	<0.5	7.4	1.4
Ekvador	1995	20.2	5.8	52.3	21.2
Mısır	1995	3.1	0.3	52.7	11.4
Etiyopya	1995	31.3	8.0	76.4	32.9
Nijerya	1997	70.2	34.9	90.8	59.0
Rusya Fed.	1998	7.1	1.4	25.1	8.7
Türkiye	1994	2.4	0.5	18.0	5.0

Kaynak: World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.280-282

Tabloya göre, Türkiye'de günde 1 ve 2 dolar arasında bir gelire yaşamını sürdüren insanların nüfus oranları gelişmemiş ve gelişmekte olan bir çok ülkeye göre daha iyi durumdadır. Ülkemizde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 2.4; günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 9.17 olarak öngörülmektedir.

⁴⁵ Karaman, İsmail, **Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız**, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:2, Sayı:42, Ankara, 1999, s.1184

Tablo 6: Sanayileşmiş Ülkelerde Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Bazılarında Yoksulluk

Ülkeler	Yoksul Nüfus (1)	Yoksul Nüfus (2)
<i>ABD</i>	19.1	14.1
<i>Almanya</i>	5.9	11.5
<i>Avustralya</i>	12.9	7.8
<i>Belçika</i>	5.5	12
<i>Danimarka</i>	7.5	7.6
<i>Finlandiya</i>	6.2	3.8
<i>Fransa</i>	7.5	12
<i>Hollanda</i>	6.7	14.4
<i>İngiltere</i>	13.5	13.1
<i>İrlanda</i>	11.1	36.5
<i>İspanya</i>	10.4	21.1
<i>İsveç</i>	6.7	4.6
<i>İtalya</i>	6.5	2
<i>Japonya</i>	11.8	3.7
<i>Kanada</i>	11.7	5.9
<i>Lüksembourg</i>	5.4	4.3
<i>Macaristan</i>	10	4
<i>Norveç</i>	6.6	2.6
<i>Polonya</i>	11.6	20
<i>Rusya Federasyonu</i>	22.1	50

Kaynak: DPT, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001

Not: (1) 14.4 \$'lık Yoksulluk Sınırının Altında Olan Nüfustur.

Yukarıda da açıkça görebileceğimiz gibi yoksulluk sorunu sadece gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sorunu değil gelişmiş ülkelerin de en önemli sorunları arasında yer alır. Özellikle ABD ve İngiltere gibi iki gelişmiş ülkede bulunan yoksul nüfus sayıları yaşam standartlarının altında bir hayli fazla yoksul insanın da yer aldığını gösterir.

Ülkeler bütünüyle dikkate alındığında ve gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bugün Parisli bir orta sınıf aile, Güneybatı Asya'nın kırsal kesiminde yaşayan bir aileye oranla yüz kat daha fazla kazanıyor, Filipinli bir çiftçi, New Yorklu bir avukatın bir ayda kazandığına ancak iki yılda erişebiliyor ve Amerikalılar, her yıl lokanta ve süpermarketlerde 30 milyar dolar harcıyorlarsa ki bu da, Bangladeş'in Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'sına eşitse, bu durum ortada oldukça büyük bir sorunun olduğuna işaretir⁴⁶.

⁴⁶ Chossudovsky, Michel, **İstikrar Yapısal Uyum IMF ve Yoksulluk**, İFMC Yayınları, İktisat Dergisi, Mart Sayı:347, İstanbul, 1994, s.67-71

Tablo 7: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk 1987 ve 1998

Bölge	Yoksul İnsan Sayısı (a)		Yoksulluk Oranı (b)	
	1987	1998 (c)	1987	1998 (c)
<i>D. Asya ve Pasifik</i>	417.5	278.3	26.6	15.3
<i>Çin Hariç</i>	114.1	65.1	23.9	11.3
<i>Avrupa/Orta Asya</i>	1.1	24.0	0.2	5.1
<i>Güney Amerika/Karaip</i>	63.7	78.2	15.3	15.6
<i>O.Doğu/K.Afrika</i>	9.3	5.5	4.3	1.9
<i>Güney Asya</i>	474.4	522.0	44.9	40.0
<i>Güney Sahra</i>	217.2	290.9	46.6	46.3
<i>Toplam</i>	1.183.2	1.198.9	28.3	24.0
<i>Çin</i>	879.8	985.7	28.5	26.2

a. Günde bir dolardan az gelire geçinen insan sayısı (milyon)

b. Günde bir dolarla geçinenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)

c. İlk sonuçlar

Kaynak: Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.117.

2.3.2. YOKSULLUĞUN KIRSAL VE KENTSEL YAPIYLA İLİŞKİSİ

Yoksulluk kırsal yoksulluk (rural poverty) ve kentsel yoksulluk (urban poverty) olarak da sınıflandırılabilir. Yoksulluğun boyutları ve yoksulların temel nitelikleri arasında yaşanan yerlere (kentsel-kırsal alanlar) göre büyük bir farklılık söz konusu değildir. Kentsel ve kırsal alanlar çeşitli kriterlere (nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı) göre anılmakta ve gelir düzeyi, tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergelerin dikkate alındığı ekonomik yaklaşıma ya da bu göstergelerin yanı sıra maddi olmayan mahrumiyetler ile sosyal farklılıkları da kapsayan göstergeleri içeren antropolojik yaklaşıma göre yoksul kişiler belirlenmektedir. Genel olarak, kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyeti ve yakınlığı, karar alma özgürlüğü ve hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok kalitatif boyutuna önem verirlerken kentsel yoksullar, yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi kantitatif boyutu önemsemektedirler⁴⁷.

Ulusal verilerden çıkarak kesin uluslararası kıyaslamalar yapma güçlüklerine karşın, seçilmiş ülkeler için ulusal düzeyde belirlenen yoksulluk çizgilerine ve

⁴⁷ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar..., a.g.m., s.10

değişik yıllarda yapılan anketlerde çıkan verilere dayanarak hesaplanan yoksulluk oranları temel eğilimlerin kaba bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tablo 8’de de görüldüğü gibi, yoksulluk oranlarının ülkeler arasında, Çin’de % 6’dan Zambiya’da % 68’e kadar uzanan çok büyük farklılıklar gösterdiği ve kırsal yoksulluğun sadece düşük gelirli ülkelerde değil, kentleşme oranı gelişmiş ülke düzeyine yaklaşan Brezilya gibi ülkelerde dahi yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir⁴⁸.

Tablo 8: Ulusal Yoksulluk Çizgilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı
Yoksulluk Çizgisi Altında Kalan Nüfus (%)

Ülke	Anket Yılı	Kırsal	Kentsel	Ulusal
<i>Cezayir</i>	1995	30.3	14.7	22.6
<i>Bangladeş</i>	1995-96	39.8	14.3	35.6
<i>Brezilya</i>	1990	32.6	13.1	17.4
<i>Şili</i>	1994	...	...	...
<i>Çin</i>	1996	4.6	1.2	4.6
<i>Mısır</i>	1995-96	23.3	22.5	22.9
<i>Gana</i>	1992	34.3	26.7	31.4
<i>Hindistan</i>	1994	36.7	30.5	35.0
<i>Endonezya</i>	1998	22.0	17.8	20.3
<i>Kenya</i>	1992	46.4	29.3	42.0
<i>Malezya</i>	1989	...	...	15.5
<i>Pakistan</i>	1991	36.9	28.0	34.0
<i>Rusya Fed.</i>	1994	...	...	30.9
<i>Sri Lanka</i>	1990-91	38.1	28.4	35.3
<i>Tanzanya</i>	1991	...	...	51.1
<i>Zambiya</i>	1991	88.0	46.0	68.0

Kaynak: Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.118

Kırsal kesimdeki yoksullar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde çalışırlar. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte kabaca iki ana gruba ayrılabilirler: ziraat ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, yarılıkçılar ve topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve ziraat ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarları ve çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve şehirleşme süreci hızlandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır⁴⁹.

⁴⁸ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.117-118

⁴⁹ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar..., a.g.m., s.10

Tablo 9: Dünyada Kırsal ve Kentsel Yoksulluğun İleri Düzeyde Olduğu Ülkeler

<u>Dünyada Kırsal Yoksulluğun İleri Olduğu Ülkeler</u>	Ülke Adı	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kırsal Nüfus Oranı (%)	<u>Dünyada Kentsel Yoksulluğun İleri Olduğu Ülkeler</u>	Ülke Adı	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kentsel Nüfus Oranı (%)
	Bolivya (1995)	79.1		Honduras (1993)	57.0
	Haiti (1995)	66.0		Peru (1997)	40.4
	Peru (1997)	64.7		Hindistan (1999)	30.5
	Kırgızistan (1997)	64.5		Nijerya (1992-93)	30.4
	Filipinler (1997)	51.2		Kırgızistan (1997)	28.5
	Honduras (1993)	51.0		Sri Lanka (1990-91)	28.4
	Kamboçya (1997)	40.1		Filipinler (1997)	22.5
	Bangladeş (1995-96)	39.8		Endonezya (1998)	17.8
	Hindistan (1994)	36.7			
	Nijerya (1993)	36.4			

Not: Parantez içindeki rakamlar araştırmanın yapıldığı yılı göstermektedir.

Kaynak: World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.280-281.

Kırsal yoksulluğu artıran temel faktörler şunlardır:

*Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar: Siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar iktisadi büyümeye sekte vurduğu ölçüde kırsal (ve kentsel) yoksulluğu artırır. Ancak, ülkeler istikrara sahip olsalar bile belirli grupların marjinalleşmesine ve izole olmasına yol açan kastlar ve etnik ve ırksal ayrımcılık uygulamaları yoksulluğa yol açabilir.

*Kırsal alanlardaki ikilik (dualizm): Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.

*Kötü yönetim: Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak; öte yandan, yoksulların ihtiyaç

duyduğu kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve işlendikleri maliyeti artırır. Kırsal yoksulluk, hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, yönetim şeffaf değilse, kontrol ve düzenlemeler aşırı ise, yönetim aşırı merkezileşmişse ve yoksullar seslerini duyuramıyorlarsa artar.

*Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikalarındaki kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır.

Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur ve kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelemektedir. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü beslemektedir. Öte yandan, kentsel yoksulluk, çoğu kez kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir sonucudur: piyasada sapmalara ve tarım kesiminin ve kırsal alandaki beşeri ve fiziki altyapının ihmal edilmesine yol açan kamu politikaları hem kırsal hem de kentsel yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında gelir. Kırsal alanlardaki az gelişmişlik kentsel alanlardaki iktisadi büyümenin sürekli olmasını engeller. Zira, sanayi sektörünün kullanacağı yiyecek ve hammaddelerin maliyetini artırır ve kırsal alanlardaki alım gücünün düşük olması nedeniyle sanayi sektörü piyasasının ölçeğini küçültür. Kırsal ve kentsel alanlardaki ücret farklılıkları (emek piyasasındaki sapmalar) kırsal kesimdeki ücret düzeyini etkiler ve tarım dışı sektörlerdeki büyümeden kırsal yoksulların elde edeceği yararı azaltır. Kırsal kesimde sürdürülebilir bir büyüme olmaksızın kentsel alanların (ve sanayi sektörünün) hızla büyümesi her iki alan arasındaki eşitsizlikleri daha da artırır ve yoksullarının durumları daha da kötüleşir⁵⁰.

Genel eğilim olarak kırsal yoksulluğun Asya'da, kentsel yoksulluğun ise Latin Amerika ülkelerinde olduğunu söylememiz mümkündür. Yine nüfussal büyüklükleri de göz önünde bulundurulacak olursa bu bölgelerde gerek kırsal

⁵⁰ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, a.g.m., 10-11

gerekse kentsel yoksulluğun ilerleyen süreçte küreselleşmenin de olumsuz etkisiyle artacağını söyleyebiliriz.

2.3.3.YOKSULLUĞUN İNSANİ GELİŞME ENDEKSİYLE İLİŞKİSİ

İnsani yoksulluk endeksi (human poverty), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen ve ölçüm yöntemleri zaman içinde kimi değişikliklere uğrasa da 1990 yılından bu yana kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) nin çektiği söylenebilir. Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyo-ekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve AGÜ'lerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır⁵¹.

UNDP, gelişmekte olan ülkelerde insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır:

*Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul ediliyor. UNDP, hesaplamalarında 40 yaşı esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.

**Eğitim: Eğitim, imkanlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturuyor. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.

***Ekonomik ve Sosyal İmkanlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insani yoksulluğun bir diğer göstergesini oluşturuyor. UNDP aşağıda belirtilen başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir;

* Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi.

** Temel sağlık imkanlarından yoksun olan nüfus yüzdesi.

⁵¹ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.100

*** 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi⁵².

Yukarıda belirtilen üç kriterin (yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar) ortalaması alınarak “insani yoksulluk indeks değeri” tespit edilmektedir. UNDP tarafından kullanılan başlıca, yoksulluk endeksleri olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE), iki değişik versiyonuyla İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi'nin (TBGE) tanımları Tablo 10'da kısaca verilmiştir.

Tablo 10: Bileşik Yoksulluk Endeksleri: Tanımlar

Endeks	Uzun Yaşam	Bilgi Düzeyi	İyi Yaşam Standardı
<i>İGE</i>	Doğumda yaşam beklentisi	1. Yetişkin okur-yazarlık oranı 2. Bileşik Okullaşma Oranı ⁺	Kişi başına GSYİH (satın alma paritesi, dolar)
<i>İYE-1</i>	Doğumda 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı	Yetişkin okur-yazarlık oranı	Ekonomik yoksulluk ölçütleri 1. Kaliteli su kaynaklarından yoksun insanların oranı 2. Beş yaşından küçükler arasında düşük kilolu olanların oranı
<i>İYE-2</i>	Doğumda 60 yaşına kadar yaşamama olasılığı	İşlevsel okur-yazar olmayan yetişkinlerin oranı	Yoksulluk çizgisinin ^{**} altında kalanlarına oranı
<i>TBGE</i>	Kadın ve erkeklerin doğumda yaşam beklentisi	1. Kadın ve erkeklerin okur-yazarlık oranı 2. Kadın ve erkeklerin bileşik okullaşma oranı	

İGE: İnsani Gelişme Endeksi; İYE: İnsani Yoksulluk Endeksi; TBGE: Toplumsal cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi

(*) Bu endekste bunlara ek olarak toplumsal yaşama katılma ve ondan dışlanma kıstası olarak uzun dönem işsizlik (12 aydan fazla) oranına da yer verilmektedir.

(**) Kullanılabilir medyan hanehalkı gelirinin %50'si

(+) ilk, orta ve yüksekokul birlikte

Kaynak: Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.102

UNDP'nin daha sonra geliştirip kullanmaya başladığı endekslerden İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE), İGE'den farklı olarak sağlanan gelişmenin dağılımını ve geriye kalan yoksulluğun miktarını yansıtmayı amaçlamakta ve ekonomik

⁵² Aktan Coşkun Can (ed), **Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk**, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, s.1

kaynaklara erişim derecesinin göstergesi olarak kaliteli su kaynaklarına erişim ve çocukların beslenme düzeyini ön plana çıkarmaktadır. İYE'nin ikinci versiyonu, gelişmiş ülkelerde yoksulluk ölçütü olarak göreceli yoksulluk oranını ve toplumsal yaşamdan dışlanma göstergesi olarak da uzun dönem işsizlik oranını birlikte almaktadır. TBGE ise, adından da anlaşılacağı gibi, yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet açısından yaklaşmakta ve İGE'de yer alan temel göstergeleri kadınların ve erkeklerin ulaştıkları oranlar kapsamında değerlendirmektedir.

Refah ve yoksulluk açık uçlu kavramlar olduğundan yeterli bir ölçüm için gerekli kıstas sayısının ve buna bağlı olarak veri gereksiniminin giderek arttığı görülmektedir. Bu verilere ulaşma gücü karşısında da ister istemez bunların yerini tutması beklenen göstergeler kullanılmakta ve ölçü istenilen kapsamda yapılamamaktadır. Bileşik endekslere yöneltilen bir diğer eleştiri, bunların endeksi oluşturan kıstaslardaki gelişmelerin ayrı ayrı izlenmesini engellemesiyle ilgilidir. Bu tür endekslerde yer alan göstergelerde, en azından kısa dönemde bir gelişme sağlanmasının olanaksız olması ise, ister istemez hangi göstergeye öncelik verileceği sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Örneğin temel beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanamadığı bir ortamda bileşik endekste yer alan diğer göstergelere eşit ağırlık verilmesinde ısrarcı olacak mıyız? Gibi bir soruya verilen yanıt, özellikle düşük refah düzeylerinde önceliğin maddi ihtiyaçlara verilmesi doğrultusundadır. Bu tür bir tercih ise, bileşik endeksi gelir/tüketim bazındaki tek değişkenli yoksulluk göstergesine indirgeyeceğinden, bileşik endeks geliştirme amacıyla çelişmektedir.

2.3.4.YOKSULLUĞUN GELİR VE GELİR DAĞILIMIYLA İLİŞKİSİ

Gelir yoksulluğu (income poverty) yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir, **yoksulluk sınırı** olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır⁵³.

⁵³ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.103-104

Dünya ülkeleri arasında gelir ve gelir dağılımı itibariyle önemli farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar yoksulluğun düzey belirlenme çabalarına önemli etkilerde bulunmaktadır. Gelir açısından bir sınıflamaya gidecek olursak şöyle bir sınıflama yapabiliriz.

Tablo 11: Ekonomilerin Uluslararası Gelir Sınıflaması

Kişi Başına Düşen Gelir (\$)

Ülke Gelir Grupları	1978	1990	1993
<i>Düşük Gelir Ekonomileri</i>	0-380	0-545	0-610
<i>Orta Gelir Ekonomileri</i>	390-4120	546-6000	611-7619
<i>Yüksek Gelir Ekonomileri</i>	4120+	6000+	7620+

Kaynak: Dumanlı, Recep, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.46

Ülkelerarası karşılaştırmalar için global bir yoksulluk sınırı tespit edilebilir. Ancak bu tip bir global yoksulluk sınırı ülke içinde söz konusu olan yoksulluğun analizi için yararlı değildir. Bu amaç için ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları yansıtan bir yoksulluk sınırı oluşturulabilir. Benzer bir şekilde, ülke içindeki farklı bölgelerde (kırsal alanlar-kentsel alanlar) mal ve hizmetlerin fiyatlarında ve bunlara erişimde farklılıklar varsa farklı yoksulluk sınırları tespit edilebilir⁵⁴.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olması ve yoksullar arasındaki ortalama gelirin düşük olması yaşam koşullarının kötülüğünün ve yoksulluğun derinliğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu nedenle yoksul kesimlerin genel nüfus içindeki yüzdesinin azalması ile yoksulların ortalama gelirlerinde artışın olması ve gelir dağılımında iyileşmelerin meydana gelmesi yoksulluğun azalmakta olduğunu gösterir⁵⁵.

2.3.5. YOKSULLUĞUN NÜFUS ARTIŞI VE GÖÇ İLE İLİŞKİSİ

⁵⁴ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, a.g.m., s.6

⁵⁵ Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, a.g.m., s.13

Nüfus artışları toplumların refah seviyelerini etkileyen en önemli etkenlerden birisidir. Bu etki hemen hemen bütün toplumlarda görülürken daha çok gelişmekte olan ülkeleri ve AGÜ'leri etkilemektedir. Yoksulluğun artmasında önemli bir etken olan nüfus artışı aynı zamanda doğal kaynakların kullanımını da etkilemekte ve böylelikle bu süreç hız kazanmaktadır.

Tablo 12: Seçilmiş Ülkelerde Nüfus ve İşgücü Yıllık Ortalama Artış Hızı
1990-1999

Ülke	Nüfus Artış Hızı	İşgücü Artış Hızı
<i>Avustralya</i>	1.2	1.4
<i>Cezayir</i>	2.2	4
<i>Bangladeş</i>	1.6	3
<i>Brezilya</i>	1.4	2.2
<i>Şili</i>	1.5	2.4
<i>Çin</i>	1.1	1.3
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	-0.1	0.5
<i>Mısır</i>	1.9	2.9
<i>Gana</i>	2.7	2.7
<i>Yunanistan</i>	0.4	0.9
<i>Hindistan</i>	1.8	2.3
<i>Endonezya</i>	1.7	2.6
<i>Japonya</i>	0.3	0.7
<i>Kenya</i>	2.7	3.3
<i>G.Kore</i>	1.0	2.1
<i>Malezya</i>	2.5	3
<i>Pakistan</i>	2.5	2.8
<i>Portekiz</i>	0.1	0.5
<i>Rusya Federasyonu</i>	-0.1	0.1
<i>Sri Lanka</i>	1.2	2
<i>İsveç</i>	0.4	0.4
<i>Tanzanya</i>	2.9	2.6
<i>Türkiye</i>	1.5	2.8
<i>Fransa</i>	1.5	0.7
<i>ABD</i>	1.0	1.2
<i>Zambiya</i>	2.7	2.9

Kaynak: Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.154

Sanayileşmiş ülkelerde nüfus, nüfus artışı oranlarının uzunca bir süredir çok düşük düzeylerde kalmasının da katkısıyla istikrarlı bir yapıya kavuşmuşken az gelişmiş ülkelerin birçoğunun ağır bir nüfus baskısıyla ve buna bağlı olarak işgücü artışıyla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında nüfusun çok yavaş bir hızda arttığı Portekiz, Japonya, İsveç ve hatta Yunanistan'ın yanında mutlak olarak düştüğü Çek Cumhuriyeti ve Rusya gibi ülkelere rastlanırken, az gelişmiş ülkeler arasında nüfusun bazı gelişmiş ülkelere yakın bir hızda arttığı

G.Kore ve Çin'in yanında hala yılda ortalama % 2.5-3.0 gibi çok yüksek oranlarda arttığı Afrika ve G. Asya ülkelerine rastlayabiliriz⁵⁶.

---

⁵⁶ Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki..., a.g.e., s.153

III. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

VE

YOKSULLUK İLİŞKİSİ

3.1. KÜRESELLEŞME-YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Küresel sorunlardan biri olan yoksulluk, bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir konudur. Küreselleşmenin yararları açıktır; daha hızlı büyüme, daha yüksek yaşam standartları, yeni fırsatlar... Ne var ki, bu nimetler son derece dengesiz dağılmakta ve küresel piyasa hala ortak toplumsal hedeflere dayalı kurallardan yoksun işlemekte olduğu için sürecin öteki yüzü de kendini göstermeye başlamıştır.

Son yıllarda dünyada yaşanan küreselleşme karşıtı sosyo-politik tepkiler, sürecin negatif etkilerinin giderek çok daha ön plana çıktığına işaret etmektedir. Küreselleşmeyi; fikirlerin, insanların, mal-hizmetlerin ve sermayenin serbestçe hareket etmesi yoluyla toplumları ve ekonomileri bütünleştiren bir süreç olarak tanımladığımızda, bütünleşmeye konu olan iktisadi birimlerin yaşam standartlarının ve refahının ne yönde etkilendiği önemli bir sorun haline gelmektedir¹.

Günümüz dünyasında gelir dağılımında görülen büyük adaletsizlikler, en az bir milyar insanın içinde yaşadığı sefil koşullar, kimi bölgelerde süren kronik çatışmalar ve doğal çevrenin hızla bozulması; bir araya geldiklerinde bunlar, ortak bir anlayışla gerekli önlemlerin alınmaması durumunda, mevcut kalkınma modelinin sürdürülmesini olanaksız kılmaktadır. Öncelikle ele alınması gerekenin kalkınma kavramı ve yine bu ilişki içerisinde yoksulluk kavramıdır.

Kalkınma stratejilerinin ve politikalarının tartışıldığı 1980'li yıllara girilirken kapitalist dünya mevcut paradigmasını sorgulamaya başlamıştır. O döneme kadar geçerli olan Keynesçi ekonomi politikalarının mevcut sorunlara çözüm üretmez hale gelmesi ve neo-liberal ekonomi yaklaşımlarının ön plana çıkması, kalkınma sorununa bakışı temelden etkilemiştir. Keynesçi ekonomi politikalarına dayalı refah devleti anlayışı ekonomiye devlet müdahaleleri, planlı kalkınma hedefleri yerini

---

¹ <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/krizalit.htm>

piyasa ekonomisinin işleyişine dayalı ekonomik kalkınma beklentisine bırakmıştır. Bu bağlamda yeni dünya ekonomik düzeni, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanda ulusal sınırların kalkması olarak tanımlanan küreselleşme olgusu ile kalkınma sürecini kökten etkileyecek yeni bir anlayış getirmiştir. Küreselleşen dünyada serbest dış ticarete dayalı büyüme modeli, dünya üretiminin yüksek ücretli sanayileşmiş, çevre duyarlılığı ve çevre yasaları gelişmiş ülkelerden, düşük ücretli işgücüne sahip, çevre bilinci ve yasal mevzuatı henüz oluşmamış gelişmekte olan ülkelere kayacağını öngörmektedir. Küreselleşme sürecinin getireceği öngörülen yoksullaşarak büyüme olgusu, kalkınma kavramının tanımını yeniden gözden geçirmeyi gerektirmiştir²

Türkdoğan, 'Toplum Kalkınması' ideolojisini iki prensibe dayandırır: a. Manevi Kalkınma, b. Maddi Kalkınmadır. Bunlardan manevi kalkınma, toplumdaki insanın atitüd, zihniyet ve davranış tarzlarında meydana gelen değişimlerdir. Bu bakımdan topluma kalkınması, insanın kalkınmasıdır. İnsanın eğitimi, ihtisaslaşması, bilgi ve düşüncesinin gelişmesi bu safhada en önemli aşamayı teşkil eder. İkincisi ki bizi daha fazla yakından ilgilendiren yönü ise maddi kalkınmadır. Toplum zirai, ekonomik ve benzeri faaliyetler sahasını ıslah ve gelişimini sağlamak suretiyle modern seviyeye ulaştırılmasıdır. Teknolojik gelişme, toplumun maddi kalkınmasının önemli bir gayesini teşkil eder³. Aslında kalkınma kavramı bu iki ilkeyi birlikte taşır ve birbirlerinden tam manasıyla ayrılamaz niteliktedir.

Kalkınma, geri kalmış ülkelerin dış yardım ve ekonomik düzenlemeler yolu ile gelişmiş ülkelere yetişme çabası... diğer bir ifade ile gelişmenin hızlanmasını ifade eder⁴. Genellikle kabul edilen görüşe göre ise kalkınma, sadece üretimin ve fert başına gelirin arttırılmasından ibaret olmayıp ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesi anlamına gelir. Büyüme ise, sadece üretimin ve fert başına gelirin arttırılmasıdır⁵. Görüldüğü gibi kalkınma kavramının bu şekilde tarifinin yapılması kavrama ilişkin olarak sadece ekonominin değil bununla birlikte siyasal, sosyal, kültürel ve sosyo-psikolojik etkenlerin de etkili olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

² DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.121

³ Türkdoğan, Orhan, **Toplum Kalkınması**, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, s.8

⁴ Hançerlioğlu, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.201

⁵ Savaş, Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1986, s.5

Kalkınma gelişmekte olan ülkelerin son 45 yıldır ekonomik, toplumsal ve siyasal meselelerinde en egemen özellik olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman ve Japon ekonomilerini yeniden inşa etmek üzere hazırlanan Marshall Planı'nın başarıya ulaşmasıyla, bu yeniden inşa sürecine diğer uluslararası toplumlar da katılmaya başlamıştır. "Kalkınma On Yılı" olarak tanınan 1960'lar, on dokuzuncu yüzyılda bağımsızlıklarını kazanmış fakat ekonomik bakımdan geri kalmış Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri için kalkınma programları üzerinde odaklanıldığı yıllar olmuştur. Ancak, uluslararası düzeydeki bu çabalar çağdaş sanayi ülkelerinin geçirdiği süreçleri ve onların kurumlarını taklitten öteye gidememiřtir⁶.

Bununla birlikte üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise azgelişmişlik kavramıdır. Geri bıraktırlmış ülkelere anamalcı economicilerin yakıştırdıkları nitelik... Anamalcı üretim düzeyinin eşişsiz gelişme yasasına göre zorunlu olarak geri bıraktırlmış ülkeler anamalcı yazarlarca bu deyimle nitelendirilmektedir. Bu deyim ilkin 'geri ülke' deyiminin bu ülkeleri gücendireceği düşünceyi ile Birleşmiş Milletler Kurulunca 'eksik gelişmiş' ülke biçiminde kullanılmıştır. Daha sonra 'azgelişmiş' biçimine dönüştürülmüştür. Ulusal gelir ölçüsü ile belirlenir ve kişi başına düşen gelirin azlığıyla tanımlanır⁷. Bu nedenle azgelişmişlik kavramını fert başına düşen milli gelire denk düşecek şekilde oturabiliriz. Böylelikle fert başına milli gelir seviyesi yüksek olan ülkeleri 'gelişmiş', düşük olan ülkeleri ise 'azgelişmiş' veya 'gelişmekte olan' şeklinde niteleyebiliriz. Kalkınma kavramına ilişkin olarak da yapılan değerlendirmelerde konuya ilişkin olarak sosyo-ekonomik yapıdan ziyade ekonomik yapı üzerinde durulması yerinde olacaktır.

Her ülke ulusal ekonomisini kurmak ve ekonomik refahın ülke toprakları üzerinde dağıtıldığı konusunda güvence vermek üzere bir program uygulamaya koyar. Bu yüzden de dünya siyasal haritası, aynı zamanda da yerel ekonomilerin ve ekonomik siyasetlerin de haritasıdır. Bir çok devlet yalnızca hayat standartlarını yükseltmek için değil, aynı zamanda ulusunu bir arada tutmak için de ekonomik kalkınmaya ihtiyaç duyar. Ekonomik büyüme insanları en azından ekonomik bakımdan, devletlerinin kendileri için çalıştığına ikna edebilir. Fakat, bazı ülkeler

⁶ Tümertekin, E., Özgüç, N., **Ekonomik Coğrafya-Küreselleşme ve Kalkınma**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997, s.90

⁷ Hançerlioğlu, Orhan, *Ekonomi Sözlüğü...*, a.g.e., s.23

kendi halklarına yüksek bir gelir ve hayat standardı sağlarken, bazıları bunu başaramamışlar, “Zengin” ve “Yoksul” ülkeler şeklinde bir ayırımın doğması da böylelikle oluşmuştur⁸.

Zengin ülkeleri içine alan “Teknoloji Dünyası”nda bulunan yaklaşık 23 ülke dünya nüfusunun dörtte birinden daha azına sahip bulunmakta; hepsi orta enlemlerde, benzer çevre koşullarında yer almakta ve Japonya hariç, Batı Avrupa kültürüyle sıkı bağlara sahip bulunmaktadır. Bu grubun dışında kalan ve ekonomik bakımdan geri kalmış ülkeleri ifade etmede tercih edilen bir terim olan “Gelişmekte Olan Dünya” ise, 143 ülkeyi ve dünya nüfusunun dörtte üçünü içine almaktadır; bu ülkelerin de önemli bir bölümü tropikal alanlarda yer alırken, gerek dil gerekse gelenek olarak Batı Avrupa’dan uzak bulunmaktadırlar. 1971’de B.M., “Gelişmekte Olan Dünya” içinde, yalnızca korkunç bir yoksulluk içinde değil, fakat aynı zamanda ekonomik, kurumsal ve insan kaynakları bakımından da çok zayıf durumda olan bir ülkeler grubunun varlığını kabul etmişti. Halen toplam nüfusları 570 milyonu (1994) bulan 48 ülke “En Az Gelişmiş Ülkeler” olarak tanımlanırlar. Bu ülkeler, kendi iç ekonomilerini düzene sokamayan ve nüfuslarına yeterli bir standardı sağlayamayan ülkelerdir. Örneğin kişi başına gelirleri (GSMH) ele alındığında, 1994 yılında 1090 \$ gibi düşük bir ortalama bir değer vermişlerdir, buna karşılık gelişmiş pazar ekonomisi ülkelerinkini ortalama 2.342 \$ olarak gerçekleştirirken, 1990’lı yılların başlarında ekonomik kriz yaşayan Doğu Avrupa ülkelerinin ki bile 2.250\$ olmuştur. Bunların mevcut ekonomileri de dış darbelere açık bir durumdadır. Uluslararası toplumun en zayıf parçası durumunda olan bu grup, kendileri için olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki partnerleri için de risk grubunu oluşturmaktadır⁹. Bu açıdan küreselleşen dünyada yoksul ülkelerin durumları iyi değerlendirilmeli ve uygulanması düşünülen politikalar, hem yoksul ülkeler hem de o ülkeleri ayakta tutacak olan gelişmiş ülkeler tarafından teorik ve pratik olarak iyi tespit edilmelidir.

Az gelişmiş ülkeleri dünya kapitalist sisteminin gelişme sürecinde ve bu süreç içinde aldıkları roller çerçevesinde inceleyen kuramlar, az gelişmişliği dünya, kapitalist sistemi ile bağımlılık ilişkisine göre tanımlarlar. Kurama göre az gelişmişlik

⁸ Tümertekin, E., Özgüç, N., Ekonomik Coğrafya..., a.g.e., s.79-80

⁹ Tümertekin, E., Özgüç, N., a.g.e., s.84-85

"uydu" ya da "çevre" ya da merkez gelişmiş ülkeler arasında kapitalizmin dünya çapında genişlemesiyle başlayan ve bugün de sürmekte olan ekonomik ilişkilerin tarihsel ürünüdür. Az gelişmenin gelişmesi ise, dünya kapitalizminin gelişme sürecinde, dünya işbölümü ile bütünleşme biçimlerine bağlıdır¹⁰. Bunun içindir ki dünya ekonomisiyle bütünleşme önemli bir amaç halini almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel üretim ve finans sistemi ile daha fazla bütünleşmesinin vaatlerinden biri de bu sayede söz konusu ülkelerdeki çalışma koşullarının önemli ölçüde iyileşeceği idi. Bunun ise üç şekilde gerçekleşeceği bekleniyordu:

* Gelişmekte olan ülkelerdeki ücretler sanayileşmiş ülkelerdeki düzeye yaklaşacak ve Kuzey-Güney ücret farkı daralacaktı; Gelişmekte olan ülkelerde vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki ücret farkı, vasıfsız işçi ücretlerinin daha hızlı artması nedeniyle azalacaktı; Emeğin gelir dağılımındaki payı sermayeye göre iyileşecekti.

Bu önermelerin temelindeki varsayım, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşmesinin Kuzey-Güney gelir uçurumunun kapanmasına olanak verecek olmasıydı. Dahası, serbest ticaret koşullarında, bir ülkenin yapısı, kendine özgü görelî faktör donanımlarıyla belirlenen karşılaştırmalı avantajla şekillenecekti. Böylece, bir ülke kendisinde en fazla bulunan kaynakları en yoğun biçimde kullanarak üretim yapacak ve bu malları ihraç ederken, kendisinde kıt olan faktörleri içeren malları ihraç edecekti. Bu eğilim gelişmekte olan ülkelere giderek daha fazla sermaye akışı olmasıyla güçlenecek, kıt olan sermaye miktarı da artacaktı¹¹. Böylelikle diyebiliriz ki bir önceki üretim biçiminden gelişmiş olan diğer bir üretim biçimine geçiş aşaması gelişmekte olan ülkeler için son derece önemlidir. Ancak bu beklentiler gelişmekte olan ülkeler için fiilen olumsuz sonuçlar çıkarmış ve beklentileri karşılamamıştır.

¹⁰ www.mfa.gov.tr/turkce/grup/ha/ha_03_bhtm/01.htm

¹¹ Akyüz, Yılmaz, **Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma**, İktisat Dergisi, Yıl:2001 Sayı:416, İFMC Yayınları, İstanbul, s.18

Tablo 13: Dünyada Bölgelere Göre Yoksulluk

	Günde bir doların altında gelikle yaşayan insan sayısı (milyon)				
	1987	1990	1993	1996	1998
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	417.5	452.4	431.9	265.1	278.3
<i>Çin Hariç</i>	114.1	92.0	83.5	55.1	65.1
<i>Avrupa ve Orta Asya</i>	1.1	7.1	18.3	23.8	24.0
<i>Latin Amerika ve Karayipler</i>	63.7	73.8	70.8	76.0	78.2
<i>Orta Doğu ve Kuzey Afrika</i>	9.3	5.7	5.0	5.0	5.5
<i>Güney Asya</i>	474.4	495.1	505.1	531.7	522.0
<i>Sahara-altı Afrika</i>	217.2	242.3	273.3	289.0	290.9
<i>Toplam</i>	1.183.2	1.276.4	1.304.3	1.190.6	1.198.9
<i>Çin Hariç Toplam</i>	879.8	915.9	955.9	980.5	985.7
	Günde bir doların altında gelikle yaşayan nüfusun payı (%)				
	1987	1990	1993	1996	1998
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	26.6	27.6	25.2	14.9	15.3
<i>Çin Hariç</i>	23.9	18.5	15.9	10.0	11.3
<i>Avrupa ve Orta Asya</i>	0.2	1.6	4.0	5.1	5.1
<i>Latin Amerika ve Karayipler</i>	15.3	16.8	15.3	15.6	15.6
<i>Orta Doğu ve Kuzey Afrika</i>	4.3	2.4	1.9	1.8	1.9
<i>Güney Asya</i>	44.9	44.0	42.4	42.3	40.0
<i>Sahara-altı Afrika</i>	46.6	47.7	49.7	48.5	46.3
<i>Toplam</i>	28.3	29.0	28.1	24.5	24.0
<i>Çin Hariç Toplam</i>	28.5	28.1	27.7	27.0	26.2

Kaynak: N. Lusting, N. Stern, "Broadening the Agenda for Poverty Reduction Opportunity, Empowerment, Security", **Finance and Development**, Vol.37, No.4, December, 2002, p.5.

Tabloya göre verili dönemde günde bir doların altında gelikle yaşayan insanların toplam sayısında bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yoksullukta bir azalma söz konusu iken Güney Asya, Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Karayipler yoksulluğun yükseldiği bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Özellikle Avrupa ve Orta Asya'da hızlı bir yoksullaşma dikkat çekmektedir.

Hızlı bütünleşmenin gelişmekte olan ülkelerde nasıl sonuçlar çıkardığı ilk kez 1997 tarihli Ticaret ve Kalkınma Raporu'nda (Trade and Development Report) ele alınmıştır. Bu raporda küreselleşmenin yoksul ülkeler ve bu ülkelerin çalışanları üzerindeki etkisi değerlendirildi. Buna göre küreselleşmenin etkileriyle ilgili iyimserliğin büyük ölçüde dayanaksız bir inançtan kaynaklandığını gösteriyor. 1980'lerin başlarından bu yana dünya ekonomisinde görülen en belirgin özellik eşitsizliğin artması ve büyümenin yavaşlamasıdır. Bu dönemde Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki gelir uçurumu açılmıştır. Afrika'da son otuz yıldır gözlenen süreç devam etmiş ve kişi başına düşen ortalama gelir gelişmiş sanayi ülkelerindeki düzeyin yalnızca yüzde yedisine kadar inmiştir. Latin Amerika'da çok daha hızlı bir değişim olmuş, kişi başına düşen ortalama gelir, 1970'lerin sonunda Kuzey ülkelerindeki düzeyin üçte biriyken, günümüzde dörtte birine düşmüştür. Sadece Doğu Asya mucizesi olarak adlandırılan birkaç ülkede Kuzey'i yakalamaya yetecek ölçüde hızlı gerçekleştirebilmiştir. Çok fakir ve çok zengin ülkeler arasında bulunan orta tabaka ülkeler sayısı bugün 1970'lere göre çok daha azdır. Çin dışarıda bırakıldığında, Kuzey ve Güney arasındaki gelir farkı bugün çok daha büyüktür¹².

Tablo 14: Dünya Ekonomisinde Bölgelerin Küreselleşmeden Aldığı Pay

Bölgeler	Uluslar arası GSYİH	Ticaret	Doğrudan Sermaye	Sermaye/GSYİH
	1980	1990	2000	2000
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	84.9	112.6	3.9	13.3
<i>Avrupa ve Orta Asya</i>	53.1	110.3	3.8	13.6
<i>Latin Amerika ve Karayipler</i>	68.8	115.2	4.5	10.5
<i>Orta Doğu ve Kuzey Afrika</i>	80.9	89.7	1.0	7.5
<i>Güney Asya</i>	-	-	0.6	3.1
<i>Afrika</i>	76.1	96.4	1.8	11.0

Kaynak: Aktan, C.Coşkun; Globalleşen Dünyada Türkiye'nin Yeri, Mercek Dergisi, TUSİAD, Aralık 2003, s.10.

1990-2000 arasındaki on yıllık süreçte küresel sermayenin aktığı üç büyük bölge mevcuttur. Bu bölgeler; Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin

¹² Akyüz, Yılmaz, "Küreselleşme, Kutuplaşma ve....", a.g.m., s.18-19

Amerika ve Karayiplerdir. Küresel sermayenin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile Güney Asya ve Afrika akışı ise düşük düzeylerde kalmıştır.

Dünya Bankası, Üçüncü Dünya'nın % 18'inin "aşırı yoksul" ve % 33'ünün "yoksul" olduğunu tahmin etmektedir. Dünya Bankası'nın küresel yoksulluk konusunda bir referans haline gelen önemli bir çalışmasında "üst yoksulluk sınırı", keyfi bir şekilde kişi başına yılda 370 ABD dolarına karşılık gelen kişi başına günde 1 ABD doları olarak belirleniyor. Tek tek ülkelerdeki kişi başına günlük gelirleri 1 ABD dolarını aşan nüfus grupları keyfi bir şekilde "yoksul olmayanlar" olarak tanımlanıyor. Bir başka deyişle gelir istatistiklerinin manipüle edilmesine dayanan Dünya Bankası verileri, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet etmektedir¹³. Ulusların içindeki ve uluslararasıdaki gelir eşitsizlikleri artarken, dünya yoksulluğuna ilişkin gerçekler gelir istatistikleri gibi düzenlemelerle kontrol altına alınıp gizlenmeye çalışılmaktadır.

Uluslararası düzeyde, gelir dağılımındaki eşitsizlik 1960-1989 döneminde kötüleşmiştir. Dünya nüfusunun en zengin %20'sine sahip olan ülkeler, küresel GSMH içindeki paylarını %73.9'dan %82.7'ye yükseltmişlerdir. Dünya nüfusunun en yoksul %20'sine sahip ülkelerin küresel GSMH içindeki payı ise %2.3'ten %1.4'e düşmüştür.

Tablo 15: Küresel Gelir Farklılığı 1960-1989

	En Yoksul % 20	En Zengin % 20	En Zenginden Yoksula	Gini Katsayısı
1960	2.3	70.2	30:1	0.69
1970	2.3	73.9	32:1	0.71
1980	1.7	76.3	45:1	0.79
1989	1.4	82.7	59:1	0.87

Kaynak: Steward, Frances-Renee, Prendergast, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.56.

Birey ya da grupların sermaye biriktirmek için sermaye yatırım kararı elbette zaman gerektirmekteydi. Wallerstein'a göre, işi yapmak üzere akli çelinecek ya da zorda bırakılacak kişilerin yani işçilerin varlığı son derece önemliydi. İşçiler bulunup mallar üretilince, bu malların bir biçimde pazarlanması gerekiyordu. Bu da hem bir

¹³ Chossudovsky, Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çivi Yazıları, İstanbul, 1999, s.49

dağıtım sisteminin hem de malları almak için yeterli kaynakları olan bir alıcılar grubunun ortaya çıkmasını sağlamaktaydı. Böylesi bir yapılanma da Modern Dünya Sisteminin formunu oluşturacak olan Yarı-çeper, çeper ve Merkez Ülkeler bütünlüğünün yapı taşını oluşturuyordu. Bu sistem böylesi üçlü bir yapılanma içerisinde sadece değiş-tokuş süreçlerinde değil, üretim, dağıtım ve yatırım süreçlerinde de ciddi bir 'Metalaştırma' yöntemine gitmiştir. Ancak bu toplumsal süreçlerin metalaştırılması da yeterli olmayıp, üretim süreçleri de bir meta zinciri halinde birbirine bağlanmıştır. Rekabet koşullarının yaratılmasıyla da bu sistem, birikimin en üst düzeye çıkarılması gibi akılcı bir dileği beraberinde getirmiştir. Sistemde gitgide daha çok meta üretildikçe, akışı sürdürmenin kilit gereklerinden biri de daha çok alıcı bulunması olmuştur. Alıcı sayısının hızla artmasıyla, çeper ülkelere doğru bir yönelim ve alıcı kültürünün hızla yayılması sağlanmıştır. Bu yayılma hareketini temel alan bu sistemin 15. yüzyıl sonları Avrupa'sında yer alması; sistemin zaman içinde, 19. yüzyıl sonlarında, tüm yerküreyi kaplayacak biçimde yayılmasını sağlamıştır.

Dünya ülkelerinin bu bütüncü sistem içinde aldıkları konumlar dahilinde oynadıkları rollerde önemlidir. Bu anlamda çeper ülkeler eski sömürge ülkelerini ifade ederken, yarı-çeper ülkeler, 16. yüzyılda Venedik ve İspanya, 17. yüzyılda İsveç, 20. yüzyılda ve bugün için Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerden oluşmaktadır. Çekirdek ülkeler ise kapitalist girişimci ülkelerden yani sermayeyi elinde bulunduran ülkelerden oluşmaktadır. Bu sıralamada Wallerstein'a göre, kilit konumunda bulunan ülkeler yarı-çeper ülkelerdir. Yarı-çeper ülkeler olarak adlandırılmakla birlikte günümüzde az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak da tanımlanan bu ülkeler, Wallerstein'ın ifadesine göre, kendilerini özerk olarak görürler. Bu ülkeler genellikle sanayileşmesini tamamlayamamış ancak eski sömürge ülkelere göre daha iyi konumda olan ülkelerdir. Ekonomik üstünlükleri olmayan bu gibi ülkelerde devlet otoritesi çok yaygındır. Çünkü merkez ülkelerin oluşturduğu bu sistemde yarı-çeper ve çeperin kontrol altında tutulması gerekmektedir¹⁴. Böyle bir sistem içerisinde görece bir özerkliğe sahip olan bu ülkelerin tam anlamıyla bir özerkliğe sahip olmaları da söz konusu değildir.

¹⁴ Oktik.N-Kökalan.F, **Immanuel Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:4 Sayı:17, Ankara, 2001-2002, s.124-125

Bugün, gelişmekte olan ülkelerin iktisat politika özerkliği, son yarım yüzyılda ulaşılan en düşük düzeyindedir. Özerkliğin kaybedilmesinin üç temel nedeni vardır. Birincisi, liberalizasyon ve küresel bütünleşme, piyasaların hükümetler üzerindeki sistemli baskılarını attırmıştır. Bu durum en çok finansal konularda göze çarpmaktadır. Devlet politikaları, finans sermayenin artan kaçış seçeneği nedeniyle bir çok yönden rantıye çıkarlarının tutsağı haline gelmiştir. Bu piyasaların hükümet politikaları üzerine getirdiği disiplin, daha hızlı büyüme, daha adil gelir dağılımına, yeni iş alanları açılmasına yönelik bir disiplin değildir. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalar aynı zamanda büyük gelişmiş ülkelerin baskısı altındadır. Bu özellikle dış ticaret ve sermaye hareketleri alanında geçerlidir. Son olarak, gelişmekte olan ülkeler WTO çerçevesinde üstlendikleri taahhütler nedeniyle artık bazı politik araçlarını gerektiği gibi kullanma serbestisini yitirmişlerdir¹⁵. Burada önemli olan bir nokta karşımıza çıkmaktadır ki o da yoksullukla küresel anlamda bütünlüğü sağlayacağına inanılan yapısal uyum programları arasındaki bağlılıktır.

1999 yılında “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi” girişimiyle başlatılan çalışmalarla birlikte, IMF-Dünya Bankası yoksulluğu *ekonomik bir kategori olmaktan çıkarma adına* bazı araştırmalara imza atmaktadır. Dünya Bankası'nın yayınladığı, “World Development Report 2000-2001: Attacking Poverty” başlıklı raporda dünyanın 60 ülkesinden yoksul erkek ve kadınların oluşturduğu 60.000 kişi üzerine yapılan bir araştırma (the Voices of the Poor) sonucunda yoksul insanların perspektifinden, yoksulluk istatistiklerin arkasındaki insan deneyiminin gözler önüne serildiği belirtilmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre yoksulluk çok yönlü ve *ekonomi-dışı boyutları* önemli bir olgudur; daima bir mevkie ve sosyal gruba özgüdür ve bu özgüllüklerin farkında olmak ise yoksullukla mücadelede tasarlanacak politika ve programların temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada yoksul insanların yaşamlarını güçsüzlük ve sesini duyuramamak gibi niteliklerle karakterize etmenin mümkün olduğundan söz edilmektedir¹⁶.

¹⁵ Akyüz, Yılmaz, “Küreselleşme, Kutuplaşma ve...”, a.g.m., s.22-23

¹⁶ D. Narayan, **Poverty is Powerlessness and Voicelessness**, Finance and Development, Vol.37, N0.4, December 2000, s.18

Yapısal uyum, uluslararası finansal kuruluşlar tarafından verilecek finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine verilen isimdir. IMF ve Dünya Bankası gibi temel uluslararası finansal kuruluşların yapısal uyum programlarının finansmanı ve tasarımı ABD önemli rol oynamaktadır. Yapısal uyum politikalarıyla kredi veren kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere yeni kredi açmasının koşulları benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede krizle alt üst olan ve ekonomisini dış borçla yönetmek zorunda kalan geliştirmekte olan ülkelere özellikle 1980'lerin başından itibaren bu politikaların dayatılması söz konusu olmuştur. Yapısal uyum programları; ticaret ve yatırıma yönelik düzenlemelerle yabancı yatırım için uygun bir ortamın yaratılmasını hedeflenmekte ve yaygın amaç olarak da yurtiçi piyasalar üzerine odaklanan ulusal kalkınma modellerinin yerine dışa dönük kalkınma modelleri gündeme getirilmektedir. Yani bu programlarla ticaret, finans ve üretim yapılarına hakim olacak tam bir küresel bütünleşme model olarak sunulmaktadır¹⁷.

Yapısal uyum programlarının son 20 yıllık uygulaması sonucunda özellikle yoksullukla bağlantıları açısından ortaya çıkan gerçek etkileri ise aşağıda kısaca sıralanmıştır:

- * Büyük ölçekli işten çıkartmalar neticesinde kamu sektöründe kitlesel işsizliğin ortaya çıkması
- * Arızı ve düşük ücretli yeni tip işlerde artış
- * Sendikaların faaliyetlerinin zayıflaması ve emek standartlarının tedrici olarak aşınması
- * Bedava ve erişilebilir kamu hizmetlerinin azalması ve devletin sosyal rolünün zayıflatılması
- * Sosyal programlar için bütçenin kesilmesi ve kamu hizmet sektörlerinin özelleştirilmesi
- * Temel besin maddelerinde kıtlık
- * Çevrenin bozulması

---

¹⁷ <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/krizalit.htm>

* Temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması

* Okur yazarlıkta azalma

*Nüfusun önemli bir kısmında özellikle de kadın ve çocuk nüfusunda sağlığın bozulması ve kolera ve verem gibi hastalıkların yeniden görülmeye başlamasıdır¹⁸.

Öte yandan benzer bir şekilde Uluslararası Para Fonu (IMF) programlarının uygulamasına bağlı olarak benimsenen temel sosyal hizmetlerdeki kısıtlamalar, sosyal korumaların yetersizliği ile beraber kriz ve kriz sonralarında bu hizmetlere en fazla ihtiyaç duyan nüfus gruplarının yoksullaşma süreçlerini hızlandırmış ve sorunu derinleştirmiştir.

Bu sorunların ortaya çıkmasındaki en önemli etken büyük ölçüde küreselleşmenin siyasal ve ekonomik olarak güçlü olanların çıkarları tarafından yönetilen iradi bir süreçtir. Bu güçler ise günümüz dünyasında ABD, AB, sanayileşmesini tamamlamış birkaç devlet ve bu ülkelerdeki çok uluslu şirketlerdir.

Küreselleşme sonucu oluşan çok seçenekli ve çok aktörlü yeni siyasal düzenin içinde önemli yer tutan siyasal aktörlerden çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ya da ulus-ötesi şirketlere de değinmenin konunun algılanması açısından faydalı olacağı şüphesizdir. Çünkü ÇUŞ; artan sayıları, büyüklükleri ve birleşerek oluşturdukları tekelleşmeler ve bu eğilimler sonrası yoksulluğa olan etkileri ile uluslararası ilişkilerde etkin rol üstlenmekte ve bir aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Finansal yapı, yönetsel denetim ile üretken faaliyetin entegrasyonunun, ulusal sınırları aştığı ve küresel piyasalara yöneldiği bir kapitalist girişim biçimidir¹⁹. Bu bağlamda uluslararası şirketlerin edindikleri ve siyasal ilişkilerdeki rolleri artmıştır. Bu uluslararası firmalar özellikle sayısal atışları, büyüklükleri ve birleşerek oluşturdukları tekelleşme düzeyleri açısından güçlü bir konum elde etmişleridir²⁰

Az gelişmiş toplumlardaki üç ana güç yapısı (tümüyle) küresel şirketlerin elindedir; teknolojinin denetimi, finans sermayesinin denetimi ile fikirlerin

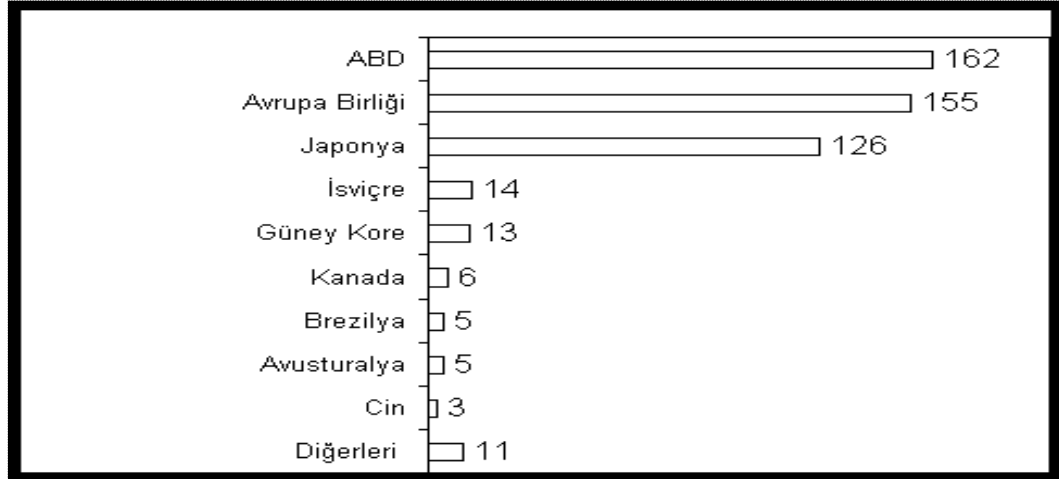
¹⁸ <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/krizalit.htm>

¹⁹ Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.126

²⁰ Hacısalihoğlu, İ.Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.48

pazarlanması ve dağıtımı. Bu özellikler uluslararası alanda sermayeyi elinde bulunduran şirketlerin ve bu şirketlerin küreselleşme yönünde yaptığı çabalarda görülür²¹. Buradaki en önemli amaç küresel boyutta güçleri elinde bulunduran şirketlerin karlarını maksimize etme çabalarıdır.

Tablo 16: Dünyanın En Büyük 500 Çokuluslu Şirketi

Kaynak: Fortune, The Fortune Global 500, August 4, 1997 'den Adapte eden Rugman, Alan; Global Business, s 14

Dünya tarihinde görülmedik hızla büyüklü küçüklü teknolojik yenilikler devreye sokulduğu gibi, firmaların yeni örgütlenme biçimleri uluslararası düzeyde işbirliği veya çatışması yolları ya da dev boyutta firmaların birleşme ve ele geçirme yoluyla dünya pazarında tekele dönüşmeleri, günlük olaylara dönüşmüştür. Çok uluslu şirketlerin kar hesapları sonucu dolaysız yatırımlarla üretimin yer değiştirmesi bunlara eklenmektedir²². Bununla birlikte bazı gelişmiş ülkelerin şirketleri ile yine bazı ülkelerin karşılaştırsak şöyle bir tabloyu vermemiz gerekmektedir.

²¹ Yarcın, Şükrü, **Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 84

²² Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.193-194.

Tablo 17: Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Genişleyen Gücü
(Milyar Dolar 1994)

Ülke Ve Şirketin Adı	Toplam GSYİH	Toplam Şirket Satışları
Endonezya General Motors	174.6	168.8
Türkiye Danimarka Ford	149.8 146.1	137.1
Güney Afrika Toyota Exxon Shell	123.3	111.1 110.0 109.8
Norveç Polonya IBM	109.6 92.8	72.0
Malezya Venezüella Pakistan Unilever Nestle Sony	68.5 59.0 57.1	49.7 47.8 47.6
Mısır Nijerya	43.9 30.4	
En Büyük Beş Uluslu Şirket		871.4
Az Gelişmiş Ülkeler	76.5	
Güney Asya	451.3	
Afrika	246.8	

Kaynak: Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.22

Dünyanın bugün beş yüz büyük uluslararası şirketinin tamamı OECD ülkelerindedir. Birçoğu devletlerin gelirlerinden ekonomilerinden büyüktür. Örneğin Ford'un ekonomisi Suudi Arabistan ve Norveç'inkinden büyüktür. Morris'in yıllık satışları Yeni Zelanda'nın GSMH'dan fazladır; günümüzde yirmi uluslararası şirket, seksen ülkenin GSMH'dan fazla ciro yapmaktadır; IBM ve Shell'in yıllık karı Filipinler'in ve Peru'nun bütçesinden daha büyüktür; en tepedeki 300 şirketin toplam varlıkları kabaca tüm dünyadaki üretim varlıklarının dörtte birini oluşturmaktadır. Dünya Bankası'na göre, uluslararası şirketler dünya ticaretinin % 70'ini denetimleri altında tutuyorlar; en üstteki 500 uluslararası şirket dünya ticaretinin üçte ikisini kontrol ediyor. 35.000'den fazla şirketin şu anda 1.7 trilyon dolarlık yabancı yatırımı ve 4.4 trilyon tutarında küresel satışı var; bugün General Motors, Exxon, IBM ve Royal Dutchell gibi isimleri içeren 15 en büyük küresel ticari kurumun, en büyüğü

hariç olmak üzere tüm Üçüncü Dünya'nın 120'sinin üstündeki ülkesinin GSYİH'dan daha fazla gayri safi geliri vardır²³.

Bugünkü ekonomik yapıda, gelişmiş ülkelerin ve ÇUŞ'ların etken, azgelişmiş ülkelerin ise edilgen konumda olduğu görülmektedir. Yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde, gelişmiş ülkeler, kendi ülkelerinde, sanayi üretiminin çevrede yarattığı tahribata son vermek, aynı zamanda da ekonomik büyümeyi hızlandırmak amacıyla tamamıyla teknoloji üretiminde ve teknolojik içeriği yüksek metaların üretiminde ihtisaslaşmayı ve tüm diğer metaların üretimini diğer ülkelere bırakmayı hedeflemektedirler. Azgelişmiş ülkelere kaydırılan sanayi faaliyetlerinin kontrolü, teknolojik hakimiyet sayesinde yine dışarıda yatırım yapan veya fason imalat yaptıran gelişmiş ülkelerin elinde olacaktır. Uluslararası yeni iş bölümünde, azgelişmiş ülkelere ise ucuz işgücü kaynağı, ucuz doğal kaynakları ve kirletilmeye hazır çevreleri ile katılmaları rolü verilmektedir. Diğer taraftan da öngörülen bu iş bölümü gereğince, bir yandan fikri mülkiyet haklarının sıkı bir biçimde korunması sağlanırken, diğer taraftan azgelişmiş ülkelerin dışa açılması sağlanarak gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin, teknoloji üretebilen ülke diye tanımlandığı günümüzde, azgelişmiş ülkelere teknolojiye ulaşmanın en makul yolunun, çokuluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek olduğu telkin edilmektedir. Teknoloji üretmeye kalkan az sayıdaki azgelişmiş ülkeler ise, fikri mülkiyet hakları konusundaki engellere takılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin teknoloji konusuna yaklaşımı ise, gelişmiş ülkelerin yüksek teknoloji sanayiler kurarak başı çekmesi, eskiyen teknolojilerin geri kalmış ülkelere bırakılması, bunların da kendilerinin daha eski teknolojilerini, kendilerinden daha arkadan gelenlere bırakılması biçimindedir. Ancak teknoloji yarışına katılmayan bir ülkenin dünya ticareti ile ancak beşeri ve tabii kaynaklarını ucuzlatarak rekabet edebilmesi söz konusudur. Bu rekabeti ise ancak insan ve doğal çevreyi korumaktan vazgeçerek gerçekleştirebilirler. Bu durumda ise, ücretlerin zaten düşük olduğu azgelişmiş ülkelerde ücretler daha da düşürülmekte, iflas ve işsizlik artmakta, doğal çevre tahribatı artmakta ve yoksulluk daha büyük boyutlara varmaktadır²⁴.

²³ Hacısalihoğlu, İ.Yaşar, Yeni Dünya Düzeni Arayışı, a.g.e., s.48-49

²⁴ www.sav.org.tr/yddicin

Küreselleşen yeni dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin rekabet gücünü attırmaktan ziyade tekelleşme eğilimleri ile, pazardan aldıkları pay her geçen gün artmakta ve kalkınma arayışları içersindeki gelişmekte olan ülkelerin bu pazardan aldıkları pay da her geçen gün azalmaktadır. Bu durumda küreselleşme, dünya üzerinde eşitsizlikleri ortadan kaldıran, global sorunları hafifleten bir süreç değil tam tersi mevcut durumu koruyan ve hatta bu durumun devamı için olanaklar yaratan bir süreç olup bu süreçte yoksulluğu artırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşen dünyada zengin ve yoksul olan uçurumu sergileyen bazı rakamları vermemiz yerinde olacaktır.

Tablo 18: Dünyada Çeşitli Mal ve Hizmet Tüketiminde Eşitsizlikler

Telefon Hizmetleri Erişim İmkani	
<u>Tüketimde En Üst Beş Ülke</u>	<u>1000 Kişive Düşen Hat Sayısı</u>
İsveç	681
ABD	626
Danimarka	613
İsviçre	613
Kanada	590
<u>Tüketimde En Alt Beş Ülke</u>	
Kamboçya	1
Kongo	1
Çad	1
Afganistan	1
Nijer	2
Et Tüketimi	
<u>Tüketimde En Üst Dört Ülke</u>	<u>Yılda Kişi Başına Tüketim (kg)</u>
ABD	119
Yeni Zelanda	119
Güney Kıbrıs	108
Avustralya	107
<u>Tüketimde En Alt Dört Ülke</u>	
Bangladeş	3
Gine	4
Malawi	4
Burundi	4
Toplam Sağlık Harcamaları (Kamu-Özel)	

<u>En İleri Dört Ülke</u>	Kişi Başına Sağlık Harcaması (Dolar)
ABD	2.765
İsviçre	2.520
İsveç	2.343
Finlandiya	2.046
<u>En Geri Dört Ülke</u>	
Vietnam	3
Sierra Leone	4
Tanzanya	4
Mozambik	5
Eğitim İçin Yapılan Kamu Harcaması (Sadece İlk ve Orta Öğretim)	
<u>En İleri Beş Ülke</u>	Öğrenci Başına Harcama (Dolar)
Lüksemburg	15.514
Finlandiya	11.720
ABD	11.329
Avusturya	9.065
Belçika	8.143
<u>En Geri Beş Ülke</u>	
Sri Lanka	38
Nepal	44
Mozambik	46
Çin	57
Madagaskar	60

Kaynak: Kaynak: Aktan, Can Coşkun, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.19-20

Yukarıdaki tabloda çeşitli mal ve hizmet tüketiminde eşitsizlikler çok açık verilerle ortaya konulmaktadır. Seçilmiş bazı temel mal ve hizmet tüketimlerine baktığımızda ülkeler arasında çok derin uçurumların var olduğunu görüyoruz. Örneğin, telefon hizmetlerine erişim yönünden gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. ABD, Danimarka, İsviçre, Kanda gibi ülkelerde 1000 kişi başına düşen telefon hat sayısı 500 ve üzerinde iken, Kamboçya, Kongo, Çad, Afganistan ve Nijer gibi ülkelerde sadece 1'dir. Temel tüketim maddelerinden birisi olan et tüketimine baktığımızda gelişmiş ülkelerde kişi başına yıllık et tüketiminin 100 kilogram ve üzerinde olduğunu, buna karşın Bangladeş, Gine, Malawi, Burundi ve Hindistan gibi ülkelerde yıllık et tüketiminin yıllık 3 ila 4 kilogram olduğunu görmekteyiz. Eğitim ve sağlık harcamaları yönünden de gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına yıllık sağlık harcaması 2000 ila 3000 dolar arasındadır. Oysa bu rakam az gelişmiş ülkelerin bir çoğunda 10 dolar ve aşağısındadır. Yıllık öğrenci

başına eğitim harcaması için de benzer bir durum söz konusudur. Tabloda yer alan Sri Lanka, Nepal, Mozambik, Çin, Madagaskar gibi ülkelerde yıllık eğitim harcaması

40-60 dolar arasında iken başlıca gelişmiş ülkelerde söz konusu harcamanın 10.000 ila 15.000 dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir²⁵.

Küreselleşmenin yoksullaşmayı beraberinde getirdiğini destekleyen Birleşmiş Milletler Ticaret Kalkınma Konferansı (UNCTAD) adlı kuruluşun küreselleşmeye yöneltmiş olduğu eleştirileri özetleyecek olursak karşımıza şöyle bir sınıflandırma çıkar;

1. Ülkeler düzeyinde bazı istisnalar bulunmasına rağmen dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkar bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir.

2. Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965'te dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul yüzde 20'inin 30 misli üzerindeydi. 25 yıl sonra, yani 1990'da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır.

3. Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumun en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda gelir dağılımındaki dönüşümlerin bir diğer belirgin özelliği orta sınıfların görece durumlarının bozulması olmuştur.

4. Her yerde finans sanayinin, rantiyeler de yatırımcıların önüne geçmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarında kamusal ve özel borçtan ödenen faizler GSYİH'nin yüzde 15'ine ulaşmıştır. Varolan menkul değerlerin el değiştirmesi, yatırım yoluyla yeni servet yaratılmasına göre çok daha kazançlı bir faaliyet haline gelmiştir.

5. Gelir paylaşımında sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde yükselmiştir. 1980'li yılların başları bugünle karşılaştırılırsa gelişmekte olan ülkelerin beşte dördünde sınai katma değerde ücret payının belirgin bir biçimde düşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

²⁵ Aktan, C. Coşkun, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İŞ Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.16-17

6. İş ve gelir güvencesi hemen yer yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirket kazançlarını aşındırmakta ve buna karşı hem Kuzey’de, hem de Güney’de şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmektedirler.

7. Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir. Bu eğilim gelişmiş ülkelerde uzunca bir süredir geçerlidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise niteliksiz işçilerin ücret düzeylerindeki mutlak ve bazı durumlarda yaygınlaşmıştır²⁶.

Uluslararası ticarete sınırların ortadan kalkması, rekabetin önem kazanması ve üretim yönetim modellerinin değişime uğraması küreselleşme gerçeğini doğrular niteliktedir. Küreselleşme bir yandan dünya üzerinde pek çok olayın kolaylaşmasını sağlarken, diğer yandan emeğin günümüze kadar yoğun çabalar karşılığında elde ettiği hakları üzerinde kısıtlamaya gidilmesi, ekonomik politikalarda yapısal uyum programlarına gidilmesi sosyal devlet anlayışından uzaklaşılması yönleriyle yoğun eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştiriler özellikle yoksulluğa olan etkileri ve insanı göz ardı etmesiyle yoğunlaşmaktadır.

Fakir ülkelerin büyüme oranları ve gelir seviyeleri küresel entegrasyon yoluyla yükseltilebilirse, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan gelir farklılıklarının azaltılması mümkün olabilecektir. Buna göre yıllara göre olan etkileri uluslar arası ve uluslar içinde olan etkileri bağlamında aşağıdaki gibi bir tabloyla şekillendirebilir.

---

²⁶ Aktan, C. Coşkun, Yoksullukla Mücadele Stratejileri..., a.g.m., s.18-19

Tablo 19: Küreselleşmenin Dünya Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri

Dönem	Küresel Eşitsizlik Eğilimi	Uluslar Arasındaki Eşitsizlik		Uluslar İçindeki Eşitsizlik	
		Eğilim	Küreselleşmenin Etkileri	Eğilim	Küreselleşmenin Etkileri
1500-1820	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Açık bir Etki Yok	Eşitsizlik Artışı (Batı Avrupa)	Açık bir Etki Yok
1820-1914	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Katılımcı ülkeler katılımcı olmayanlara göre avantaj sahibi. Katılımcı ülkeler arasında göç sermaye akışından daha fazla eşitsizliği azaltmıştır. Daha fazla serbest ticaret, istisnalarla birlikte eşitsizliği azaltmış olabilir	Açık bir eğilim yok.	Küreselleşme yeni dünyada eşitsizliği artırmış, katılımcı Eski Dünya uluslarında ise azaltmıştır.
1914-1950	Açık bir eşitsizlik eğilimi yok	Eşitsizlik Artışı	Küreselleşmeden geri çekilme uluslar arasındaki farkı genişletmiştir.	OECD'de eşitsizlik azalışı	Açık bir Etki Yok
1950-2000	Hafif bir eşitsizlik artışı	Hafif bir eşitsizlik artışı	Küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı daralmıştır. Katılımcı olmayan ülkeler geride kalmışlardır.	OECD'de hafif bir eşitsizlik artışı	Küreselleşme OECD ülkeleri içinde eşitsizliği artırmıştır. Diğer ülkeler içinde, katılımcı olmayan bölgeler geride kalmışlardır.
1820-2000	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı daralmıştır. Katılımcı olmayan ülkeler geride kalmışlardır.	Açık bir eğilim yok	Açık bir Etki Yok

Kaynak: Dünya Bankası, Trade, Growth, and Poverty, David Dollar and Aart Kraay, 2001

Dünya Bankası'nın verilerinde de görüldüğü gibi küreselleşmenin 1500'lü yıllardan beri özellikle uluslar arası alandan etkisinin arttığını görmekteyiz. Bununla birlikte küreselleşmeye ayak uyduramamış olan ülkelerde ise özellikle gelişme hızlarına da bağlı olarak eşitsizliği ve buna bağlı olarak yoksulluk oranlarında bir farklılaşma görülmüştür.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

4.1. TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

21. Yüzyıla çok yaklaştığımız bir dönemde, insanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, yalın kelime haliyle bile korkunç bir insanlık gerçeğini yansıtmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak her beş kişiden birisi yoksuldur. Buna ilave olarak bölgesel sorunlar, iç savaşlar ve ekonomik ambargolar gibi dolaylı sebeplerden dolayı da insanlar istemeseler dahi yoksulluğa mahkum edilmektedirler.

Dünyaya bakıldığında kalkınmışlığın genelde kuzey yarım kürede, gelişme yoğunluğunun ise Kuzey Amerika, Avrupa ve Uzak Doğu'da (Japonya) toplandığı görülmektedir. Bu durum sanayileşme ile ulusal zenginliğin özdeşleştiği bir noktayı ifade etmektedir. Buna karşılık yoksulluk, az gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış toplumların yaşadığı bölgelerde önemli ölçüde yoğunlaşmaktadır¹. Türkiye ismi geçen bölgeler arasında yer almakta ve özellikle son 10-20 yılda gelişen ve geliştiği oranda da giderek yaygınlaşan küreselleşmenin etkisiyle yoksulluğu iyiden iyiye hissetmektedir.

Küreselleşme olgusuyla birlikte gelişmiş ülkelerde “refah devleti” kavramı gerilerken gelişmekte olan ülkeler yada az gelişmiş ülkeler IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığı ile neo-liberal politikaların uygulama alanı içine çekilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte AGÜ temel ekonomi politikaları üzerindeki hakimiyetini kaybederek yetkilerini büyük ölçüde bu kuruluşlara kaptırmışlardır.

Küresel ekonomide yapısal uyum politikalarını genel bir perspektiften inceleyen Ghai, endüstrileşmiş ülkelerde siyasi güç için mücadele eden sosyal gruplar arası etkileşimin, küreselleşme sürecinin dinamiğini uyum politikaları lehine değiştirdiğini ileri sürmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin aksine, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde uyum politikalarına yönelişte belirleyici olan unsur iç

¹ Dumanlı, Recep, **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.43

dinamikler değil, kredi veren ülkelerin, bankaların ve uluslararası finans kurumlarının baskısıdır (Prendergast-Stewart, 1995:18-19)². Türkiye’de çiftçinin, esnafın ve küçük büyük yatırımcıların katkılarıyla büyüyen bankalarımızın yöneticilerinin seçimi devletimiz tarafından değil bizzat IMF direktörlerinin verdiği talimatlarla belirlenmektedir. Sadece bunlarla da yeterli değil bu yıl tütün ekilip ekilmeyeceği, buğday alınıp alınmayacağı ve memurlara ne kadar zam yapılacağı gibi konular da bu yetkililer tarafından kararlaştırılmaktadır. Yine uluslararası alanda ve özellikle Avrupa Birliği sürecinde Türkiye’nin önündeki en büyük problemin belirlenmiş kalkınma stratejilerine uyumunda karşılaşılan güçlüklerdir. Böylelikle küresel yeni ekonomik düzende ortaya çıkan kalkınma çalışmalarında bu ülke, kurum veya kuruluşların belirleyecek oldukları politikalar önem kazanmıştır.

Refah devleti boyunca, yapısal mekanizmaların işleyişindeki içsel çatışmaların asgariye indirilmesi, istikrarın sağlanıp, refahın geliştirilmesi, verimlilik ve meşruluk anlayışının en çoğa çıkartılmasıyla formel yaşam alanı kendisini güçlü şekilde kurabilmiştir. Refah devleti büyük bir çoğunluk için yasallık ve meşruluğun temel olduğu ve gelecek tasavvurunun çizilebildiği bir yapısal kurumsallaşma sağlamış, gelecekte istenenlerin amaçlanan doğrultuda çalışıldığında başarılabilirdiği bir toplumsal durum yaratabilmiştir³. Gelişmelerini tamamlamış olan ülkelere ait olan bu özelliklerin ülkemizde mevcut yapı içinde sergilenememekte olduğunu görmekteyiz. Hızlı büyümenin yanı sıra refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ile işsizlik sigortası gibi uygulamalardan yoksun kalmak AGÜ’lerde ve ülkemizde yoksulluğu artırıcı bir etkidir.

Küreselleşme ideolojisinin ardında yatan mantık kurgusu bakımından, sermayenin karlılığı (verimli) kaynak dağılımının sağlanmasının dolayısıyla ekonomik refahın arttırılmasının, biricik koşuludur. Bu koşulun sağlanması ise ancak ve ancak tümüyle kuralsızlaştırılan “serbest” pazar ekonomisinden geçmektedir.

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-83 dönüşümü ile başlamış, 1989-90’da da tamamlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış

² Stewart, Frances, RENEE, Prendergast, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.18-19

³ Işık, Oğuz-Pınarcıoğlu, Melih M, **Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.74

piyasaya açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonu takiben esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklemlenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş ve Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara tamamıyla dışa açık bir ekonomi, konumunda girmiştir⁴.

Türkiye'de yoksulluk sorununun boyutlarının değerlendirilmesi ve daha önce tanımlanmış olan ölçütlere göre ifade edilebilmesi için gerekli olan istatistikler, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir.

Türkiye ekonomisi 1987-1994 dönemini Körfez Savaşı sonrasında daralan dış ekonomik ilişkiler ile iç siyasal gelişmelerin etkisinde, ekonomik istikrar programlarına başvurmayı gerektirecek kadar zorlu şartlar altında geçirmiştir. Ele alınan dönemde ekonomik büyümedeki istikrarsızlık, yüksek enflasyon oranları ve kırdan kente göçün büyüttüğü işsizlik sorunu ile hızlı kentleşmenin yarattığı rantların etkisiyle gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmış olduğu bilinmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1987 ve 1994 yıllarında yapılan Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi sonuçlarına göre, nüfusun en düşük gelire sahip olan yüzde 20' si 1987 yılında ulusal gelirin yüzde 5.24' ünü alırken, 1994 yılında bu oran yüzde 4.86' ya gerilemiştir. En yüksek geliri elde eden nüfusun yüzde 20' si ise ulusal gelirden aldığı payı yüzde 49.94' ten yüzde 54.88' e artırmıştır⁵.

Yine aynı verilere göre, Türkiye'deki ailelerin %5.66'sını, nüfusun %8.37'sini oluşturan 4.997.944 kişi minimum gıda maliyetine göre mutlak yoksulluk sınırı altında bulunan bir gelir seviyesinde hayatını sürdürmektedir. Normal şartlar altında gelir dağılımı verileri kısa ve orta vadede değişiklik göstermektedir. Fakat büyük ekonomik kriz dönemlerinde gelir dağılımının

⁴ Yeldan, Erineç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, s.24-25

⁵ Dağdemir, Özcan, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu Ve Yoksulluğun Analizi : 1987 – 1994**, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002, s.1

verilerinde önemli değişiklikler olmakta ve bu durum mutlak yoksulluk rakamlarının değişmesinde etkili olmaktadır⁶.

Türkiye ekonomisinin 1994 krizine giden süreçte yapılan bu hesaplamaların somut sonuçlarına göre, reel ücretlerin hızla arttığı reel üretim ve ihracatta dalgalanmaların kaydedildiği 1990 sonrası dönemde, kamu sektöründe dengelerin hızla aşınarak büyük çaplı aşıklara dönüşmesi, kentli kapitalist ve kırsal kesim gelirlerinin reel anlamda koruma işlevi görmüştür. Yapılan hesaplamalar, sözü edilen korumanın kapitalist hane halkı gelirlerinden %5.9'a, kırsal gelirlerden de %3.1'e değin yükseldiğini göstermektedir. Bunun ulusal ekonomiye maliyeti ise, enflasyon oranının olası %35 düzeyinden, %60'lara sıçraması ve GSMH'da %3.1, ihracat gelirlerinde ise %3.8 oranında bir kaybın yaşanması şeklinde gelişmiştir⁷. Bu da beraberinde yoksul ile zengin arasındaki farkın ne denli açıldığına işaret eder.

G. Erdoğan'ın yapmış olduğu çalışmada asgari alınması gerekli kalori miktarı yaklaşımından yola çıkılarak Hane halklarının minimum gıda sepeti maliyetleri, Türkiye, kent, kır ve 7 coğrafi bölge ayırımında elde edilmiştir. Bu minimum gıda sepeti maliyetleri, hane halklarının gıda harcamaları ve toplam hane halkı harcamaları ile karşılaştırılmıştır. Yöntem 1C'de ise, gıda harcaması maliyetleri hanelerin toplam harcamaları ile karşılaştırılarak, gıda sepetini bile doldurabilecek kadar kazanmayan oldukça yoksul hane halkları belirlenmiştir. Yöntem 2'de, yalnızca gıda sepeti maliyetleri değil, zorunlu gereksinimlerden konut, ulaştırma, giyim ve ev eşyası harcamaları da dikkate alınarak hanelerin minimum elde etmeleri gereken gelir, yani yoksulluk sınırları elde edilmiştir. Bu yöntem ile bulunan hane halkları, alt düzey yoksullar olarak sınıflandırılmışlardır. Yöntem 3'de ise gıda oranı yaklaşımı ile yoksulluk sınırları elde edilmiş, yoksul hane halkları ise üst düzey yoksul sınıfına dahil edilmiştir⁸.

⁶ Karaman, İsmail, **Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız**, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1999 Cilt:2 Sayı:42, Ankara

⁷ Yeldan, Erinç, **Küreselleşme Sürecinde...**, a.g.e., s.26-27

⁸ Erdoğan, Güzin, **Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.20

Tablo 20: Yerleşim Yerlerine Ve Yöntemlere Göre Yoksul Hane Halkı Oranları
(%), 1994

Yöntem	Türkiye	Kent	Kır	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anad.	Karadeniz	D. Anad.	G.D. Anad.
Yöntem 1C Min.Gıda Harcaması Top.Harc. Yerleşim Yerleri	11	7	14	5	3	7	10	13	18	18
Yöntem2 Temel Ger. Yaklaşımı	31	28	32	29	24	29	30	34	33	37
Yöntem3 Gıda Oranı (%40) Yakl.	43	26	63	42	43	53	39	50	40	66

Kaynak: Erdoğan, Güzin, **Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.21

Türkiye, kent, kır ve 7 coğrafi bölge ayrımında yoksul hane halkı oranları elde edilmiştir. Türkiye’de hane halklarının %11’i oldukça yoksul, bunu izleyen %20 alt düzey yoksul, %12 ise üst düzey yoksul sınıfındadır. Fert bazında rakamlar, hane halkı rakamları ile karşılaştırıldığında hane halkı büyüklüklerinin fazla olduğu haneler yoksul grubuna girdikleri için, fert bazında daha fazla yoksul elde edilmiştir. Fertlerin %15’i oldukça yoksul, %23’ü alt düzey yoksul, %9’u ise üst düzey yoksuldur. Yoksulların yoksulluk sınırını geçebilmeleri için yaklaşık %30-%50 oranında elde ettikleri gelirlerinin artması gerekmektedir. Yoksulların kitle ortalama gelirin ulaşabilmeleri içinse, elde ettikleri kazançlarının %120-%300 oranında artması gerekecektir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlar, kentsel yerleşim yerlerine göre daha fazla yoksulluk problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bölge ayrımı incelendiğinde ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri diğer bölgelere nazaran daha fazla yoksullukla mücadele eden insanımızı barındırmaktadırlar⁹.

Türkiye’de 1987-1994 yılları arasında yaşam düzeyindeki artışa paralel olarak yoksulluk sınırları da değişmiştir. Minimum gıda maliyetine göre yoksulluk sınırı 1987 yılında 105 dolardan 1994 yılında 138 dolara; temel gereksinimler

⁹ Erdoğan, Güzin, a.g.m., s.20-21

maliyetine göre 152 dolardan 198 dolara yükselmiştir. Bu dönemde yoksul hane halkı gelirleri ancak gıda harcamalarındaki artışa paralel bir artış göstermiş ve minimum gıda maliyetini karşılayamayan hane halkı oranı değişmemiştir. Gıda ile birlikte giyim, barınma, konut gibi gereksinmelerini karşılayabilecek gelire sahip olmayan yoksul hane halkı oranı ise yüzde 27'den yüzde 29'a artmıştır. Minimum gıda maliyetine göre yoksulluk oranı, 1987-1994 döneminde kentsel yerlerde yüzde 6.9'dan yüzde 8.7'ye artarken, kırsal yerlerde yüzde 21.2'den yüzde 20.2'ye gerilemiştir. Türkiye'de 1994 yılı itibariyle gıda gereksinmesini dahi karşılayamayan yoksul hane halkının yüzde 64.4'ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. Temel gereksinmeler maliyetine göre 1987 yılında yüzde 14.3 olan kentsel yerler yoksulluk oranı 1994 yılında yüzde 20'ye artarken, kırsal yerlerde bu oranın yüzde 41.5'den yüzde 42.5'e artmış olduğu görülmektedir. Artış oranlarındaki farklılık dikkate alındığında yoksulluğun kentsel yerlerde hızla artmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kırsal yerlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranının yüzde 72.5'ten yüzde 62.4'e gerilemiş, kentlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranının ise yüzde 27.5'ten yüzde 37.6'ya artmış olması yoksulluk sorununun kırdan kente taşınmakta olduğunu göstermektedir¹⁰.

Yoksulluk sorunu bölgeler bazında değerlendirildiğinde, yoksulluk sınırının, hayat pahalılığı ve hane halkı büyüklüğü gibi faktörlerin etkisiyle bölgelere göre değiştiği görülmektedir. Minimum gıda maliyetine göre, 1987 yılı için aylık ortalama 135 dolar yoksulluk sınırı ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan hane halkı yoksulluk sınırını aşabilmek için diğer bölgelerde yaşayan hane halkına göre daha fazla kazanmak zorundadır. Yoksul Kişi Oranı'na göre yapılan sıralamada ilk sırayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi alırken; Karadeniz Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Ege ve Marmara Bölgeleri giderek azalan yoksulluk oranları ile bu bölgeyi izlemektedir. 1994 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoksulluk sınırı, aylık ortalama 135 dolardan ancak 137 dolara artmış ve yoksulluk oranı yüzde 21.9 'dan yüzde 16.5 'e gerilemiştir. Ele alınan dönemde bölgelerin yoksulluk sıralaması değişmiş, yoksulluk sınırı Ege ve Marmara Bölgesi'ndeki artışa paralel bir artış gösteren Karadeniz Bölgesi, yoksulluk oranı sıralamasında ilk sırayı almıştır. Karadeniz Bölgesi'ni sırasıyla; Doğu ve Güneydoğu

¹⁰ Dağdemir, Özcan, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu...**, a.g.m., s.7-8

Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Ege ve Marmara Bölgesi izlemektedir.

Türkiye'de yoksulluğun en yoğun olduğu bölge Ege ve Marmara Bölgesi'dir. 1994 yılına gelindiğinde temel gereksinimler maliyetine göre yoksul hane halklarının yüzde 32.1'inin, minimum gıda maliyetine göre yüzde 26.8'inin bu bölgede yaşadığı görülmektedir. Ege ve Marmara Bölgesi ile Karadeniz Bölgeleri'nin, genel yoksulluk içinde artan oranları ile dikkati çeken bölgeler oldukları tespit edilmiştir. Akdeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgeleri'nde ise-yoksulluk oranları artmakla beraber- genel yoksulluk oranlarının azalmış olduğu görülmektedir¹¹.

Tablo 21: Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk

Yerleşim Yerleri	Yoksulluk Sınırı (Aylık)				Hane Halkı Büyüklüğü		Yoksul Kişi Oranı		Genel Yoksulluk Oranı	
	1987		1994		1987	1994	1987	1994	1987	1994
	TL	\$*	1000TL	\$**			%	%	%	%
Ege-Mar	79.882	93	3.624	122	4.1	4.0	5.6	7.2	18.9	26.8
Marmara.	84.682	99	3.920	132	-	4.2	-	7.0	-	61.0
Ege	68.088	79	3.089	104	-	3.8	-	7.6	-	39.0
Akdeniz	75.858	88	3.772	127	4.8	4.5	13.3	13.6	16.2	14.8
İç Anad.	72.960	85	3.208	108	4.6	4.3	10.1	10.1	22.1	16.0
Karadeniz	93.322	109	4.247	143	5.1	4.7	14.2	18.8	13.6	21.1
Doğ-G.D	116.101	135	4.069	137	6.7	5.6	21.9	16.5	29.2	21.1
D.Anad.	121.308	141	4.277	144	-	5.6	-	14.7	-	41.9
G.D.Anad.	111.028	129	3.891	131	-	5.8	-	19.6	-	58.1
Kent	81.233	95	4.040	136	4.3	4.3	6.9	8.7	26.5	35.5
Kır	108.069	126	4.010	135	5.3	4.7	21.2	20.2	73.5	64.4
Türkiye	90.456	105	4.099	138	5.8	4.5	11.5	11.5	100.0	100.0
Temel Ger. Maliyeti										
Ege-Mar	143.820	168	6.386	215	4.1	4.0	19.75	22.1	27.0	32.1
Marmara.	141.000	165	6.534	220	-	4.2	-	23.4	-	65.7
Ege	144.300	168	6.178	208	-	3.8	-	20.8	-	34.4
Akdeniz	151.715	177	7.545	254	4.8	4.5	41.5	46.7	20.6	19.8
İç Anad.	114.860	134	5.049	170	4.6	4.3	23.2	27.2	20.8	16.5
Karadeniz	126.600	148	5.762	194	5.1	4.7	23.0	32.2	9.0	13.9
Doğ-G.D	163.200	191	5.733	193	6.7	5.6	41.1	35.7	22.4	17.6
D.Anad.	160.070	187	5.643	190	-	5.6	-	24.9	-	34.2
G.D.Anad.	166.150	194	5.822	196	-	5.8	-	46.2	-	65.8
Kent	112.295	131	5.584	188	4.3	4.3	14.3	20.0	27.5	37.6
Kır	169.130	198	6.268	211	5.3	4.7	41.5	42.5	72.5	62.4
Türkiye	129.810	152	5.881	198	4.8	4.5	27.0	29.5	100.0	100.0

* 1 \$ = 855 TL ** 1 \$ = 29.700 TL

Kaynak: Dağdemir, Özcan, Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu..., a.g.m., s.10

¹¹ a.g.m., s.8-9

E. Dumanlı 1996 yılında yapmış olduğu araştırmasında bir topluluğa ait yoksulluğun irdelenmesinde ilk hareket noktasının o toplum için geçerli olan bir yoksulluk sınırının tespiti olduğunu söylemektedir. Bu nedenle çalışmasında aynı hareket noktasından yola çıkmış ve Türkiye için yoksulluk sınırını hesaplamıştır. Yöntem olarak kabul edilen günlük 2450 kalori alınması gereğinden hareketle çeşitli besin gruplarından bu kaloriyi verecek miktarlar gramlandırılmakta ve günlük değerler bulunmaktadır. Günlük gramlamalar fiyatlarla çarpılarak toplam parasal değere ulaşılmaktadır. Bu değerler ise kişi başına yoksulluk sınırını vermektedir¹².

Tablo 22: Türkiye’de Kişi Başına Yoksulluk Sınırı

	Günlük		Aylık		Yıllık	
	TL	ABD\$	TL	ABD\$	TL	ABD\$
Yıllar						
1987	780	0.91	23.400	27.30	284.700	332.2
1988	1.297	0.91	39.910	27.30	473.405	332.2
1989	2.129	1.00	63.870	30.00	777.085	365.0
1990	3.804	1.46	114.118	43.76	1.388.433	532.4
1991	5.851	1.14	175.540	42.20	2.135.740	543.4
1992	10.495	1.52	314.861	45.71	3.830.809	556.2
1993	17.626	1.60	528.780	48.13	6.433.490	585.6
1994	40.264	1.48	1.207.920	44.50	14.696.360	541.4

Kaynak: Dumanlı, Recep, **Yoksulluk ve...**, a.g.m., s.72

Burada da görüldüğü gibi dün olduğu gibi bugünde yoksulluk ülkemiz için önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme olgusu içinde yapılması gereken bazı şeyler söz konusudur.

Dünya ekonomisini yönlendiren ve dünya gelirinden aslan payını alan her zaman güçlü ekonomiler olmuştur ve dünyada her alanda meydana gelen gelişmeler sadece ekonomik gücün kaynağını değiştirmektedir. Çağımızda yaşanan teknolojik devrim bilgiyi ekonomik gücün kaynağı konumuna getirmiştir. Bugün dünya ticaretinin büyük bir kısmını gerçekleştiren gelişmiş ülkeler, sermaye yoğun üretim tekniğinden bilgi yoğun üretim tekniğine geçmiş olan ülkelerdir ve ekonomik globalleşme sürecinde uluslararası büyük rekabet yarışı bu ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bu noktada dünya ekonomisi ile bütünleşmenin tek başına bir anlam ifade etmediği görülmektedir. Önemli olan dünya ekonomisinin belkemiğini

¹² Dumanlı, Recep, **Yoksulluk ve...**, a.g.m., s.61-62

oluşturan gelişmiş ülkelerle birlikte globalleşme sürecinde yer almak ve büyük rekabet yarışına katılabilmektir. Yarış eşitler arasında olur. Bu durumda gelişmekte olan ülkelerin yapmaları gereken şey açıktır: Uluslar arası rekabet güçlerini arttırmak¹³. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü arttırması, kısa vadede olmasa bile uzun dönemde toplumsal refahın artışıyla sonuçlanacaktır.

Tablo 2’de seçilen gelişmiş ülkelerle Türkiye ekonomisine ilişkin temel ekonomik göstergeler yer almaktadır. Tablodan izlenebileceği gibi, Türkiye’nin ekonomik büyüme rakamları gelişmiş ülkelerle hemen hemen aynıdır (Japonya’nın 1998’de büyüme hızının negatif olması, 1997 yılındaki Global Krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olmasına bağlanabilir. Bu ülkenin 1996 yılında büyüme oranı %5.1’dir). Ancak, Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünülürse bu büyüme hızının düşük olduğu açıktır. Gelişmiş ülkelerle Türkiye’nin kişi başına düşen GSYİH rakamları arasındaki muazzam fark da, bu hususu doğrulamaktadır. Türkiye’de kamu borçlarının GSYİH’daki payı ise, gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olmakla beraber, faiz ödemelerinin payının bu ülkelere göre çok daha yüksek bir oranda olması, borç yapımızdaki çarpıklığı göstermektedir. Kısa dönem faiz ve enflasyon oranları ile konsolide bütçe açığının GSYİH (GSMH) içindeki payı açısından da Türkiye ile bu ülkeler arasında, Türkiye aleyhine önemli farklar vardır¹⁴. Sonuç olarak, gelişmiş ülkelerle Türkiye arasında ekonomik istikrar, kalkınma, vb. alanlarda önemli farklılıklar söz konusudur ve bu farklılıklar ülkemizde yoksulluk sorununun daha da belirginleşmesine sebep olmaktadır.

¹³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>, s.5

¹⁴ a.g.m., s.5

Tablo 23: Temel Ekonomik Göstergeler Yönünden Türkiye ile Gelişmiş Ülkelerin Karşılaştırılması (1998)

Ülke Adı	Büyüme (Reel GSYİH)	Kişi Başına GSYİH (Dolar)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%) (TÜFE)	Kon.Büt. Açığı/ GSMH (%)	Toplam Kamu Borçları/ GSYİH	Borç Faiz Ödemesi/GSYİH	Kısa Dönem Faiz Oranları (%)
Almanya	2.2	28795.0*	9.3	1.0	-	61.1	3.0	3.5
İngiltere	2.2	23667.3	6.2	3.4	0.0	48.7	2.8	7.3
İsveç	2.6	26302.9*	6.5	-0.1	0.4	74.2	3.0	4.2
ABD	4.3	31381.2	4.5	1.6	0.6	56.7	3.2	4.8
Japonya	-2.8	30046.4	4.1	0.6	-	97.3	1.2	0.7
Türkiye	2.8	3212	6.3	84.6	-7.0	13.0*	11.7*	111.3

(*) GSMH

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>, s.6

1987-1994 döneminde Türkiye ekonomisinde iç ve dış nedenlere bağlı istikrarsızlıkların yoksulluk oranları ve yoksulluk ölçütleri üzerindeki etkileri, büyüme ve gelirin yeniden dağılımı gibi iki faktörle açıklanmıştır. Türkiye ekonomisinde 1987-1994 yılları arasında yoksulluk sorunundaki değişimin temel belirleyicisi, gelirin yeniden dağılımıdır. Türkiye' de yoksulluğun artmış olması, ekonomik istikrarsızlıkların ortaya çıkardığı, makro-ekonomik gelişmelerin etkisiyle daha da dengesiz hale gelen gelir dağılımı faktörü ile açıklanmaktadır. Gelirin yeniden dağılımı bileşeninin kırsal yerler yoksulluk sorunu üzerinde iyileştirici etkisi, kentsel yerlerde tam tersi sonuçlar ortaya koymuştur. Büyüme bileşeninin yoksulluğu genelde artırıcı etkisi; istikrarsız da olsa dönem boyunca gerçekleşen büyümenin, yoksullar arası gelir eşitsizliğini azalttığı fakat, yoksulların gelirini yoksulluk sınırının üzerine çekemediği şeklinde değerlendirilmiştir¹⁵.

Devletin ekonomideki payının oldukça önemli bir seviyeye ulaşması, demokratik bir sistemde siyasal sürecin işleyişi ekonominin seyrini belirleyen önemli bir etken olmasına yol açmaktadır. Bir yandan çoğulcu demokrasinin açmazları, diğer yandan devletin yapısı ve siyasal karar alma mekanizmasının nitelikleri ekonomide aktif bir role sahip kamu kesiminin faaliyetlerinin niteliğini belirlemektedir. Böylece ekonomik alanda normatif açıdan devletçe üstlenilmesi

¹⁵ Dağdemir, Özcan, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu...**, a.g.m., s.18

gerektiği düşünölen görev ve sorumlulukların kamu kesimince yerine getirilmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçların arzu edilenden farklı olduğu görölebilmektedir. Gelişmekte olan ölkelerde devletin ekonomide klasik görevleri dışında bazı görevleri de üstlenmesi gereği açıktır. Ancak sorun devletin ekonomide üstleneceği görevlerin kapsamı ve sınırının belirlenmesidir¹⁶. Yoksulluğun ölkemizde giderilmesinin belki de yegane şartı budur.

Türkiye'nin ekonomi yapısı hakkında yaptığı araştırmalar ve getirdiği önerileriyle tanınan Prof. Dr Coşkun Can Aktan, Türkiye'deki gelir adaletsizliğinin en büyük sebebini devletin ekonomiye müdahale etmesi olarak gösteriyor. Can Aktan'a göre Türkiye'de piyasa ekonomisi tam olarak uygulanamıyor ve ekonomideki devletçi kararlar toplumun alt gruplarını olumsuz etkiliyor; "Devlet Türkiye'de yoksulluğun çözümü değil, sebebidir. Baba devlet kavramı Türkiye'de ısrarla yaşıatılmak isteniyor. Fakire sosyal yardımlarla, vergi kolaylıklarıyla popölist davranılıyor, zengine teşvik adı altında peşkeş çekiliyor. Sonuçta ise fakir bir öлке, mutlu azınlık, çaresiz insan yığınları oluşuyor¹⁷. Bir yandan kapsamlı ve çok sayıda devlet faaliyetinin meydana getirdiği kamu kesimi diğer yanda devletin yoğun bir şekilde kontrol ettiği, yönlendirdiği özel sektör... Devlet hem ekonominin önemli bir kısmını oluşturmakta hem de kendi dışındaki kesime müdahaleleri ile yön vermektedir. Etkin çalışmayan piyasa ve ekonomiyi istediği yöne sürükleyen devlet ikilisinden oluşın Türk ekonomisinde, bir yandan özel sektörün verimlilik sorunları, diğer yandan devletin uyguladığı ekonomi politikalarının eksiklikleri ve uzun vadeli olmaması ekonominin işleyişini aksatmakta ve bizzat ekonomik sorunların kaynağı olmaktadır¹⁸.

Globalleşen dünyada, ölkelerarası yoksullukla ilgili verilerin kolaylıkla karşılaştırılabilmesi açısından Türkiye için yoksul tanımının yapılması ve yoksulluk sınırının resmi olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ulusal boyutta yapılacak sosyal yardımlarda kimlerin yoksul olduğunun bilinmesi şarttır.

¹⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>, s.10

¹⁷ <http://arsiv.aksiyon.com.tr/arsiv/158/pages/dosyalar/dos7.html>, s.2

¹⁸ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>, s.10

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Ekonomik, siyasi, ve sosyo-kültürel boyutlarla kendisini gösteren küreselleşme, günümüz dünyasında ağırlıklı olarak 1980'lerle çok daha belirgin olarak hissedilmeye başlanmıştır. Bu olgu ile ulus-devlet egemenliği güç kaybetmekte ve uluslararası alanda kültürler birbirine daha da yakınlaşmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik küreselleşme açısından rekabet çok fazla önem kazanmış ve küresel aşamada bu rekabet ülkeleri yenilik yapmaya zorlamıştır.

Bu yenileşme hareketleriyle birlikte dünya bugün için küresel iletişim ağlarının, sağlık hizmetlerinin, teknoloji kapasitesinin gelişmesi ve genişlemesi ile birlikte yoksulluğun ve eşitsizliğin en çok arttığı dönemi yaşamaktadır. Yaşam şartlarının gelişmesine rağmen yoksul insan sayısının en yüksek seviyeye ulaşması meydana gelen küresel yapılanmanın, daha da belirgin olarak, oluşan küresel ekonomi ile ilişkilidir. Küreselleşmede şirketler ya da devletler açısından karın zirveye ulaşması, toplumda çok az bir kesimi ilgilendirirken bu kar elde etme çabalarının maliyeti bu topluluğun dışında kalanlara yüklenmektedir. Bu da beraberinde gelişmemiş ülkelerin gelişmiş olan ülkelere bağımlılığını arttırmaktadır. Bu bağımlılığa ayak uyduramayan devletler ise yoksullukla mücadelesinde uluslararası kuruluşlarla entegre bir şekilde mücadelelerine devam etmektedir.

Küresel ekonomik düzen içerisinde gelişmiş ülkelerin ve uluslararası şirketlerin belirlemiş olduğu politikalar ulusal ekonomilerin karar alma özgürlüklerini sınırlamakta ve kalkınma hamleleri içerisinde bağımlılıklara sebep olmaktadır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının borç verme, borçların ertelenmesi, ticari anlaşmalar yapılması ve kaynak sağlanmasına yönelik olarak girişilen faaliyetlerin temelinde, bu yardımlara bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş olan ülkelere bağımlılıklarını arttırmak ve yoksullukla mücadele hareketlerine yine bu ülkeler tarafından yön verilmesi yatar.

Küresel ekonomik yapı içerisinde, bu ülke ve şirketler tarafından denetimin artması bağımlılığın artmasındaki en önemli etkidir. Bağımlılığın artması beraberinde eşitliksiz bir yapıyı getirmiş ve ortaya çıkan değişim, ülkelerin refah seviyelerini koruyamamalarına ve bu ülkelere korumacı politika uygulamalarının artmasına sebebiyet vermiştir.

Güç dengesinin gelişmekte olan ülkelerden yana değil de borç veren ve yatırım yapan yabancı yatırımcıların, küresel finans kuruluşlarının özellikle de sanayileşmiş ülkelerin lehine değişmesi, küreselleşme ve yoksullukla mücadele kavramlarının birbirleriyle uyuşmayan uygulamaların ve politikaların ortaya çıkmasına sebep olur. Yapılması gereken küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin refaha ulaşmalarına izin verecek ve birbirinden farklı kurumlara, politikalara ihtiyaç vardır. Yani himayeci ve koruyucu politikalar değil entegrasyonun sağlanacağı bir politik çizgi izlenmelidir.

Küreselleşme artıları ve eksileri söz konusu olan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Mevcut gelir dağılımı ve yoksulluk istatistiklerine baktığımızda zengin ile yoksul arasındaki açığın arttığını ve bunun da ekonomik küreselleşme süreci içinde gözlemlenen en belirgin özellik olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. İnsanların ilerleme ve yeni bir dünya kurmaya yönelik hayalleri ne olursa olsun, küreselleşme müreffeh Batı dünyasında zengin ile yoksul arasında giderek büyüyen, dünya genelinde ise zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasında daha da derinleşen bir uçurum yaratmaya devam edecekmiş gibi görünmektedir...

Türkiye’de yoksulluğa baktığımız zaman ise, yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların sayısının hızla arttığını görmekteyiz. Özellikle yoksulluğun kırsal ve kentsel alanda farklılıklar gösterdiğini ve ciddi sorunları da beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Türkiye de; küreselleşmenin önem kazandığı günümüzde piyasa-devlet işbirliği içinde hızlı bir ihracata dayalı-sanayileşme hamlesini gerçekleştirmek; böylece uluslararası rekabet gücünü arttırmak zorundadır. Bunun içinse, öncelikle, devlet ve piyasanın ekonomideki işlevlerinin yeniden tanımlanması gereği açıktır. Bununla birlikte yoksulluk kavramının gerek siyasal gerekse akademik alanda daha sık dile getirilmesi ve planlı bir çalışmanın ülke gündemine politika üreticileri tarafından getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- **AKGÖNENÇ**, Oya, *Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu, Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997
- 2- **AKTAN**, C. Can, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, T-Yayınları, İzmir, 1999
- 3- **AKTAN**, C. Can, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002
- 4- **AKTAN**, C. Can (ed), *Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002
- 5- **AKTAN**, C. Can, **VURAL**, İ. Yaşar, *Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002
- 6- **AKTAN**, C. Can, *Globalleşen Dünyada Türkiye’nin Yeri*, Mercek Dergisi, TÜSİAD, Aralık 2003
- 7- **AKYÜZ**, Yılmaz, *Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma*, İktisat Dergisi, Yıl:2001 Sayı:416, İFMC Yayınları, İstanbul
- 8- **BAŞKAYA**, Fikret, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001
- 9- **BOZKURT**, Veysel, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, 1996
- 10- **BOZKURT**, Veysel, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- 11- **CEVİZCİ**, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000
- 12- **CHOSSUDOVSKY**, Michel, *İstikrar Yapısal Uyum ve IMF ve Yoksulluk*, İktisat Dergisi, Yıl:1994 Sayı:347, İFMC Yayınları, İstanbul
- 13- **CHOSSUDOVSKY**, Michel, *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1999
- 14- **D. NARAYAN**, *Poverty is Powerlessness and Voicelessness*, Finance and Development, Vol.37, N0.4, December 2000, s.18

- 15- **DAĞDEMİR**, Özcan, *Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi:1987-1994*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002
- 16- **DANSUK**, Ercan, *Türkiye’de Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sosyo Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT, Ankara, 1997
- 17- **DUMANLI**, Recep, *Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri*, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1995 Sayı:6, Ankara
- 18- **DUMANLI**, Recep, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Yayınları, Ankara, 1996
- 19- **DPT**, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001
- 20- **DPT**, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*
- 21- **DPT**, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*, DPT:2375 ÖİK:440 Ocak, Ankara,1995
- 22- **ERBAY**, Yusuf, *Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997
- 23- **ERCAN**, Fuat, *Toplumlar ve Ekonomiler*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998
- 24- **ERDOĞAN**, Güzin, *Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002
- 25- **ERDOĞAN**, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998
- 26- **ERKAL**, Mustafa, *Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997
- 27- **FALK**, Richard, *Yırtıcı Küreselleşme*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001
- 28- Fortune, *The Fortune Global 500*, August 4,1997 'den Adapte eden Rugman, Alan; *Global Business*,s 14
- 29- **FOX**, Jeremy, *Chomsky ve Küreselleşme*, Everest Yayıncılık, İstanbul, 2001

- 30- **FRIEDMANN**, John, *Yoksulluğu Yeniden Düşünmek; Yetkilendirmek ve Yurttaşlık Hakları*, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:4 Sayı:7, Ankara, 2001
- 31- **GIDDENS**, Anthony, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000
- 32- **GIDDENS**, Anthony, *Üçüncü Yol*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000
- 33- **GIDDENS**, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2000
- 34- **GIDDENS**, Anthony, *Küreselleşmenin İklimleri*, Sosyal demokrat Değişim Dergisi, Yıl:1999 Sayı:12, İstanbul
- 35- **HACISALİHOĞLU**, İ.Yaşar, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001
- 36- **HARALAMBOS**, M.-**HOLBORN**, M., *Yoksulluk Kuramları*, Felsefe Logos Dergisi, Yıl.4 Sayı.14, Bulut Yayınevi, İstanbul, 2001
- 37- **HANÇERLİOĞLU**, Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986
- 38- **HIRST**, P.- **THOMPSON**, G., *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Yayınları, Ankara, 1998
- 39- **HİSARCIKLIOĞLU**, Rifat, *Küreselleşme Ve Türkiye*, İktisat Dergisi Sayı:416, İFMC Yayınları, İstanbul, 2001
- 40- **IŞIK**, Oğuz-**PINARCIOĞLU**, Melih M, *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- 41- **İÇDUYGU**, Ahmet, *Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin*, Türkiye Günlüğü Dergisi, Yıl:1995 Sayı:33, Ankara,
- 42- **İNCE**, Murat, *Elektronik Devlet*, DPT, Ankara, 2001
- 43- **İNSEL**, Ahmet, *Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türkiye’de Toplumsal Tahayyül*, Birikim Dergisi, Yıl:1989 Sayı:1, İstanbul
- 44- **İNSEL**, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995

- 45- **İYİBOZKURT**, Erol, *Küreselleşme ve Türkiye*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999
- 46- **J. BARBER**, William, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Şule Yayınları, İstanbul, 1999
- 47- **KAPLAN**, Ayşegül, *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 2000
- 48- **KARAMAN**, İsmail, *Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız*, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1999 Cilt:2 Sayı:42, Ankara
- 49- **KAZGAN**, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000
- 50- **KOÇDEMİR**, Kadir, *Küreselleşme ve Türk Kültürü*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999
- 51- **MARSHALL**, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- 52- **MEEK**, Ronald L, *Karl Marx, F. Angels, Malthus ve Nüfus Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 1976
- 53- **MORTAN**, Kenan, *Dünya Ekonomisi*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998
- 54- **MURRAY**, Robin, *Fordizm ve Post-Fordizm-Yeni Zamanlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998
- 55- **N. LUSTİNG**, N. Stern, *Broadening the Agenda for Poverty Reduction Opportunity, Empowerment, Security, Finance and Development*, Vol.37, No.4, December, 2002, p.5.
- 56- **OKTİK**, N.-**KÖKALAN**, F., *Immanuel Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi*, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:4 Sayı:17, Ankara, 2001-2002
- 57- **ÖZDEMİR**, Mehmet, *Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*, KÖKSAV, Ankara, 1992

- 58- **PARLA**, Taha, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- 59- **RAMBERT**, İgnocia, *Globaliter Rejimler-Başka Türli Totalitarizm*, İTÜ Vakfı Dergisi, Sayı:29, İstanbul, 1999
- 60- **SADIKLAR**, C. Tayyar, *2000'li Yıllar Dünya ve Türkiye*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995
- 61- **SAVAŞ**, Vural, *Kalkınma Ekonomisi*, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1986
- 62- **SELAMOĞLU**, Ahmet, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- 63- **SMİTH**, Adam, *Ulusların Zenginliği*, (çev.A. Yunus ve M. Bakırcı), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985
- 64- **SOMEL**, Cem, *Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme*, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:5 Sayı:18, Ankara, 2002
- 65- **STEWART**, Frances - **RENEE**, Prendergast, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- 66- **ŞENEL**, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995
- 67- **ŞENSES**, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü:Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- 68- **THUROW**, Lester C., *Kapitalizmin Geleceği*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997
- 69- **TÜMERTEKİN**, E., **ÖZGÜÇ**, N., *Ekonomik Coğrafya-Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997
- 70- **TÜRKDOĞAN**, Orhan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977
- 71- **ULAŞ**, Erk Sarp, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002

- 72- **ULUÇ**, Güliz, *Küresel-Yerel Kültürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kültürler*, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:27, Ankara, 2002
- 73- **YALÇINTAN**, Murat, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000
- 74- **YARCAN**, Şükrü, *Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1996
- 75- **YAYLA**, Atilla, *Liberalizm Nedir?*, Diyalog Dergisi, Sayı:1, Ankara, 1996
- 76- **YAYLA**, Atilla, *Liberal Bakışlar*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- 77- **IV.AİLE ŞURASI**, *2000’li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk Araştırmaları*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2004
- 78- **WORLD BANK**, *World Development Report*, 2000/2001
- 79- Radikal Gazetesi, 30 Kasım 2003
- 80- [www,mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha_03_bhtm/01.htm](http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha_03_bhtm/01.htm)
- 81- www.sav.org.tr/yddicin
- 82- www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm
- 83- <http://arsiv.aksiyon.com.tr/arsiv/158/pages/dosyalar/dos7.html>
- 84- www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?aid=168
- 85- <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/krizalit.htm>

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Okan TANER

Doğum Yeri: İzmir

Doğum Yılı: 1978

Medeni Hali: Evli

EĞİTİM ve AKADEMİK BİLGİLER

Lise: 1991-1994-İzmir İnönü Lisesi

Lisans: 1996-2000 Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü

1996-2000 Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü Çift Anadal Programı

Yabancı Dil: İngilizce

MESELEKİ BİLGİLER

2001-2002 Muğla Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

2002 - ... M.E.B. Diyarbakır İli Çüngüş İlçesi Çüngüş Lisesi Öğretmeni

ÖNSÖZ

Küreselleşmeyi; fikirlerin, insanların, mal-hizmetlerin ve sermayenin serbestçe hareket etmesi yoluyla toplumları ve ekonomileri bütünleştiren bir süreç olarak tanımladığımızda, bütünleşmeye konu olan iktisadi birimlerin yaşam standartlarının ve refahının ne yönde etkilendiği önemli bir sorun haline gelmektedir. Bu önemli sorunun adı da yoksulluk olarak karşımıza çıkar.

21. yüzyıla girdiğimiz ve insanlığın bilgi toplumu sürecini yaşadığı bir dönemde, insanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, yalın kelime haliyle bile bir insanlık gerçeğini yansıtmaktadır.

Bu çalışmada küreselleşme olgusunun toplumsal yapıda meydana getirdiği gelişme ve değişimlerle birlikte, yine bu olgunun toplumsal yapı içinde yoksulluk olgusuyla olan ilişkisi ve ülkemizdeki yansımaları açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde yardımlarını ve değerli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Doç.Dr.Nasır NİRAY'a, çalışmamın sonlandırılması sırasında göstermiş olduğu destekten ve üzerimdeki emeği ve sevgisinden dolayı Yrd.Doç.Dr. Turgay UZUN'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın yürütülmesi sırasında fedakarlığını ve sevgisini benden esirgemeyen eşim Ferdağ ÇELİK TANER'e desteklerinden dolayı sevgilerimi sunarım.

Haziran-2004

Okan TANER

DİYARBAKIR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II-IV
TABLOLAR LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1-2

I. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3-5
1.2. TARİHSEL SÜREÇTE KÜRESELLEŞME.....	5-6
1.2.1. KÜRESELLEŞME KAPİTALİZM İLİŞKİSİ.....	7
1.2.2. XVIII. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER.....	7-9
1.2.3. XIX. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER.....	9
1.2.4. KÜRESELLEŞME LİBERALİZM İLİŞKİSİ.....	9-14
1.2.5. SAVAŞ SONRASI DÖNEM.....	13-19
1.3. KÜRESELLEŞME TÜRLERİ.....	20
1.3.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME.....	20
1.3.2. SİYASAL KÜRESELLEŞME.....	21
1.3.3. SOSYO-KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME.....	21-22
1.3.4. TEKNOLOJİK KÜRESELLEŞME.....	22
1.3.5. ÇEVRESEL KÜRESELLEŞME.....	22-23
1.4. KÜRESELLEŞME KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR.....	23
1.4.1. KÜRESELLEŞME TARAFTARLARI.....	23-24
1.4.2. KÜRESELLEME KARŞITLARI.....	24-27
1.4.3. DÖNÜŞÜMCÜLER.....	27-28

- 1.5. KÜRESELLEŞMENİN GETİRDİĞİ YENİLİK VE FIRSATLAR...29-31
 1.6. KÜRESELLEŞMENİN GETİRİDİĞİ TEHLİKE VE SORUNLAR.31-34

II. BÖLÜM

YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

- 2.1. KAVRAMSAL OLARAK YOKSULLUK.....35-36
 2.1.1. BÜROKRATİK GÖRÜŞ.....36-40
 2.1.2. MORALİST GÖRÜŞ.....41-42
 2.1.3. AKADEMİK GÖRÜŞ.....42-44
 2.1.4. YETKİNSİZLİK TEORİSİ.....44
 2.2. TARİHSEL SÜREÇTE YOKSULLUK.....44-50
 2.3. DÜNYADA YOKSULLUĞUN ULAŞTIĞI BOYUTLAR.....50-51
 2.3.1. MUTLAK YOKSULLUK AÇISINDAN.....51-54
 2.3.2. YOKSULLUĞUN KIRSAL VE KENTSEL YAPIYLA İLİŞKİSİ.....54-58
 2.3.3. YOKSULLUĞUN İNSANİ GELİŞME ENDEKSİYLE İLİŞKİSİ.....58-60
 2.3.4. YOKSULLUĞUN GELİR VE GELİR DAĞILIMIYLA İLİŞKİSİ.....60-61
 2.3.5. YOKSULLUĞUN NÜFUS ARTIŞI VE GÖÇ İLE İLİŞKİSİ.....62-63

III. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

- 3.1. KÜRESELLEŞME YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİSİ.....64-83

IV.BÖLÜM**TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK**

4.1. TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK.....	84-94
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	95-96
KAYNAKÇA.....	97-102

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Fordist ve Post-Fordist Endüstri İlişkileri ve Refah Modelleri.....	13
Tablo 2: Büyük Güçlerin 1950'deki Toplam GSMH'ları ve Kişi Başına GSMH'ları (1964 Doları).....	15
Tablo 3: Çağcıl Dünyadaki Toplumlar.....	19
Tablo 4: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması.....	28
Tablo 5: Bazı Dünya Ülkeleri Arasında Uluslararası Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Nüfus Yüzdeleri ve Yoksulluk Açığı.....	52
Tablo 6: Sanayileşmiş Ülkelerde Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Bazılarında Yoksulluk.....	53
Tablo 7: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk 1987-1998.....	54
Tablo 8: Ulusal Yoksulluk Çizgilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Sınırı..	55
Tablo 9: Dünyada Kırsal ve Ketsel Yoksulluğun İleri Olduğu Ülkeler.....	56
Tablo 10: Bileşik Yoksulluk Endeksi Tanımları.....	59
Tablo 11: Ekonomilerin Uluslararası Gelir Sınıflaması Kişi Başına Düşen Gelir (\$).....	61
Tablo 12: Seçilmiş Ülkelerde Nüfus ve İş Gücü Yıllık Ortalama Artış Hızı 1990-1999.....	62
Tablo 13: Dünyada Bölgelere Göre Yoksulluk.....	69
Tablo 14: Dünya Ekonomisinde Bölgelerin Küreselleşmeden Aldığı Pay.....	70
Tablo 15: Küresel Gelir Farklılığı.....	71
Tablo 16: Dünyanın En büyük 500 Çokuluslu Şirketi.....	76
Tablo 17: Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Genişleyen Gücü (Milyar Dolar 1994).....	77
Tablo 18: Dünyada Çeşitli Mal ve Hizmet Tüketiminde Eşitsizlikler.....	79-80
Tablo 19: Küreselleşmenin Dünya Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri.....	83
Tablo 20: Yerleşim Yerlerine ve Yöntemlere Göre Yoksul Hane Halkı Oranları (%), 1994.....	88
Tablo 21: Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk.....	90
Tablo 22: Türkiye'de Kişi Başına Yoksulluk Sınırı.....	91
Tablo 23: Temel Ekonomik Göstergeler Yönünden Türkiye ile Gelişmiş Ülkelerin Karşılaştırılması (1998).....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
IMF	: International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü